

sp

sociální práce sociálna práca

nabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou

Uprchlíci a sociální práce

2

2017

ročník 17

vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci
a Evropský výzkumný institut sociální práce OU

Sociální práce / Sociálna práca

Czech and Slovak Social Work

Recenzovaný odborný časopis

Šéfredaktor / Editor-in-chief:

Libor Musil, Masaryk University, Czech Republic

Zástupci šéfredaktora / Deputy to the Editor-in-chief:

Brian Littlechild, University of Hertfordshire, United Kingdom

Eva Mydlíková, Trnava University in Trnava, Slovakia

Redakční rada / Editorial Board

Balogova Beata, University of Presov, Slovakia

Erath Peter, Catholic University of Eichstätt, Germany

Ewijk Hans Van, University for Humanistic Studies, Nederland

Gojova Alice, University of Ostrava, Czech Republic

Gulczynska Anita, University of Lodz, Poland

Hämäläinen Juha, University of Eastern Finland, Kuopio, Finland

Chytil Oldrich, University of Ostrava, Czech Republic

Jovelin Emmanuel, Catholic University of Lille, France

Kallay Andrej, Trnava University in Trnava, Slovakia

Keller Jan, University of Ostrava, Czech Republic

Klusacek Jan, Evangelical Theological Seminary College, Czech Republic

Kristan Alois, Jabok College, Czech Republic

Matulayova Tatiana, Palacky University, Czech Republic

Mills Karen, University of Hertfordshire, United Kingdom

Metteri Anna, University of Tampere, Finland

Novosad Libor, Palacky University, Czech Republic

Payne Malcolm, Manchester Metropolitan University, United Kingdom

Puhl Ria, Catholic University of Applied Sciences KFH NRW, Cologne, Germany

Rusnakova Marketa, Catholic University in Ruzomberok, Slovakia

Schavel Milan, St Elizabeth University in Bratislava, Slovakia

Sykorova Dana, Palacky Univerzity Olomouc, Czech Republic

Balaz Roman, Masaryk University, Czech Republic

Vychází 6x ročně / The Journal is published 6 times per year (4 times in Czech and Slovak, 2 times in English)

ISSN 1213-6204 (Print), ISSN 1805-885X (Online)

Registrační číslo MK ČR / Registration Number of the Ministry of Culture: MK ČR E 13795

Číslo vyšlo 31. března 2017 / This issue was published on 31st March 2017

Editor čísla / Issue Editor:

Marketa Rusnakova, Catholic University in Ruzomberok, Slovakia

Vydává / Published by:

Asociace vzdělavatelů v sociální práci, Joštova 10, 602 00 Brno, IČO: 49465619

a Evropský výzkumný institut sociální práce OU, Fr. Šrámka 3, Ostrava

Korektura / Proofreading: Vilem Kmunicek

Grafická úprava / Layout: Radovan Goj (www.goj.cz)

Tisk / Print: Printo, spol. s r. o. (www.printo.cz)

Webové stránky časopisu / Journal Website: www.socialniprace.cz

Editorial

Editorial	3
-----------------	---

Stati

Angela Almašiová, Katarína Kohútová, Daniel Markovič: Postoje študentov a študentiek sociálnej práce voči utečencom	5
Martina Žáková, Daniela Strýčková: Reflektovanie sociálnej práce sociálnymi pracovníkmi pracujúcimi s azylantmi a s cudzincami, ktorým bola poskytnutá doplnková ochrana	19
Jaroslava Štastná, Eva Křížová: Přístupy uplatňované v sociální práci: eklektismus teoretických východisek a různorodost praxe očima studentů sociální práce	30
Olga Hubíková, Jana Havlíková: Reflektivní praxe v sociální práci: diskuse na příkladu sociální práce s lidmi v hmotné nouzi	42
Ivana Taševská: Mediální obraz střídavé péče	58

Recenze

Veronika Kmetóny Gazdová: Demokracia kontra partokracia v sociálnom kontexte.	71
Eva Klimentová: Anna.	73

Online prakticko-publicistická část časopisu	76
--	----

Naše poslání a cíle	77
---------------------------	----

Zaměření příštího čísla	78
-------------------------------	----

Editorial

Editorial	3
-----------------	---

Papers

Angela Almasiova, Katarina Kohutova, Daniel Markovic: The Attitudes of Social Work Students Towards Refugees	5
Martina Zakova, Daniela Stryckova: Reflections on Social Work of Social Workers Working with Refugees and Foreigners with Subsidiary Protection	19
Jaroslava Stastna, Eva Krizova: Approaches Used in Social Work: Ecclectic Theories and Diversity in Practice as Viewed by Students	30
Olga Hubikova, Jana Havlikova: Reflective Practice in Social Work: Discussion Based on the Example of Social Work with People in Material Need	42
Ivana Tasevska: Media Image of Shared Custody	58

Book Reviews

Book Reviews	71
--------------------	----

Online Practical-Journalistic Part of the Journal	76
---	----

Our Mission	77
-------------------	----

Next Issue Focus	78
------------------------	----

Editorial

Vážené čitatelky, vážení čitatelia,

dostáva sa Vám do rúk druhej tohtoročnej čísla časopisu Sociální práce / Sociálna práca, ktoré je venované utečencom a sociálnej práci. Netajíme sa, že výber témy pre monotematické číslo bol ovplyvnený aktuálnym dianím okolo nás. V roku 2015 výrazne zosilnela migračná vlna prichádzajúca z pobrežia severnej Afriky, Turecka a Stredného východu, ktorá prekvapila Európu nepripravenú. Českej republike a Slovensku sa našťastie hlavný migračný prúd vyhol. Pre nás, sociálnych pracovníkov, vzdelávateľov a expertov v sociálnej práci v Česku a na Slovensku, vytvoril tento fenomén dve príležitosti: prvou je príležitosť aktualizovať a upevniť poznanie a prax v sociálnej práci s migrantmi a utečencami. Zahraničné výskumy a medzinárodné skúsenosti môžu obohatiť naše nazeranie na fenomén nútej migrácie a utečencstva. Môžeme sa tak stať lepšie pripravenými pre budúce krízy. Druhou príležitosťou je ukázať silu a dobrú prax českej a slovenskej sociálnej práce. Sociálni pracovníci z oboch republík pravidelne cestujú na pobrežie Afriky, na grécke ostrovy a na Balkán a vyvíjajú maximálne úsilie v pomoci utečencom a migrantom. Z ich pracoviska majú iba malé možnosti ovplyvniť celkovú politickú situáciu, ale na svojej úrovni práce s klientmi konajú maximum v prospech migrantov.

Migrácia je proces, kedy jednotlivci i celé skupiny osôb z rôznych dôvodov opúšťajú svoje domovy. Súčasná mobilita ľudí je vyššia ako kedykoľvek predtým v novodobej histórii. UN DESA odhaduje, že v súčasnosti je vo svete okolo 244 miliónov medzinárodných migrantov. V prípade, že by medzinárodní migranti založili štát, vytvorili by po Číne, Indii, USA a Indonézii piatu najľudnatejšiu krajinu sveta. Inak povedané, jedna z 30 osôb vo svete je v súčasnosti migrant, ktorý žije za hranicami krajiny pôvodu. Veľkú skupinu migrantov tvoria utečenci, ktorí nedobrovoľne odchádzajú zo svojej krajiny, pretože sú prenasledovaní, alebo je v krajine zlá politická situácia a vojna. Popri nich ešte žije v neľahkých podmienkach množstvo vnútorne vysídlených osôb, teda ľudí, ktorí sú nútení opustiť svoje domovy alebo miesto obvyklého pobytu, a to najmä v dôsledku ozbrojeného konfliktu, porušovania ľudských práv,

prirodných alebo človekom spôsobených katastrof, ale ktorí neprekročili medzinárodné uznávané štátne hranice. Nám najbližšie žijú vnútorne vysídlení Ukrajinci.

Veľká migračná vlna, ktorá zasiahla a stále zasahuje Európu, priniesla problematiku migrácie a utečencov do „žiary reflektorov“ médií a do každodenných debát obyvateľov. Pozorujeme, že čím viac je silnejšia politická debata na túto tému, tým menej je počuť odbornú debatu. Atmosféra v Európe sa postupne mení: od eufórie a Willkommenskultur po regulácie azylového práva a verbálne deklarácie neprijímania ďalších migrantov.

Ako sme uviedli vyššie, 244 miliónov ľudí bolo nútených z rôznych dôvodov opustiť svoje domovy a krajiny. Mnohí z nich vo svojich súčasných domovoch nemajú sociálne ťažkosti, ale existuje obrovská skupina ľudí, ktorá potrebuje služby pomáhajúcich profesionálov. S ohľadom na to je však pozoruhodné, že vedci z oblasti sociálnych vied akoby zanedbávali štúdie a výskumy orientované na utečencov. Stanovením témy čísla sme mali zámer stimulovať výskumné iniciatívy, čo sa nám čiastočne podarilo.

V situácii migračnej krízy je potrebné, aby komunikovala aj sociálna práca zo svojho aspektu. Vychádzajúc z globálnej definície sociálnej práce, odkazujúc na zásady sociálnej spravodlivosti, ľudských práv, kolektívnej zodpovednosti a na

rešpektovanie rozdielností, sociálna práca odborne a profesionálne pomáha osobám, ktoré sa vyskytnú v núdzi. Sociálna práca musí prízvukovať, že ak chce niekto utečencom pomôcť, musí v nich v prvom rade vidieť ľudí, seberovných ľudí, až potom ich núdzu a potreby.

Na našu výzvu v edičnom pláne zareagovali desiat autori, ktorí pripravili päť akademických statí, ktoré úspešne prešli náročným recenzným konaním. K téme čísla sú najrelevantnejšie prvé dve state. Autori Angela Almašiová, Katarína Kohútová a Daniel Markovič sa vo svojej stati venujú postojom študentov a študentiek sociálnej práce voči utečencom. Poznanie ich postojov je dôležité vzhľadom na to, že sociálni pracovníci zohrávajú významnú úlohu pri zabezpečovaní ochrany a primeranej starostlivosti o utečencov. Martina Žáková a Daniela Strýčková spracovali stať Reflektovanie sociálnej práce sociálnymi pracovníkmi pracujúcimi s azyľantmi a s cudzincami, ktorým bola poskytnutá doplnková ochrana. Autorky sa zamerali na to, ako sociálni pracovníci reflektujú svoju pracovnú náplň, čo vo svojej práci považujú za najdôležitejšie a čo je v ich

práci problémové. Použili kvalitatívnu výskumnú stratégiu, uskutočnili pološtrukturované rozhovory so sociálnymi pracovníkmi. Jaroslava Štátná a Eva Křížová pripravili akademickú stať Prístupy uplatňované v sociálnej práci: eklecticismus teoretických východísk a rôznorodosť praxe očami študentov sociálnej práce. Výsledky teoretickej časti potvrdzujú, že eklecticismus v prepojení rôznych prístupov je ospravedlniteľný, ale je nutné túto rôznorodosť urobiť priznanou a v práci reflektovať, rovnako pri vytváraní nových prístupov v sociálnej práci. Skúmanie medzi študentmi poukázalo na niektoré špecifiká českej sociálnej práce, ako je napr. vysoká preferencia terapeutického paradigmy, čo je podľa môjho názoru mierna odlišnosť oproti situácii na Slovensku. Olga Hubíková a Jana Havlíková spracovali stať Reflektívna prax v sociálnej práci: diskusia na príklade sociálnej práce s ľuďmi v hmotnej núdzi. Cieľom príspevku je prispieť k prehĺbeniu pochopenia podstaty reflektívnej praxe a významu jej uplatňovania sociálnymi pracovníkmi pri ich každodennej práci s klientmi. Ivana Taševská sa vo svojej stati venuje mediálnemu obrazu striedavej starostlivosti. Cieľom článku je preskúmať, či a akým spôsobom je v českých médiách reflektovaná problematika striedavej starostlivosti. Analýza ukázala na podobnosti, ale aj odlišnosti v obsahovom a štylistickom spracovaní témy v médiách určených pre širokú a pre odbornú verejnosť.

V recenziách sa recenzenti zamerali na publikácie autoriek Evy Klimentovej *Anna* a Veroniky Kmetóny Gazdovej *Demokracia kontra partokracia v sociálnom kontexte. Politika v sociálnej práci, sociálna práca v politike*. Okrem nich sú v čísle zaradené obligátne publicistické a praktické state. V expertíze sa čitatelia môžu dočítať o sociálnej práci s ľuďmi hľadajúcimi ochranu ve Sdružení pro integraci a migraci. Inšpirácie, reflexie pre prax a profily organizácií ponúkajú Správa uprchlických zařízení MVČR, Organizace pro pomoc uprchlíkům, ETP Slovensko, Liga za ľudské práva, Sdružení pro integraci a migraci, Občianske združenie Marginal a Multikultúrne centrum Praha.

Verím, že číslo časopisu Sociálna práca / Sociálna práca, ktoré práve čítate, naplní Vaše očakávania a bude v mnohých ohľadoch inšpiratívne. Taktiež dúfam, že podnietime diskusiu ohľadom vzťahu migrácie a sociálnej práce.

Markéta Rusnáková,
editorka čísla

Inzerce

REMIUM
PRAHA

VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY

ÚSKALÍ SPOJENÁ SE ZVLÁDÁNÍM ZÁTĚŽE

při výkonu práce v sociálních službách

v rozsahu 48 hodin

Kurz je vhodný pro pracovníky pomáhajících profesí, kteří se při své práci setkávají s pocity bezmoci, vyčerpáním a řeší etická dilemata ve vztahu ke klientům.

Kurz bude zahájen 31. 5. – 2. 6. 2017.

MANAŽERSKÉ DOVEDNOSTI pro pracovníky sociálních služeb

v rozsahu 172 hodin

Výcvik je vhodný pro začínající i zkušené vedoucí pracovníky. Jeho cílem je vybavit účastníka kompetencemi (dovednostmi, znalostmi a postoji) pro řízení a sebezřízení.

Výcvik bude zahájen 21. – 23. 6. 2017.

Podrobnější informace na
www.remedium.cz
tel: 272 743 360
vzdelavani@remedium.cz

Postoje študentov a študentiek sociálnej práce voči utečencom

The Attitudes of Social Work Students Towards Refugees

Angela Almašiová, Katarína Kohútová, Daniel Markovič

PhDr. Angela Almašiová, PhD.,¹ pôsobí ako odborná asistentka na Katedre sociálnej práce Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Jej pedagogická a výskumná činnosť je zameraná hlavne na sociologické východiská sociálnej práce, pregraduálnu prípravu sociálnych pracovníkov a postavenie profesie sociálnej práce v spoločnosti.

Mgr. Katarína Kohútová, PhD.,² vyštudovala jednodoborovú psychológiu na Univerzite Palackého v Olomouci. Sociálnu prácu postgraduálne študovala na Katolíckej univerzite v Ružomberku. V súčasnosti pôsobí ako odborná asistentka na Katedre sociálnej práce Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Jej pedagogická činnosť je zameraná predovšetkým na psychologické aspekty sociálnej práce, v rámci výskumnej činnosti sa venuje hlavne kvalite života, syndrómu vyhorenia, nezamestnanosti a výskumu postojov.

Mgr. Daniel Markovič, PhD.,³ vyštudoval učiteľstvo všeobecnovzdelávacích predmetov a sociálnu prácu. Kariérové poradenstvo študoval na Univerzite Palackého v Olomouci a na Štokholmskej univerzite. Od roku 2009 pôsobí na Ústave sociálnych vied Katolíckej univerzity v Ružomberku, v súčasnosti ako odborný asistent. Jeho oblasťami záujmu sú kariérové poradenstvo a problematika menšín a marginalizovaných skupín z aspektu sociálnej práce.

Abstrakt

V predkladanej práci autori sústredili pozornosť na postoje študentiek a študentov sociálnej práce voči utečencom. Poznanie ich postojov je dôležité vzhľadom na to, že sociálni pracovníci zohrávajú významnú úlohu pri zabezpečovaní ochrany a primeranej starostlivosti o utečencov. Teoretická časť má za cieľ pojmovo a myšlienkovito uchopiť koncept problematiky postojov voči utečencom so zameraním na vyššie uvedenú špecifickú cieľovú skupinu. Teoretická časť tvorila poznatkovú, štatistickú a východiskovú bázu ku kvantitatívne orientovanému výskumu, ktorého primárnym cieľom bolo identifikovať postoje študentiek a študentov sociálnej práce voči utečencom a takisto zistiť prípadný vplyv vybraných demografických charakteristík k tomuto postoju. Metodologickým nástrojom bol dotazník vlastnej konštrukcie, ktorý mal podobu sémantického diferenciálu, čo je jedna zo štandardných metód na meranie postojov. Empirická časť bola rozdelená do troch etáp. V prvej etape bola realizovaná deskripcia sémantického diferenciálu a popísané významné rozdiely vzhľadom na pohlavie, bydlisko, vierovyznanie a študijný odbor. Za účelom prehľadnosti

¹ Kontakt: PhDr. Angela Almašiová, PhD., Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce, Hrabovská cesta 1, SK-034 01 Ružomberok; angela.almasiova@ku.sk

² Kontakt: Mgr. Katarína Kohútová, PhD., Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce, Hrabovská cesta 1, SK-034 01 Ružomberok; katarina.kohutova@ku.sk

³ Kontakt: Mgr. Daniel Markovič, PhD., Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Ústav sociálnych vied, Hrabovská cesta 1, SK-034 01 Ružomberok; daniel.markovic@ku.sk

a zjednodušenia získaných dát bola v druhej etape výskumu realizovaná faktorová analýza, na základe ktorej boli identifikované tri faktory. V tretej etape bola realizovaná regresná analýza s cieľom zistenia vplyvu vybraných demografických charakteristík na postoje v kontexte troch získaných faktorov. Výsledky výskumu sú diskutované v záverečnej časti príspevku.

Kľúčové slová

utečenci, sociálna práca, postoje, študenti, migranti

Abstract

The authors focus on attitudes of students of social work towards refugees. Knowing their attitudes is important because social workers play an important role in ensuring protection and adequate care of refugees. The theoretical part aims to conceptually and intellectually grasp the concept of public attitude towards refugees. It consisted of knowledge-based, statistical and baseline fundamentals of quantitatively oriented research, whose primary aim was to identify the attitudes of students of social work towards refugees and also identify the possible impact of selected demographic characteristics on this attitude. Methodological tool was the questionnaire of our own design in the form of semantic differential, one of the standard methods for measuring attitudes. The empirical part was divided into three steps. In the first phase, there was implemented a description of semantic differential and significant differences were described according to gender, place of residence, religion and study field. In the second phase, in order to clarify and simplify data that were collected the factor analysis was implemented, based on which three factors have been identified. In the third phase, there was a regression analysis implemented to investigate the impact of selected demographic characteristics on the attitudes in the context of the three factors.

Keywords

refugees, social work, attitudes, students, migrants

ÚVOD

Študenti a študentky sociálnej práce, teda budúci vykonávatelia profesie sociálnej práce, sa v svojej profesionálnej praxi stretnú s príslušníkmi rôznych cieľových skupín, medzi ich klientov môžu patriť aj utečenci a migranti. Výskumy verejnej mienky signalizujú pretrvávajúce predsudky slovenskej majoritnej spoločnosti k utečencom, nás zaujímalo, aké postoje k uvedenej skupine majú študenti sociálnej práce, pretože akceptácia a nehodnotiaci prístup patria medzi základné hodnoty sociálneho pracovníka vo vzťahu ku klientom. Cieľom výskumnej štúdie je analyzovať postoje študentov a študentiek sociálnej práce k utečencom.

V roku 2015 zaskočila Európanov migračná kríza. Státisíce osôb z Afriky a z Ázie sa vybrali za lepším životom balkánskou trasou alebo cez Stredozemné more, ich cieľom bola najmä západná Európa. V médiách sa striedavo používali označenia migračná a utečenecká kríza, Európa pritom zažíva iba časť globálneho migračného hnutia. Podľa odhadov oddelenia populácie OSN (UN DESA, 2015) žije vo svete 244 miliónov medzinárodných migrantov. Počet ľudí, ktorí migrovali do zahraničia, sa od roku 2000 do roku 2015 zvýšil o 41 %. V prípade, že by medzinárodní migranti založili fiktívny štát, vytvorili by po Číne, Indii, USA a Indonézii piatu najľudnatejšiu krajinu sveta. Odhadovaný počet vnútorných migrantov (t. j. migrantov v rámci krajiny, ktorej sú občanmi) je podľa UN DESA 763 miliónov. Spolu s medzinárodnými migrantmi je na svete asi miliarda migrantov – každý siedmy človek na planéte je teda migrant. Problematika migrácie do Európy rezonovala v rokoch 2015 a 2016 aj v médiách, o stanoviská k nej sa delili politici, ekonómovia a zástupcovia tretieho sektora. Podľa výskumu 2muse (2015) *Postoje slovenskej verejnosti k utečencom* väčšinu informácií získavajú Slováci hlavne zo slovenských médií. Sociálnu prácu vo verejnej

diskusii nepočuť, aj keď sociálni pracovníci sú profesionáli v prvej línii práce s utečencami a migrantmi. Sociálna práca nemôže rozlišovať pôvod klientov, rovnaký prístup musí prevládať aj v práci s utečencami, aj keď pomoc utečencom a migrantom nie je v bežnej populácii, najmä pod vplyvom populistických strán, populárna.

Migranti a utečenci

Migrácia je mohutný fenomén, zahŕňa zahraničnú a vnútornú migráciu, dlhodobú a krátkodobú, legálnu a nelegálnu a taktiež dobrovoľnú a nedobrovoľnú. Podľa definície OSN je migrant osoba, ktorá z akýchkoľvek dôvodov zmenila krajinu svojho trvalého, resp. obvyklého pobytu a zo svojej domovskej krajiny sa presťahovala do inej krajiny minimálne na obdobie troch mesiacov (UN, 1998). Slovenský právny poriadok však nepoužíva pojem migrant, ale cudzinec (v zákone NR SR č. 480/2002 Z. z. o azyle). Cudzinec je v slovenskom kontexte podľa zákona NR SR č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov každý, kto nie je štátnym občanom Slovenskej republiky. Utečenci sú špecifickejšou skupinou, sú podmnožinou migrantov, patria do fenoménu nútenej migrácie. Vojnové konflikty a prenasledovanie spôsobili v roku 2015 rapidný nárast počtu nútene vysídlených osôb, medzi ktorých patria utečenci a vnútorne vysídlené osoby. Utečenec je podľa *Dohovoru o právnom postavení utečencov* (OSN, 1951) osoba, ktorá má opodstatnené obavy z prenasledovania z rasových, náboženských, národnostných a politických dôvodov, alebo pre príslušnosť k určitej sociálnej skupine. Z dôvodu týchto obáv sa nemôže alebo nechce vrátiť do krajiny pôvodu ani využiť ochranu tejto krajiny. V kontexte Európskej únie hovoríme o štátnych príslušníkoch tretích krajín alebo o osobách bez štátnej príslušnosti, ktorí sú mimo krajiny svojho doterajšieho pobytu (Článok 2 Direktívy 2011/95/EU – Recast Qualification Directive). Najaktuálnejšie štatistiky pochádzajú z roku 2015, podľa nich je odhadovaný počet utečencov vo svete 21,3 milióna. Viac ako polovica (54%) všetkých utečencov na svete pochádza zo Sýrie (4,9 milióna), Afganistanu (2,7 milióna) a Somálska (1,1 milióna). Väčšinu utečencov vo svete prijali v roku 2015 hostiteľské krajiny Turecko (2,5 milióna), Pakistan (1,6 milióna), Libanon (1,1 milióna), Irán (0,98 milióna), Etiópia (0,73 milióna) a Jordánsko (0,66 milióna; UNHCR, 2015). Vnútorne vysídlená osoba (internally displaced person alebo skratka IDP) je podľa Článku 2 dokumentu *Hlavné zásady vnútorného vysídľovania OSN* osoba donútená ujsť alebo opustiť svoj domov alebo miesto svojho obvyklého pobytu, s cieľom predísť dôsledkom ozbrojeného konfliktu, situáciám všeobecného ohrozenia, porušovania ľudských práv alebo prírodných / človekom spôsobených katastrof, a ktorá neprekročila medzinárodne uznanú štátnu hranicu. Vo svete žije podľa odhadov viac ako 38 miliónov vnútorne vysídlených osôb. Respondenti nášho výskumu žijú na Slovensku, a tak sa nestretajú s vnútorne vysídlenými osobami, keďže v slovenskom kontexte neuvažujeme nad vnútorným vysídlením.

Utečenci a migranti sú v bežnej populácii Slovenska spájaní s predsudkami a stereotypmi, o čom svedčia výskumy realizované v poslednom období. Najrozsiahlejší výskum v slovenskom prostredí v tejto oblasti realizoval v roku 2009 Vašečka. Cieľom výskumu *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v SR* bolo zistiť názory obyvateľov Slovenska na problematiku zahraničnej migrácie na Slovensko, postoje respondentov k cudzincom, ktorí na Slovensku žijú, a na integráciu a zamestnávanie migrantov v SR (Vašečka, 2009). Výskum informoval o rozložení postojov respondentov k migrácii na Slovensko a k cudzincom, o motíváciách respondentov pri preferovaní alebo odmietaní cudzincov, názoroch respondentov na spolužitie s cudzincami na Slovensku a vnímaní dopadov pracovnej migrácie na ekonomický život Slovenska. Výskumné zistenia poukázali na to, že cudzinci žijúci na Slovensku sú vnímaní stereotypne, postoje k nim sú založené na predsudkoch voči inakosti. Ďalším zistením bolo, že obyvatelia Slovenska majú relatívne málo skúseností s cudzincami a že Slováci nedostatočne reflektujú rozdiely medzi jednotlivými skupinami cudzincov a migrantov.

Výskum európskych hodnôt (EVS – European Values Study) je rozsiahly, dlhodobý, na spolupráci postavený medzinárodný projekt výskumu hodnotových orientácií v Európe, ktorý sa v európskych

štátoch uskutočňuje v 9-ročných cykloch a skúma kontinuitu a zmeny v hodnotách viažucich sa k najdôležitejším oblastiam ľudského života. Výskum neskúma priamo utečencov, ale pýta sa na sociálny odstup a vzťah k prisťahovalcom. Podľa výsledkov z poslednej vlny 2008 väčšina slovenských respondentov nevidí prisťahovalec ako sused, väčšina respondentov si myslí, že kultúrny život v tejto krajine prisťahovalci nenarúšajú, ale myslia si taktiež, že prisťahovalci sú záťažou pre sociálny systém štátu. Väčšina respondentov si myslí, že pri nedostatku pracovných príležitostí by zamestnávateľia mali uprednostňovať slovenských občanov pred prisťahovalcami. Kvôli množstvu prisťahovalcov na Slovensku sa Slováci necítia ako cudzinci (EVS, 2008).

V roku 2006 realizovali M. Popper a kol. výskum zameraný na integráciu migrantov na trh práce a do spoločnosti *Potreby migrantov na Slovensku*. Výskum potvrdil pôsobenie teórie push a pull faktorov v motivácii migrantov pre príchod na Slovensko a teórie sietí, ktorá hovorí, že už usadení migranti svojou podporou facilitujú migráciu ich krajanov (Popper, 2006). Postoje Slovákov a Európanov voči cudzincom skúmali aj európske prieskumy Eurobarometer, a to *Special Eurobarometer 273, Vlna 66.3, European Social Reality a Standard Eurobarometer 71 (Future of Europe)*.

Problematika utečencov a migrantov sa javí na základe počtu publikačných výstupov ako relatívne okrajová pre slovenských autorov z vedného a študijného odboru sociálna práca. V roku 2004 vydali J. Maslen a P. Brnula publikáciu *Sociálna práca s utečencami*. P. Brnula tému rozvíjal ďalej v publikáciách *Sociálna práca so žiadateľmi o azyl a azylantmi* (2008) a *Základy sociálnej práce so žiadateľmi o azyl a azylantmi – 2. vydanie* (2013) – spolu s Luciou Slobodovou. Podľa Brnulu (2008) sociálna práca so žiadateľmi o azyl a azylantmi kladie vysoké nároky na profesionalitu sociálneho pracovníka, je to cieľová skupina s časťmi a veľmi traumatizujúcimi problémami. V roku 2006 vydal P. Kopinec *Praktický manuál sociálneho pracovníka v azylových zariadeniach na Slovensku*. Ako veľmi prínosný v slovenskom prostredí sa ukázal preklad učebnice Menedék – Maďarského združenia pre migrantov pod názvom *Praktická sociálna práca s utečencami: Prístup cez ľudské práva* (Kováts et al., 2006). Dominantná časť publikácie, kapitoly 6 až 9 sa venujú praktickej sociálnej práci s utečencami (v podkapitolách Prijatie, Odmietnutie a vrátenie, Integrácia). Podľa autorov „účinné a kultúrne kompetentné zásahy sociálnych pracovníkov sú životne dôležité pre fyzickú, emočnú a psychickú pohodu utečencov v každej fáze ich zážitkov v krajine azylu“ (Kováts et al., 2006:206).

Migrantom (a teda nielen utečencom) sa venovalo číslo 2/2015 odborného časopisu *Sociálna prevencia* a číslo 2/2007 časopisu *Sociální práce / Sociálna práca*. Ani jeden z titulov neskúmal postoje sociálnych pracovníkov či študentov sociálnej práce voči utečencom, čiže v slovenských podmienkach ide o pilotný výskum.

Postoje a ich meranie

Postoj môžeme definovať ako „hodnotiaci vzťah vyjadrený sklonom k ustálenému spôsobu reakcií na predmety, osoby, situácie a na seba samého; postoje sú súčasťou osobnosti, predurčujú poznanie, chápanie, myslenie a cítenie; postoje sa spolu s vedomosťami a schopnosťami získavajú v priebehu života, najmä vzdelávaním a širšími sociálnymi vplyvmi, ako je verejná mienka a sociálne kontakty“ (Hartl, Hartlová, 2010:431). Objektom postoja môže byť čokoľvek, čo človek registruje alebo s čím sa v mysli zaoberá. Môže ísť o konkrétne, abstraktné, živé, neživé veci alebo skupiny (Hewstone, Storebe, 2006). Postoje majú tri základné zložky, ktoré boli identifikované na základe výsledkov analýzy vnútornej štruktúry postojov, pričom sa jedná o nasledujúce (Verešová, 2007):

- emocionálna zložka sa vzťahuje na emócie, ktoré asociujú s objektom postoja (s príjemným alebo nepríjemným emočným ladením k objektu postoja, s jeho obľúbenosťou alebo neobľúbenosťou);
- kognitívna zložka sa vzťahuje ku komplexu názorov, presvedčení, vedomostí a predstaví jednotlivca o objekte postoja, pričom kľúčovým aspektom tvorby tejto zložky je učenie a kategorizácia;

- behaviorálna zložka sa vzťahuje k pohotovosti reagovania, správania a konania v zmysle existujúceho postoja. Táto zložka sa opiera o typológiu správania v zmysle konať v smere (za), proti alebo mimo objektu postoja.

Podľa M. Nákonečného (2009:240–241) je postoj „produkt hodnotenia, komplexného procesu, v ktorom sú integrované kognitívne, emocionálne a konatívne zložky psychiky“. Ako citovaný autor ďalej dodáva, dominantnú funkciu v hodnotení majú emócie, pričom okolo emocionálneho jadra postojov sa organizujú kognitívne a konatívne zložky tohto vzťahu. Emocionálne silné postoje, najmä predsudky, môžu byť úplne iracionálne a sprevádzané falošnými informáciami. Predsudky sú viazané najmä na emocionálnu zložku postoja (Oravcová, 2006). Neutrálne postoje sa týkajú nevýznamných objektov, príp. objektov, o ktorých subjekt nič nevie. Najextrémnejšie postoje sú najodolnejšie voči zmene, ale sú málo frekventované (Nákonečný, 2009). Obyčajná prítomnosť objektu postoja môže automaticky vyvolávať hodnotiacu reakciu bez vedomých myšlienok či spomienok. Je dôležité si uvedomiť, že takéto automatické postoje môžu ovplyvňovať zdanlivo nesúvisiace hodnotenie či správanie voči objektu postoja, pričom si ich človek neuvedomuje (Hewstone, Stroebe, 2006). V tejto súvislosti sú pre nás dôležité predovšetkým predsudky, v zmysle extrémne negatívneho postoja, ktoré vzhľadom na vyššie uvedené môžu negatívne determinovať kontakt sociálneho pracovníka s klientom (utečencom) a sociálny pracovník si to často nemusí ani uvedomovať. Predsudok môžeme podľa Průchu (2004:109) definovať ako „fixovaný postoj s emocionálnym podkladom, ktorý je zaujímavý voči nejakému objektu či iným ľuďom, jednotlivcom, či veľkým skupinám (Průcha, 2004:109). Podobne predsudok definujú aj Hartl a Hartlová (2010:454): je to „emočne nabitý, kriticky nezhodnotený úsudok a z neho plynúci postoj, názor prijatý jednotlivcom alebo skupinou, môže sa vzťahovať k čomukolvek, nezávisí na okamžitej situácii a neopiera sa o porozumenie“. Rozlišuje sa ešte implicitný predsudok, ktorý môžeme charakterizovať ako „zaujatosť voči jedincovi alebo konkrétnej sociálnej skupine, ktorého si človek nie je vedomý alebo si ho nepripúšťa“ (Hartl, Hartlová, 2010:454). V prípade, že sú predsudky zamerané voči nejakým rasovým či etnickým skupinám, hovoríme o **etnických predsudkoch** alebo **rasových predsudkoch**. Ich existencia je u dospelaj populácie preukázaná takmer vo všetkých krajinách. Na svete neexistuje národ či krajina, v ktorej by jej príslušníci nezdiedali (vo väčšej či menšej miere) určité predpojaté postoje voči príslušníkom iných zemí a národov. Je preukazované, že tieto postoje a predsudky nemajú racionálne jadro (často sú historického pôvodu a nemajú v súčasnosti opodstatnenie), ale zároveň sú veľmi zotrvačné a v podobe stereotypov sa prenášajú z jednej generácie na druhú (Průcha, 2004). Ako uvádza Oravcová (2006), za najvšeobecnejší rámec vysvetlenia pôsobenia etnických predsudkov sa považuje zistenie, že stretnutie s niečím alebo niekým iným, odlišným, neznámym vyvoláva neistotu, úzkosť, pocit ohrozenia. Toto negatívne prežívanie má jedinec tendenciu redukovať použitím osvojeného obrazu o etnickej skupine či jej príslušníkovi, z ktorého použije aj hotové schémy, vzorce hodnotenia a vlastného správania. Domnievame sa, že s tým súvisí jedna z funkcií postojov, ktorou je znalostná funkcia. Základom tejto funkcie postoja je „odhadovanie“ objektov a situácií v našom okolí, pričom vytvorený postoj k objektu nám šetrí energiu, ktorú by sme museli vždy znova investovať do premýšľania o tom, ako sa k objektu máme správať pri každom ďalšom stretnutí s ním.

Na meranie postojov bolo vypracovaných viacero metód, pričom Verešová (2004) uvádza nasledujúce: Likertova škála sumovaných odhadov, Bogardusova škála sociálnej vzdialenosti, Škála stupnicovej diskriminácie Edwardsa a Killpatricka, Guttmanova kumulatívna škála, Metóda rovnako javiacich sa intervalov autora Thurstona a Osgoodova metóda sémantického diferenciálu. V rámci našej výskumnej štúdie meriame postoje poslednou spomínanou metódou sémantického diferenciálu. Ide o „metódu merania psychologického významu vecí, zvyčajne pojmov“. Sémantický diferenciál sa skladá z väčšieho počtu škál, pričom škála je tvorená dvoma bipolárnymi adjektívami (napr. príjemný – nepríjemný), ktoré slúžia ako kotvy na oboch koncoch škál. Sémantický diferenciál využíva škály na posúdenie toho, ako osoba reaguje a vníma pojmy, veci, ľudí, skupiny, príp. iné

predmety. Z výskumu Osgooda vznikla štruktúra troch faktorov, ktorá sa zvyčajne označuje ako „EPA“ (E – evaluation: hodnotenie, P – potency: sila, A – activity: aktivita; Solár, 2004:52).

METÓDY

Výskumná vzorka

Zo základného súboru 422 študentov študijného odboru sociálna práca a študentov iného študijného odboru pedagogickej fakulty 1. a 2. stupňa vysokoškolského štúdia bolo náhodným výberom vybratých 186 respondentov – z toho 91 (48,9 %) študentov sociálnej práce a 95 (51,1 %) študentov iného študijného odboru. 120 (64,5 %) respondentov boli ženy, 66 (35,5 %) respondentov bolo mužov. 107 (57,5 %) respondentov pochádza z mesta, 79 (42,5 %) pochádza z vidieka. 144 (77,4 %) respondentov deklarovalo svoju príslušnosť k rímskokatolíckemu náboženstvu, 12 (6,5 %) respondentov k evanjelickému a. v., 21 (11,3 %) respondentov uviedlo, že sú bez vyznania a 9 (4,8 %) respondentov uviedlo možnosť iné.

Výskumný nástroj

Výskumným nástrojom bol dotazník sémantického diferenciálu tvorený bipolárnymi adjektívami, ktoré sa vzťahujú na skúmaný objekt – utečenec/utečenci a takisto demografickými položkami – pohlavie, študijný odbor, bydlisko a vierovyznanie. Adjektíva boli vybrané na základe realizácie skupinových diskusií tvorených študentmi a takisto jednou skupinovou diskusiou tvorenou pedagógmi vyučujúcimi na katedre sociálnej práce⁴. Medzi jednotlivými adjektívami bola umiestnená 5-bodová stupnica, do ktorej mali respondenti zaznačiť, ku ktorému adjektívu sa blíži ich vnímanie skúmaného pojmu utečenec/utečenci. Reliabilita prostredníctvom hodnoty Cronbachovo $\alpha = 0,9$ indikuje spoľahlivosť uvedeného výskumného nástroja.

Cieľom výskumu bolo skúmať postoje študentov a študentiek sociálnej práce k utečencom. Analýza bola realizovaná na úrovni jednotlivých dimenzií (Ferjenčík, 2000). Na vyhodnocovanie výsledkov boli použité postupy univariačnej a bivariačnej štatistiky a viacrozmernej analýzy dát, pričom v úvode boli spracované výsledky za celý súbor a v ďalších častiach výsledky za súbor študentov sociálnej práce (faktorová a regresná analýza).

VÝSLEDKY

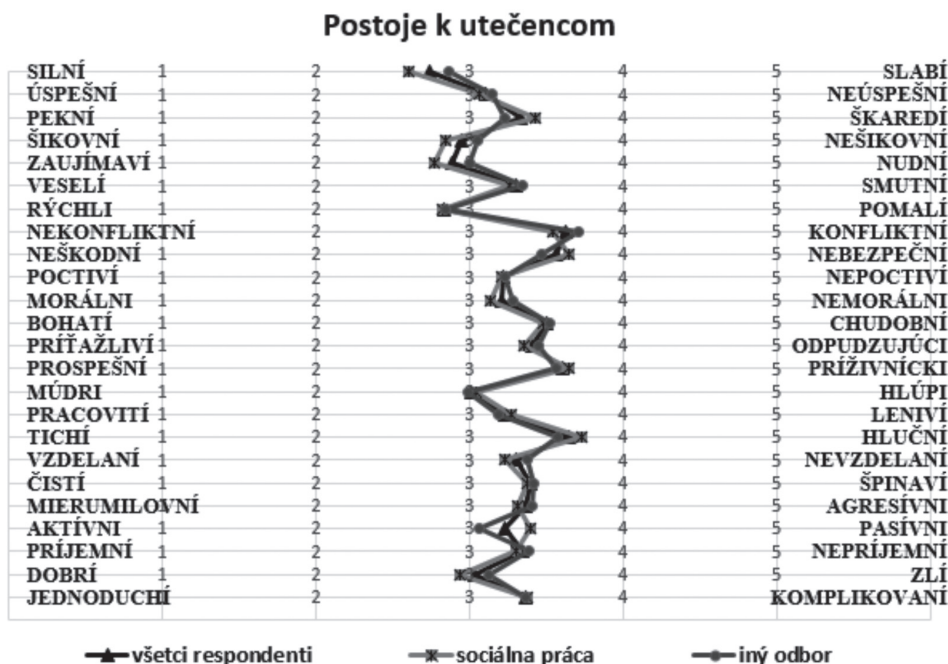
Deskriptívna analýza postojov

V grafe č. 1 sú vizualizované postoje k utečencom celého výskumného súboru a tiež zvlášť študentov sociálnej práce a študentov iných odborov. Môžeme konštatovať, že študenti všetkých skúmaných odborov vnímajú utečencov výrazne ako konfliktných, nebezpečných, príživníckych a hluchých. V menšej miere ich vnímajú ako silných, škaredých, odpudzujúcich, nevzdelaných, agresívnych, pasívnych a komplikovaných. V grafe tiež môžeme vidieť, že medzi študentmi sociálnej práce a iných odborov nie sú výraznejšie rozdiely v postojoch k utečencom.

⁴ Skupinové diskusie slúžili ako inšpirácia pri tvorbe zoznamu adjektív potrebných na tvorbu sémantického diferenciálu. V diskusiách boli položené otázky: „Aké prídavné mená Vás napadnú pri vyslovení pojmu utečenec/utečenci? Aké prídavné mená by ste prisúdili utečencovi/utečencom?“ Z odpovedí bol skonštruovaný zoznam adjektív, z ktorého bolo následne vybratých 24, na základe ktorých boli neskôr formulované bipolárne adjektíva.

Graf 1: Postoje študentov sociálnej práce, iného odboru a všetkých respondentov k utečencom

Na identifikáciu prípadných rozdielov v postojoch vzhľadom na študijný odbor sme používali Mann-Whitney U-test. Signifikantné rozdiely ($p < 0,05$) boli zistené v rámci nasledovných adjektív: dobrí – zlí, aktívni – pasívni, pekní – škaredí, pričom študenti sociálnej práce ich vo väčšej miere vnímajú ako dobrých, pasívnych a škaredých v porovnaní so študentmi iných odborov.

Faktorová analýza

Vyššie uvedené položky boli podrobené faktorovej analýze s Varimax rotáciou. Pred samotnou realizáciou faktorovej analýzy boli uskutočnené testy, ktorých výsledok indikoval použitie analýzy. Výsledok KMO testu bol 0,652 a hodnota Bartlettovho testu sféricity bola $c^2 = 943,797$ ($p < 0,001$). Výskumný nástroj bol rozdelený do 3 faktorov (dimenzia hodnotenia, sily a sympatie; tab. č. 1), ako hranica faktorového skóre bola určená hodnota 0,40.

Tabuľka 2: Výsledky faktorovej analýzy

	α	1	2	3
1. Faktor hodnotenia	0,788			
prijemní		0,785	-0,109	
nekonfliktní		0,686	0,401	
neškodní		0,665	0,327	
jednoduchí		0,633		
mierumilovní		0,609	0,154	
pocitíví		0,604	0,279	0,263
dobří		0,573		
2. Faktor sympatie	0,742			
prospešní		0,229	0,715	0,251
čistí			0,638	0,435
príťažliví		0,214	0,626	
tichí		0,410	0,600	-0,197
pracovití		0,441	0,580	0,124
veselí			0,555	0,138
morálni		0,174	0,543	-0,228
vzdelaní		-0,184	0,492	0,403
múdri		-0,177		0,761
3. Faktor sily	0,708			
zaujímaví				0,723
rychlí		0,271	-0,247	0,708
úspešní			0,500	0,595
šikovní		0,464		0,536
silní		0,203	0,309	0,495
bohatí			0,193	0,473
		5,819	2,930	2,189
		17,718	34,502	49,721

V nasledujúcej tabuľke sú uvedené deskriptívne charakteristiky identifikovaných faktorov. Platí, že čím vyššia priemerná hodnota faktora, tým negatívnejší postoj. Vidíme, že faktor hodnotenia a sympatie nadobúda približne rovnakú priemernú hodnotu, o niečo menšiu nadobúda faktor sily (vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že u respondentov prevládal skôr neutrálny postoj).

Tabuľka 2: Deskriptívne charakteristiky identifikovaných faktorov

	faktor hodnotenia	faktor sympatie	faktor sily
Priemer	3,33	3,34	2,93
Medián	3,29	3,11	2,93
Modus	3,00	3,00	3,00
Štandardná odchýlka	0,52	0,48	0,52
Šikmosť	0,45	0,78	0,55
Strmosť	0,18	0,45	0,25
Rozpätie	3,00	3,00	3,00
Minimum	2,00	2,00	2,00
Maximum	5,00	5,00	5,00

Pre lepšiu názornosť sme si jednotlivé faktory kategorizovali nasledovne:
od 1 do 2,4 – pozitívny postoj,
od 2,5 do 3,5 – neutrálny postoj,
od 3,6 do 5 – negatívny postoj.

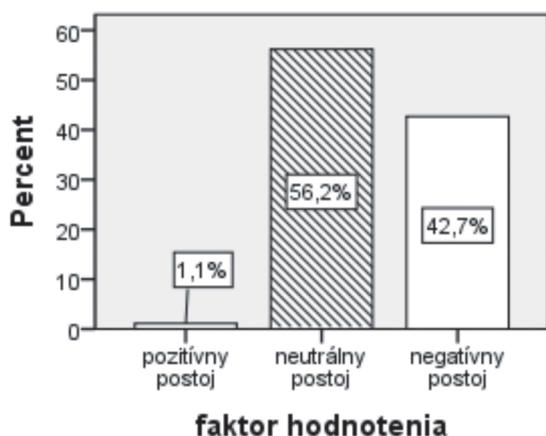

Výsledky tejto kategorizácie sú vizualizované v grafoch č. 2 až 4. Vo faktore hodnotenia má nadpolovičná väčšina respondentov neutrálny postoj, ale až 42,7% negatívny postoj. Pozitívny postoj má len 1,1% respondentov. U respondentov teda prevláda hodnotenie utečencov skôr ako nepríjemných, konfliktných, nebezpečných, komplikovaných, agresívnych, nepoctivých a zlých.

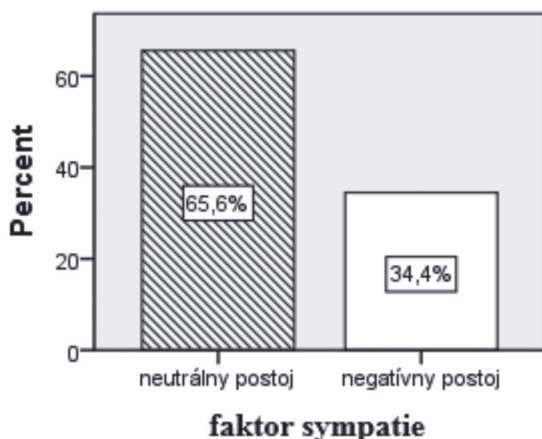
Čo sa týka faktora sympatie, pozitívny postoj nedeclaruje ani jeden respondent. Takmer dve tretiny respondentov vykazujú neutrálny postoj a jedna tretina negatívny postoj. Môžeme teda konštatovať, že tretina respondentov s negatívnym postojom vníma utečencov ako príživníckych, špinavých, odpudzujúcich, hlučných, lenivých, smutných, nemorálnych, nevzdelaných a hlúpych.

Vo faktore sily prevažná väčšina deklarovala neutrálny postoj, negatívny len 5,5%. Dokonca 24,2% respondentov vykazovalo pozitívny postoj, to znamená, že títo respondenti vnímajú utečencov ako zaujímavých, rýchlych, úspešných, šikovných, silných a bohatých.

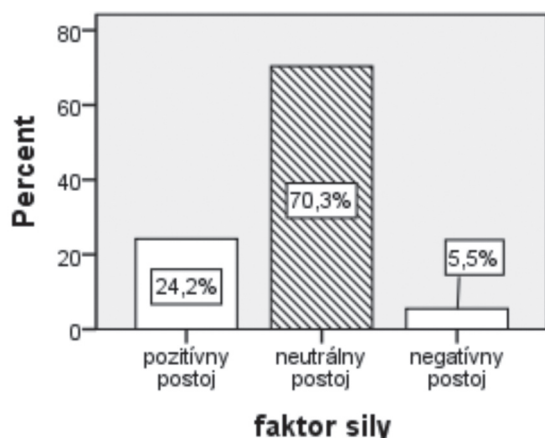
Graf 2: Faktor hodnotenia

Graf 3: Faktor sympatie

Graf 4: Faktor sily

Regresná analýza

S cieľom identifikovať vplyv demografických charakteristík na jednotlivé faktory bola realizovaná regresná analýza. Bol vytvorený regresný model pre faktor hodnotenia, sily a sympatie ako závislej premennej, pričom bola použitá metóda Enter.

Zaujímala nás vplyv pohlavia, bydliska a vierovyznania (tieto premenné boli pre účely regresnej analýzy preškalované do podoby tzv. *dummy* premenných).

Najskôr sme sa venovali faktoru hodnotenia. Zvolené demografické charakteristiky vysvetľujú 14,7% variance závislej premennej (faktor hodnotenia). Pre vysvetlenie faktora hodnotenia je relevantnou premennou len bydlisko, čo znamená, že respondenti z dediny vykazujú negatívnejší postoj vo faktore hodnotenia v porovnaní s respondentmi z mesta. Premenné ako pohlavie a vierovyznanie nemajú na faktor hodnotenia signifikantný vplyv.

Tabuľka 3: Regresná analýza – faktor hodnotenia

	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
(Constant)	3,341	0,157		21,256	0,000
Rod = žena	0,146	0,117	0,130	1,241	0,218
Bydlisko = mesto	-0,344	0,110	-0,314	-3,139	0,002
Vierovyznanie = patriaci k dominantnému náboženstvu	0,142	0,144	0,104	0,989	0,325
<i>Dependent Variable: faktor hodnotenia</i>					

Následne sme pozornosť venovali faktoru sympatie. Zvolené demografické charakteristiky vysvetľujú 5,8% variance závislej premennej (faktor sympatie). Pre vysvetlenie faktora sympatie je relevantnou premennou len vierovyznanie, čo znamená, že respondenti, ktorí patrili k dominantnému náboženstvu, vykazovali negatívnejší postoj vo faktore sympatie v porovnaní s respondentmi nepatriacimi k dominantnému náboženstvu. Premenné ako pohlavie a bydlisko nemajú na faktor sympatie signifikantný vplyv.

Tabuľka 4: Regresná analýza – faktor sympatie

	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
(Constant)	3,071	0,153		20,039	0,000
Rod = žena	0,046	0,114	0,044	0,403	0,688
Bydlisko = mesto	0,003	0,107	0,002	0,024	0,981
Vierovyznanie = patriaci k dominantnému náboženstvu	0,282	0,140	0,223	2,011	0,047
<i>Dependent Variable: faktor sympatie</i>					

Nakoniec sme sa venovali faktoru sily. Ako vyplýva z tabuľky č. 4, na tento faktor nemajú zvolené demografické charakteristiky signifikantný vplyv, to znamená, že ani pohlavie, bydlisko a vierovyznanie nevplyvajú na faktor sily v rámci postojov k utečencom.

Tabuľka 5: Regresná analýza – faktor sily

	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
(Constant)	2,810	0,176		15,954	0,000
Rod = žena	0,172	0,132	0,146	1,306	0,195
Bydlisko = mesto	0,101	0,123	0,088	0,822	0,414
Vierovyznanie = patriaci k dominantnému náboženstvu	-0,079	0,161	-0,055	-0,491	0,624
<i>Dependent Variable: faktor sily</i>					

DISKUSIA

K primárnym výsledkom výskumu patrí zistenie, že študenti vnímajú utečencov výrazne ako konfliktných, nebezpečných, príživníckych a hlučných. V menšej miere ich vnímajú ako silných, škaredých, odpudzujúcich, nevzdelaných, agresívnych, pasívnych a komplikovaných. Ide teda o prívlastky súvisiace s vonkajším vzhľadom a so správaním. V tomto smere môžeme konštatovať, že štúdium na vysokej škole nevytvára privilégium otvorenosti voči migrantom, študenti vysokej školy majú podobne negatívne postoje ako bežná populácia.

Medzi najzaujímavejšie výsledky patrí zistenie, že merané postoje študentov sociálnej práce k utečencom v porovnaní so študentmi iných odborov sa líšili len v dvojiciach aktívni – pasívni; pekní – škaredí a dobrí – zlí, pričom v prvých dvoch adjektívach mali študenti sociálnej práce negatívnejšie postoje ako študenti iných odborov. Analýzou informačného listu vyučovacieho predmetu venovaného sociálnej práci s utečencami a migrantmi sme zistili, že vyučovací predmet je nastavený tak, že rozvíja teoretické poznanie a kognitívnu doménu. Študenti sú oboznamovaní s azylovým procesom, legislatívou a dokumentmi venovanými medzinárodnej ochrane, avšak absentuje rozvoj socio-afektívnej, postojovej domény. Preto v budúcnosti odporúčame rozšíriť obsah vyučovacieho predmetu o aktivity, ktoré môžu pozitívne ovplyvniť postoje študentov k tejto cieľovej skupine. Odporúčanie smeruje aj k výcvikom sociálno-psychologických zručností, ktoré sú orientované na výcvik v rámci študijného programu sociálna práca, aby do modelových príkladov pribudli aktivity venované utečencom. Nemôžeme však konštatovať, že kvôli výrazne teoretickému a abstraktnému obsahu vyučovacieho predmetu by mali študenti sociálnej práce negatívnejšie postoje voči utečencom ako študenti iných študijných odborov.

K ďalším záverom nášho výskumu patrí zistenie, že študenti sociálnej práce majú k utečencom prevažne neutrálny až negatívny postoj (pozitívny postoj len vo veľmi malej miere). Zhodujú sa tak s väčšinovou slovenskou populáciou, ktorá podľa výskumov 2muse (2015) a Výskum európskych hodnôt 2008 nie je výrazne negatívne naladená voči migrantom a cudzincom, ale skôr neutrálne až mierne negatívne. Výskum Esipovej aj kol. (2015) sa zameriava na väčšie územie, skúma 140 krajín a hovorí, že Európa je vo svetovom kontexte regiónom s najnegatívnejším postojom k migrantom.

Na základe faktorovej analýzy boli skúmané položky združené do troch faktorov, ktoré boli pre účely tejto štúdie nazvané faktor hodnotenia, sympatie a sily. Študenti sociálnej práce mali prevažne neutrálne až negatívne postoje vo faktoroch hodnotenia a sympatie, pričom len vo faktore sily sa objavil pozitívny postoj u takmer 25 % respondentov. Uvedené výskumné zistenia by mali byť apelom k tomu, aby u študentov sociálnej práce boli už počas štúdia formované adekvátne postoje voči tejto skupine. V rámci vyššie spracovaného teoretického uchopenia problematiky sme spomenuli, že v prípade neutrálnych postojov je ich zmena jednoduchšia, čo by bolo vhodné využiť v rámci intervenčných opatrení. Ak sa výchovno-vzdelávací proces budúcich sociálnych pracovníkov vhodne zameria na formovanie postojov voči utečencom, je veľmi veľký predpoklad, že k zmene postoja v žiadúcom smere dôjde.

Dôležitou témou v oblasti postojov je teda ich zmena. Ako uvádza Grác (1985), postoje majú tendenciu k vzájomnej systémovej usporiadanosti ich emocionálnej, kognitívnej a behaviorálnej zložky. Čím je postojová štruktúra jedinca vnútorne usporiadanejšia, tým je dosiahnutie zmeny náročnejšie. Aj keď postoj môže byť vyjadrený len jednou jeho zložkou (napr. len kognitívnu), pre postojovú štruktúru je skôr charakteristická totálnosť jej zložiek. Z toho vyplýva, že čím bude postoj jedinca úplnejší, tým odolnejší bude voči zmene. Boli vypracované viaceré koncepcie zmeny postojov, pričom chceme poukázať na teóriu kognitívnej disonancie L. Festingera, podľa ktorej je východiskom k zmene postoja narušenie konsonancie postojových zložiek, „rozkyvovanie“ jednej z nich, ktoré výrazne motivuje jedinca k obnoveniu stavu rovnováhy, čo sa udeje, resp. môže udiť zmenou ostatných zložiek a tým dôjde k zmene postoja. K známym modelom zmien postojov patrí model presvedčania, ktorý destabilizuje kognitívnu zložku, a model aktívneho kontaktu (tzv. model kontaktnej hypotézy), ktorý destabilizuje emocionálnu alebo konatívnu zložku postoja. Problém možno vidieť v tom, že v prípade silných, extrémnych a vnútorne pevne súdržných postojov sa jednotlivci bránia ich zmene tým, že nové informácie, zážitky jednoducho ignorujú (vytesnia), skreslene si ich interpretujú (racionalizujú, intelektualizujú), účelovo si vyberú len určitú časť, či použijú (často nevedomo) iný z obranných mechanizmov pre udržanie stavu vnútornej rovnováhy (kognitívnu konsonanciu; Oravcová, 2006). Ak by sme v rámci tohto výskumu zistili, že postoje sú extrémne negatívne a nadobúdajú charakter predsudkov, navodenie žiadúcej zmeny by bolo problematickejšie.

Avšak postoje študentov sú skôr neutrálne až mierne negatívne, preto považujeme za vhodné v rámci intervencie využívať vyššie spomínané modely presvedčania a kontaktnej hypotézy. Zmena postojov založená na sile presvedčania využíva silu podávania nových, predsudkom odlišných informácií, argumentov a osobného pôsobenia. Účinnosť tejto metódy je ovplyvnená zdrojom podávania informácií (t. z. dôveryhodnosťou, odbornou kompetenciou, atraktivnosťou a možnosťou sociálnej identifikácie s tým, kto podáva nové informácie), tiež štruktúrou a obsahom informácií (silnejší účinok má presvedčanie vtedy, ak zasahuje racionalitu i emocionalitu príjemcu) a osobnosťou príjemcu informácií (napr. sugestibilita, inteligencia, sebaúcta, príp. vysoká vyhranenosť názorov, ktorá vedie k odmietnutiu kontrastných názorov; Oravcová, 2008). Túto metódu by bolo možné implementovať v rámci vyššie spomínaného vyučovacieho predmetu zameraného na sociálnu prácu s utečencami a migrantmi, ktorá by „destabilizovala“ (modifikovala) predovšetkým kognitívnu zložku postoja. Emocionálna zložka postoja by mohla byť modifikovaná v rámci sociálno-psychologických výcvikov, predovšetkým v blokoch venovaných sebapoznávaniu (aby si študenti uvedomili svoj postoj voči utečencom) a empatii (ktorá by smerovala k tomu, aby sa študent dokázal „vžiť“ do rozpoloženia minoritnej skupiny). Druhým spomínaným modelom je zmena postojov založená na koncepcii kontaktnej hypotézy, ktorý vychádza z predpokladu, že priama interakcia, priamy interpersonálny kontakt členov rôznych skupín je cestou k pozitívnej zmene postojov. Preto je veľmi dôležité, aby mali študenti sociálnej práce počas svojho štúdia možnosť navštíviť napr. rôzne azylové centrá, záchytný tábor, pobytový tábor, integračné stredisko a pod., príp. aby boli podporovaní v dobrovoľníckej činnosti s touto minoritnou skupinou. Táto metóda by modifikovala najmä emocionálnu a konatívnu zložku postoja.

V rámci ďalšej analýzy dát sme zisťovali vplyv demografických charakteristík na tieto postoje. Zistili sme, že na faktor hodnotenia (ktorý bol výrazne neutrálny až negatívny) má vplyv len premenná bydlisko s tým, že študenti sociálnej práce bývajúcí na dedine majú signifikantne negatívnejší postoj k utečencom v porovnaní so študentmi bývajúcimi v meste. Môže to byť spôsobené tým, že študenti žijúci v obci vidieckeho typu sa v každodennom živote menej stretávajú s cudzincami, keďže cudzinci žijúci na Slovensku žijú väčšinou v mestách. Faktor sympatie, ktorý bol rovnako prevažne neutrálny až negatívny, determinuje len vierovyznanie, pričom respondenti patriaci k dominantnému náboženstvu majú prekvapivo negatívnejší postoj v uvedenom faktore. Na faktor sily nemá vplyv žiadna zo sledovaných demografických charakteristík.

Súhrnne môžeme konštatovať, že študenti sociálnej práce majú k utečencom neutrálny až negatívny postoj s tým, že na tento postoj vplyvajú premenné bydlisko a vierovyznanie. V rámci ďalšieho skúmania by bolo vhodné zisťovať vplyv aj iných premenných (napr. absolvovanie výberových predmetov zameraných na problematiku marginalizovaných skupín, súhlas, resp. nesúhlas respondenta s prijímaním utečencov na Slovensko, iné demografické charakteristiky, vek, hodnotový systém respondenta a i.) s cieľom identifikovať možné determinanty postojov voči utečencom a na základe toho navrhnúť možné intervencie s cieľom modifikácie postojov k pozitívnejšiemu smeru. Považujeme to za potrebné, keďže časť študentov sociálnej práce sa po úspešnom ukončení štúdia bude profesijne touto minoritnou skupinou zaoberať. Podľa Kovátsa a kol. „kultúrne kompetentný, kreatívny a znalý sociálny pracovník dokáže robiť účinné zásahy v prospech utečencov, ktorí čelia každodenným problémom pri prebudovaní svojho života, a to od okamihu príjmu, ba neraz aj počas utečencovho života v krajine azylu“ (Kováts et al., 2006:206). Aj keď výsledky výskumu postojov študentov sociálnej práce voči utečencom nevychádzajú priaznivo, ich limitom je, že z nich nevieme vyvodiť, ako profesionálne budú poskytovať služby budúci sociálni pracovníci v prípade ich práce s utečencami.

ZÁVER

Hlavným zistením nášho výskumu je, že nie sú výrazné rozdiely v postojoch študentov sociálnej práce a študentov iných študijných odborov voči utečencom. V rámci súboru študentov sociálnej práce sa vo výskume preukázali neutrálny až negatívne postoje voči utečencom. Akceptácia a nehodnotiaci prístup patria medzi základné hodnoty sociálneho pracovníka vo vzťahu ku klientom, preto sú pre nás výsledky výskumu nepriaznivé až alarmujúce. Poukazujeme na potrebu vzdelávať sociálnych pracovníkov okrem kognitívnej domény aj v socio-afektívnej (postojovej) doméne, a to na praktických seminároch či stretnutiach s cieľovou skupinou.

Použitie zdroje

- 2muse. 2015. *Výzva k ľudskosti. Postoje slovenskej verejnosti k utečencom* [online]. Bratislava: 2muse. [31. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.slideshare.net/mdubeci1/postoje-voi-uteencom>
- BRNULA, P. 2008. *Sociálna práca so žiadateľmi o azyl a azylantmi*. Prešov: Akcent Print.
- Direktíva 2011/95/EU – Recast Qualification Directive.
- ESIPOVA, N. et al. 2015. *How The World Views Migration*. Geneva: IOM.
- EUROPEAN COMMISSION. 2006. Special Eurobarometer 273, Vlna 66.3. *European Social Reality*.
- EUROPEAN COMMISSION. 2010. *Standard Eurobarometer 71: Future of Europe*.
- EVS – Výskum európskych hodnôt. 2008 [online]. Tilburg: Tilburg University. [31. 8. 2016]. Dostupné z: www.europeanvalues.nl
- FERJENČÍK, J. 2000. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Praha: Portál.
- GRÁC, J. 1985. *Persuázia – O vplyvňovanie človeka človekom*. 2. vyd. Martin: Osveta.

- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2010. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
- HEWSTONE, M., STROEBE, W. 2006. *Sociální psychologie*. Praha: Portál.
- KOVÁTS, A. et al. 2006. *Praktická sociálna práca s utečencami. Prístup cez ľudské práva*. Budapešť: Menedék – Maďarské združenie pre migrantov.
- LOKŠA, J. 2007. *Základy sociálnej psychológie*. Katolícka univerzita: Verbum.
- NÁKONEČNÝ, M. 2009. *Sociální psychologie*. Praha: Academia.
- ORAVCOVÁ, J. 2004. *Sociálna psychológia*. Banská Bystrica: FHV UMB.
- OSN. 1951. *Dohovor o právnom postavení utečencov*.
- POPPER, M. et al. 2006. *Potreby migrantov na Slovensku*. Bratislava: Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV.
- PRŮCHA, J. 2004. *Interkulturní psychologie: sociálněpsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha: Portál.
- ŠÍŠKOVÁ, T. 1998. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha: Portál.
- UN. 1998. *The UN Recommendations on International Migration Statistics (Revision 1)*. UN Statistics Division.
- UNHCR. 2016. *Global Trends. Forced Displacement in 2015* [online]. [31. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/576408cd7/unhcr-global-trends-2015.html>
- UNITED NATIONS, POPULATION DIVISION, DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (UN DESA). 2015. *Trends in International Migrants Stock: The 2015 Revision* [online]. [31. 8. 2016]. Dostupné z: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/data/UN_MigrantStockTotal_2015
- VAŠEČKA, M. 2009. *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike*. Bratislava: IOM Inštitút pre medzinárodnú migráciu.
- VEREŠOVÁ, M. 2004. Meranie postojov. In: KOLLÁRIK, T., SOLLÁROVÁ, E. *Metódy sociálnopsychologickej praxe*. Bratislava: Pegas, 26–51.
- VEREŠOVÁ, M. 2007. Postoje, stereotypy, predsudky a ich zmeny. In: VEREŠOVÁ, M. a kol. *Sociálna psychológia – človek vo vzťahoch*. Nitra: Enigma, 82–113.
- Zákon NR SR č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- Zákon NR SR č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Reflektovanie sociálnej práce sociálnymi pracovníkmi pracujúcimi s azylantmi a s cudzincami, ktorým bola poskytnutá doplnková ochrana¹

Reflections on Social Work of Social Workers Working with Refugees and Foreigners with Subsidiary Protection

Martina Žáková, Daniela Strýčková

Doc. PhDr. Martina Žáková, PhD.,² pracuje ako docentka na Fakulte zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave. Od roku 2002 sa venuje problematike utečenectva a sociálnej práci so žiadateľmi o azyl a azylantmi. Má praktické skúsenosti s prácou s cudzincami na rozvojovom projekte v Phnom Penhe v Kambodži a v Kwale v Keni.

Mgr. Daniela Strýčková³ je študentkou 3. ročníka dennej formy doktorandského štúdia na Katedre sociálnej práce Fakulty zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave.

Abstrakt

Sociálna práca s azylantmi a cudzincami s poskytnutou doplnkovou ochranou je novším poľom sociálnej práce na Slovensku. Sociálna práca v tejto oblasti je poskytovaná prostredníctvom sociálnych pracovníkov pracujúcich pre dve mimovládne organizácie.

Cieľom tohto výskumu bolo zistiť, ako sociálni pracovníci pracujúci s azylantmi a s cudzincami s poskytnutou doplnkovou ochranou reflektujú svoju prácu. Zamerali sme sa aj na to, ako sociálni pracovníci reflektujú svoju pracovnú náplň, čo vo svojej práci považujú za najdôležitejšie a čo je v ich práci problémové.

Použili sme kvalitatívnu výskumnú stratégiu. Uskutočnili sme polo-štrukturované rozhovory so sociálnymi pracovníkmi. Všetci respondenti mali ukončené minimálne bakalárske vzdelanie. Väčšina sociálnych pracovníkov z tohoto poľa sociálnej práce na Slovensku bola súčasťou tohoto výskumu. Získané dáta sme zapísali metódou doslovnej transkripcie. Následne boli dáta kódované použitím programu Atlas.ti a kategorizované pomocou otvoreného kódovania.

Zistenia opisujú, ako sociálni pracovníci vidia svoju prácu, svoje úlohy a poskytované služby, v čom vidia základ svojej profesie.

Kľúčová slova

azyl, doplnková ochrana, azylant, Slovensko, reflektivita

¹ Výskum bol vypracovaný v rámci projektu APVV – 0524-12 Identita sociálnej práce v kontexte Slovenska.

² Kontakt: Doc. PhDr. Martina Žáková, PhD., Katedra sociálnej práce, Univerzitné nám. 1, 917 01 Trnava; martina.zakova@truni.sk

³ Mgr. Daniela Strýčková, Katedra sociálnej práce, Univerzitné nám. 1, 917 01 Trnava; daniela.stryckova@tvu.sk

Abstract

Social work with refugees and foreigners with subsidiary protection is a quite new field of social work in Slovakia. Social workers working with these clients are social workers who work for two nongovernmental organizations.

The aim of this research was to find out how social workers working with asylum seekers and foreigners with granted subsidiary protection reflect their work. The authors also focused on how social workers reflect their workload, what is the most important feature of their work and what problems they encounter in the course of their work.

We used a qualitative research strategy. We used semi-structured interviews with social workers. All respondents had received at least a bachelor's degree. Most social workers in the field of social work in Slovakia formed a part of the research. The obtained data was recorded word by word using a transcription method. Subsequently, the data was encoded by using the Atlas.ti program and categorized by open coding.

Findings describe how social workers see their work, their tasks and services what they consider as a core of their profession.

Keywords

asylum, subsidiary protection, refugee, Slovakia, reflecting

ÚVOD

Sociálna práca je disciplínou, ktorá sa začala na Slovensku študovať na vysokých školách až v roku 1992. Postupne sa štúdium rozšírilo na viaceré vysoké školy. V poslednom období zaznamenávame však aj negatívne vyjadrenia na vzdelávanie budúcich sociálnych pracovníkov a aj na sociálnu prácu. Výskumy, ktoré by potvrdzovali alebo odmietali tieto tvrdenia, však absentujú. Aj z tohto dôvodu sme sa na Fakulte zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity rozhodli skúmať názory verejnosti na sociálnu prácu a sociálnych pracovníkov a rovnako aj to, ako sa sami sociálni pracovníci vnímajú a ako reflektujú svoju prácu. Našou úlohou v rámci tohto výskumu bolo zamerať sa na sociálnych pracovníkov pracujúcich s azyllantmi a cudzincami s poskytnutou doplnkovou ochranou, nakoľko ide o oblasť, o ktorú sa dlhšie obdobie zaujímame.

Hoci sa v poslednom období problematika migrácie a utečenectva dostáva viac do povedomia verejnosti, čo súvisí so súčasnou tzv. utečeneckou krízou, musíme konštatovať, že často dochádza k zamieňaniu pojmov utečenec, migrant a azyllant, a preto považujeme za potrebné vymedziť ich. Podľa zákona č. 480/2002 Z. z. o azyly a o zmene a doplnení niektorých zákonov je azyllantom cudzinec, ktorému Slovenská republika (ďalej len SR) udelila azyll, čiže ochranu pred prenasledovaním, pričom azyll im môže byť udelený na základe definície utečenca. Podľa Dohovoru o právnom postavení utečencov z roku 1951 a Protokolu o právnom postavení utečencov z roku 1967 je utečenec osoba, ktorá sa nachádza na území iného štátu a má opodstatnené obavy z prenasledovania kvôli svojej rase, národnosti, náboženstvu, kvôli príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo zastávaniu určitých politických názorov a kvôli nim sa nechce alebo nemôže vrátiť späť. K týmto dôvodom patrí ešte udelenie azyllu z humanitných dôvodov a z dôvodu zlúčenia rodiny (zákon č. 480/2002 Z. z. o azyly).

Nami skúmaní sociálni pracovníci pracujú aj s ďalšou skupinou klientov – s cudzincami s poskytnutou doplnkovou ochranou. Sú to tí cudzinci, ktorí nemajú právo na udelenie azyllu, ale v ich krajine pôvodu čelili vážnemu bezpráviu, a preto potrebujú tiež medzinárodnú ochranu. Tak utečenci, ako aj azyllanti a cudzinci s udelenou doplnkovou ochranou sú osobami, ktoré jedným termínom nazývame migrantmi, hoci najčastejšie bývajú migranti chápaní ako osoby, ktoré opustili krajinu pôvodu dobrovoľne, zvyčajne najmä z dôvodu hľadania lepších ekonomických podmienok pre svoj život (Potocký-Tripodi, 2002).

Hoci je povinnosťou štátov chrániť svojich občanov, nedeje sa tak vždy. Pokiaľ štáty nechcú alebo nemôžu poskytovať svojim občanom ochranu, môže dochádzať k závažnému porušovaniu ľudských práv jednotlivcov a ich následnému odchodu z takejto krajiny. V prípade neposkytovania národnej ochrany vstupuje do situácie medzinárodné spoločenstvo, ktoré im poskytuje medzinárodnú ochranu. Medzinárodná ochrana spočíva najmä v presadzovaní a obhajovaní práv takýchto osôb na základe špeciálnych medzinárodných noriem, ktoré väčšina demokratických krajín prijala a implementovala ich do národných legislatívnych noriem (UNHCR, nedat.).

Na základe predvstupových aktivít SR do Európskej únie (ďalej len EÚ) aj my sme prijali nový zákon o azyle. Táto právna norma je v súlade s právnymi normami ostatných členských štátov EÚ, bola schválená 20. 6. 2002 a účinnosť nadobudla 1. 1. 2003. V tomto zákone je upravený postup pri konaní o azyle a poskytovaní doplnkovej ochrany a dočasného útočiska, práva a povinnosti žiadateľov o azyl, azylantov, cudzincov, ktorí požiadali o poskytnutie doplnkovej ochrany či dočasného útočiska. Vzhľadom na zameranie nášho článku sa budeme ďalej venovať iba problematike azylu a doplnkovej ochrany a následnej integrácii úspešných žiadateľov do spoločnosti.

Konanie o azyle začína vyhlásením cudzinca, že žiada o azyl alebo doplnkovú ochranu. Toto vyhlásenie je oprávnený prijať príslušný útvar Policajného zboru; vyhlási, kde sa takémuto cudzincovi odnímu cestovné doklady (ak ich má), vydajú sa mu doklady osvedčujúce jeho totožnosť a odoberú sa mu aj daktyloskopické odtlačky. Odtlačky prstov sa bezodkladne zašlú na Ministerstvo vnútra SR (ďalej len MV SR), aby sa zistilo, či cudzinec nepožiadala o azyl v inej krajine EÚ pred vstupom na územie SR, a zisťuje sa tiež, či cudzinec nie je osobou, ktorá konala proti zásadám OSN. Poverený zamestnanec MV SR po vyhlásení vykoná so žiadateľom vstupný pohovor, v ktorom je žiadateľ povinný poskytnúť pravdivo a úplne všetky požadované údaje potrebné na rozhodnutie o žiadosti.

Jednou z najdôležitejších súčastí konania o azyle je tzv. „interview“, na základe ktorého sa rozhodne, či daný žiadateľ dostane, alebo nedostane azyl. Tento pohovor vykonáva poverený zamestnanec Migračného úradu MV SR (ďalej len MÚ MV SR), ktorý sa snaží zistiť, či žiadateľ má právo na udelenie azylu. Migračný úrad preveruje totožnosť žiadateľa a pravdivosť jeho výpovedí. Ak znalosť slovenského jazyka žiadateľa nie je na dostatočnej úrovni, je na pohovore prítomný aj tlmočník. MV SR musí rozhodnúť o veci najneskôr do 90 dní, prípadné predĺženie lehoty musí oznámiť písomne.

MV SR udelí azyl žiadateľovi v prípade, že má právo na jeho udelenie. Právo na udelenie azylu má každý cudzinec, ktorý má v štáte, ktorého je štátnym občanom, alebo osobe bez štátnej príslušnosti, v štáte jeho bydliska, opodstatnené obavy z prenasledovania z rasových, národnostných alebo náboženských dôvodov, z dôvodov zastávania určitých politických názorov alebo príslušnosti k určitej sociálnej skupine, alebo je prenasledovaný za uplatňovanie politických práv a slobôd a vzhľadom na tieto obavy sa nemôže alebo nechce vrátiť do tohoto štátu. Konanie o poskytnutí doplnkovej ochrany prebieha podobne ako konanie o azyle (zákon č. 480/2002 Z. z. o azyle).

Po udelení azylu alebo doplnkovej ochrany nastáva druhá etapa, počas ktorej sa cudzinec pripravuje na integráciu do spoločnosti. Termín integrácia možno charakterizovať ako začlenenie jednotlivca do spoločnosti. Integrácia azylantov do spoločnosti predstavuje zložitý komplex vzájomných vzťahov jednotlivcov so sociálnym prostredím hostiteľskej krajiny, ekonomických a legislatívnych podmienok a faktorov ovplyvňujúcich dynamiku tohto procesu (Kuric, 1997).

Pre úspešnú integráciu je v samom začiatku potrebná pomoc štátu alebo mimovládnych organizácií, a to najmä z toho dôvodu, že sa jedná o cudzincov nachádzajúcich sa pre nich v neznámom prostredí, bez sociálnych kontaktov a materiálnych a finančných prostriedkov potrebných na živobytie. Na druhej strane azylant alebo cudzinec s poskytnutou doplnkovou ochranou, ktorý sa úspešne integroval do spoločnosti, je zárobkovo činný, nie je odkázaný na pomoc štátu, sám naopak produkuje hodnoty pre spoločnosť, je pre ňu ekonomickým prínosom. Systém integrácie zahŕňa výučbu jazyka, vzdelávanie a prípadnú rekvalifikáciu, možnosti vyhľadávania vhodných pracovných príležitostí a pomoc pri zabezpečovaní zodpovedajúceho sociálneho ubytovania, sociálne zabezpečenie, poskytovanie zdravotnej starostlivosti, vytváranie podmienok na prijatie azylantov do komunít obcí a vhodných vybraných lokalít.

Cudzincom, ktorým bol udelený azyl, je poskytnutá integračná ponuka, ktorá im umožní urobiť prvý krok k samostatnosti v nových podmienkach hostiteľskej krajiny. Integračná ponuka predstavuje predovšetkým získanie ubytovania a pracovnej príležitosti. Súčasťou integračnej ponuky je i jazyková príprava a možnosť rekvalifikácie. V prípade odmietnutia integračnej ponuky je azylant povinný zabezpečiť si ubytovanie a prácu vlastnými silami (Ludiaakomy.cz, nedat.).

Ak takýto cudzinec nemá prácu, jeho príjem je zabezpečený na základe jeho evidencie na Úrade práce, sociálnych vecí a rodiny a je mu poskytované aj sociálne zabezpečenie v rozsahu ako občanovi SR, čo vyplýva z Dohovoru o právnom postavení utečencov z roku 1951.

Ak sa azylanti rozhodnú, že nepôjdu do tohto integračného strediska, v tomto prípade im pomoc pri integrácii poskytujú sociálni pracovníci mimovládnych organizácií, ktoré získali integračný grant. Pre cudzincov s poskytnutou doplnkovou ochranou na Slovensku nie je žiadne integračné stredisko a do Integračného strediska vo Zvolene nemajú možnosť ísť. Aj takýmto cudzincom pomáhajú s integráciou vyššie spomenuté mimovládne organizácie.

V čase realizácie našej štúdie s touto klientelou pracovali dve mimovládne organizácie – občianske združenie Marginal a Slovenská katolícka charita. Obe organizácie získali projekt, ktorý bol podporovaný ERF. Hlavným cieľom projektov je integrácia azylantov alebo cudzincov s poskytnutou doplnkovou ochranou na území SR. Zameriavajú sa na poskytovanie komplexných služieb, ktoré zahŕňajú najmä základné a špecializované sociálne poradenstvo a sociálnu asistenciu, pomoc pri hľadaní vhodného ubytovania, pomoc pri hľadaní zamestnania, pracovné poradenstvo, sprevádzanie na pracovné pohovory, pomoc pri vybavovaní si rôznych dokladov, pomoc pri uznávaní dokladov, pomoc pri ich adaptácii v kultúrnej a sociálnej oblasti, vytvorenie individuálneho integračného plánu, poskytnutie komplexných služieb, ktoré sa týkajú integrácie osôb s postihnutím, seniorov, tehotných žien, obetí obchodovania, maloletých klientov bez sprievodu a mnohé iné, ktoré majú prispieť k lepšej informovanosti a orientácii azylantov a cudzincov s poskytnutou doplnkovou ochranou na našom území (Knošková, Vargová, 2014).

V zahraničí sú viacerí autori, ktorí publikujú v tejto oblasti, medzi ktorých zaraďujeme najmä publikáciu autorky Miriam Potocky-Tripodi (2002), ktorá podrobne popisuje prácu s utečencami a prisťahovalcami. Komplexnou publikáciou v tejto oblasti je aj publikácia Kovátsa a kolegov (2006), ktorá popisuje praktickú sociálnu prácu s utečencami, kde sa hlavný dôraz kladie na ľudské práva. Autori v nej popisujú, čo všetko by mali sociálni pracovníci robiť v jednotlivých etapách – od príchodu do krajiny až po integráciu v hostiteľskej krajine. Pozornosť venujú aj práci sociálnych pracovníkov pri odmietnutí cudzincov (teda pri neudelení azylu alebo neposkytnutí doplnkovej ochrany) a pri ich vrátení do krajiny pôvodu.

Väčšina autorov skôr píše o sociálnej práci so žiadateľmi o azyl, ako o sociálnej práci s azylantmi a s cudzincami s poskytnutou doplnkovou ochranou. V Českej republike bolo vydaných viacero publikácií na túto tému, jednou z komplexných publikácií je publikácia Dvořákovéj s kolegami (2007), kde je popísaná sociálna práca s imigrantami, azylantmi a ich deťmi.

Na Slovensku priamo o sociálnej práci s touto klientelou písali viacerí autori, napr. Brnula (2008), ktorý podrobnejšie popísal migračnú problematiku, systém medzinárodnej a národnej ochrany žiadateľov o azyl a azylantov a sociálnu prácu so žiadateľmi o azyl, ale aj s azylantmi. Sociálna práca s azylantmi je komplexnejšie popísaná aj v našej publikácii (Žáková, 2006). Na túto tému boli odpublikované aj viaceré články. Nás však nezaujímal iba popis práce sociálnych pracovníkov, ale aj to, ako reflektujú túto svoju prácu samotní sociálni pracovníci, pretože takýto výskum na Slovensku absentoval.

METODOLÓGIA

Ako sme spomenuli vyššie, zamerali sme sa na zistenie toho, ako sociálni pracovníci pracujúci s azylantmi a cudzincami s poskytnutou doplnkovou ochranou reflektujú svoju prácu. Zaujímalo nás predovšetkým to, ako vnímajú títo sociálni pracovníci svoju pracovnú náplň. Taktiež sme sa

zamerali na to, čo je podľa nich v tejto práci najdôležitejšie a čo je pre nich problémové. Pre zodpovedanie cieľa sme si stanovili nasledovné výskumné otázky:

- Ako sociálni pracovníci reflektujú svoju pracovnú náplň?
- Čo vo svojej práci považujú sociálni pracovníci za najdôležitejšie?
- Čo je problémové pre výkon práce sociálnych pracovníkov?
- Použili sme kvalitatívnu výskumnú stratégiu a uskutočnili pološtruktúrované rozhovory so sociálnymi pracovníkmi z dvoch mimovládnych organizácií pôsobiach v tejto oblasti. Určili sme niekoľko nasledovných okruhov otázok, ktoré vychádzali z cieľov výskumu a ktoré boli osou výskumného rozhovoru (viď tab. 1):

Tabuľka 1: Okruhy otázok pre vedenie pološtruktúrovaného rozhovoru

Výskumná otázka	Okruhy otázok pre rozhovor
1. Ako sociálni pracovníci prežívajú svoju pracovnú náplň?	– Pracovné úlohy (t. j. v čom spočíva ich práca) – Schéma dňa – Používané kompetencie – Špecifika profesie
2. Čo vo svojej práci považujú sociálni pracovníci za najdôležitejšie?	– Najdôležitejšie pracovné úlohy – Najdôležitejšie kompetencie – Čo ich naplňa – Osobné hodnoty a ich uplatňovanie – Motivácia pracovať v danom poli
3. Čo je problémové pre výkon práce sociálnych pracovníkov?	– Prekážky v práci – Pracovisko (podmienky fyzické a vzťahové) – Možnosti rozvoja a kariérneho rastu

Získané dáta sme zapísali metódou *doslovnej transkripcie* podľa Hendla (2005). Následne boli dáta kódované použitím programu Atlas.ti. Dáta sme kategorizovali pomocou *otvoreného kódovania*, tak ako ho chápe Šedová (in Švariček, Šedová, 2007). Vzniknuté kategórie predstavujeme formou jednotlivých podkapitol v časti „Výskumné zistenia a analýza“. Pre nasledovnú prácu s kategóriami sme zvolili techniku analýzy dát s názvom „*vykladanie kariet*“ podľa Švarička a Šedovej (2007). Daná technika umožňuje prerozprávať obsah kategórií na základe určitej vedúcej línie (t. j. analytického príbehu), ktorá zároveň spája všetky kategórie. Výsledné spracovanie analytického príbehu zodpovedá výsledkom analýzy.

Participant

Uskutočnili sme rozhovory so šiestimi sociálnymi pracovníkmi z dvoch vyššie spomenutých mimovládnych organizácií pôsobiach v tejto oblasti. Jedná sa o väčšinu sociálnych pracovníkov z tohoto poľa sociálnej práce na Slovensku. Všetci respondenti mali ukončené minimálne bakalárske a maximálne doktorandské vzdelanie v odbore sociálna práca. Uvedomujeme si, že podľa zákona č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny je sociálnym pracovníkom iba osoba s dokončeným druhým stupňom vysokoškolského štúdia odboru sociálna práca, ale keďže všetci naši respondenti, ktorí nemali ukončený druhý stupeň vysokoškolského vzdelania, pracovali v organizácii dlhšie obdobie, vzťahuje sa na nich výnimka zo zmienenej zákona, a tak sme považovali za sociálnych pracovníkov aj tých, ktorí získali iba bakalársky stupeň. Všetci oslovení participanta pracujú v priamom kontakte s klientmi, pričom dvaja z participantov majú okrem toho aj manažerskú, resp. koordinátorskú pracovnú pozíciu. V tabuľke č. 1 sú uvedené demografické informácie o participantoch.

Tabuľka 2: Demografické údaje participantov

Participant	Pohlavie	Vek	Organizácia	Pracovná pozícia	Dĺžka praxe
1.	žena	42	SKCH	Manažér / sociálna pracovníčka	11 rokov
2.	žena	26	Marginal	Manažér / sociálna pracovníčka	2 roky a 3 mesiace
3.	žena	29	SKCH	sociálna pracovníčka	2 roky
4.	žena	32	Marginal	sociálna pracovníčka	2 roky
5.	žena	24	Marginal	sociálna pracovníčka	9 mesiacov
6.	muž	32	SKCH	sociálny pracovník	8,5 roka

VÝSKUMNÉ ZISTENIA A ANALÝZA

Náplň práce

Konkrétna pracovná náplň sociálnych pracovníkov závisí, podľa ich slov, najmä od potrieb klientov, ktoré sú individuálne a ktoré je nutné pre začiatok identifikovať. Považujú za dôležité dať svojim klientom takú pomoc, ktorú potrebujú. Z toho vyplýva veľmi rôznorodé spektrum úloh, ktoré tito sociálni pracovníci plnia. Avšak každodenný plán pracovných úloh je náročné dodržať, keďže ich naliehavosť sa v priebehu dňa môže zmeniť.

Základnou činnosťou je zúčastňovanie sa na pracovných poradách, supervíziách i nevyhnutná administratíva. Pri práci s klientom ide predovšetkým o rôznorodú pomoc v základných oblastiach potrebných pre jeho každodenný život a zorientovanie sa na Slovensku. A tak: „... každý jeden deň prináša nové výzvy, nové úlohy. Sú dni, kedy sedíte za počítačom a hladáte ubytovanie, prácu. Sú dni, kedy ste mimo kancelárie – v teréne – či už na cudzineckej polícii, u lekára s klientom, či na iných úradoch.“ (participantka č. 3) Veľkú časť práce s klientmi, podľa participantov, tvorí sociálna asistencia, kedy sprevádzajú klienta najmä na úrady, na cudzineckú políciu, či do zdravotníckych zariadení. Pomáhajú s vybavením ubytovania a taktiež pomáhajú pri zaradení do škôl a pri vybavení uznania ukončeného vzdelania. Medzi ďalšie úlohy patrí podanie pracovného a sociálneho poradenstva, pomoc so sociálno-kultúrnou integráciou na Slovensku, organizovanie voľnočasových aktivít. Pri priamej práci s klientmi sa, podľa ich vyjadrení, sociálni pracovníci usilujú predovšetkým pochopiť ich a pristupovať k nim empaticky a trpezlivo. Súčasťou ich spolupráce je aj motivovanie k učeniu sa slovenského jazyka a postupné vedenie k samostatnosti.

Dvaja z oslovených participantov majú však ešte ďalšie pracovné úlohy, akými sú koordinácia stážistov a skupinových aktivít pre klientov, ale aj organizácia preventívnych aktivít či kampaní. Za menej príjemnú súčasť svojej práce považujú fundraising a tiež aktivizmus. Vonkajšia podpora pre ich činnosť nie je samozrejmosťou a musia si ju obhájiť pred verejnosťou či sponzormi, ako to opisuje jedna z participantiek: „Komunikácia s verejnosťou, s médiami, taká neustála prezentácia toho, čo robia (klienti), prečo to robia, a obhajovanie toho, že to má zmysel. A bohužiaľ, potom, že na to potrebujeme financie. Takže tá moja úloha je dosť taká tá obhajovacia a pýtajúca peniaze.“ (participantka č. 2)

Špecifické schopnosti

Kontakt s inými kultúrami a národmi je týmito sociálnymi pracovníkmi vnímaný pozitívne, ako pridaná hodnota, ktorá práci dodáva niečo odlišné oproti práci s inými zraniteľnými skupinami obyvateľstva. Na druhej strane, okrem spoznávania iných kultúr, participant č. 6 uvádza, že tieto kultúrne rozdiely mu prinášajú aj určitú mieru stresu, a vysvetľuje: „Tiež to je svojím spôsobom také špecifické, že vlastne majú iné vnímanie života a hodnôt a sveta, ako máme my Európania. Keď niekto príde z arabských krajín, tam je niečo úplne iné.“ (participant č. 6)

Pre dobrý výkon svojej práce potrebujú sociálni pracovníci multidisciplinárnu paletu vedomostí a schopností. Veľký význam pre komunikáciu s klientom majú jazykové schopnosti. Ku svojej práci potrebujú aj špecifické vedomosti z oblasti práva, psychológie a pedagogiky.

Aby dokázali vhodne vystupovať voči klientovi, potrebujú sociálni pracovníci sociálne a komunikačné schopnosti. Tieto schopnosti sú ich cenným pracovným nástrojom, ktorý vedia využiť aj v bežnom živote. Vďaka nim dokážu s klientom budovať profesionálny vzťah a dôveru, ktoré treba po celý čas spolupráce udržiavať. O živote klientov a obhajobe ich práv sa participanti vyjadrujú s istou angažovanosťou, ktorá je prirodzenou súčasťou tohto poľa sociálnej práce.

Na základe toho, čo verbalizovali participanti, najdôležitejšie pre sociálneho pracovníka je prežívanie a prejavenie empatie a porozumenia klientovi. To vyžaduje humanistické nastavenie voči klientovi. Podľa sociálnych pracovníkov je potrebné najšť pochopenie pre klienta a neposudzovať ho, ale naopak pristupovať k nemu s otvorenou myslou. Dôležité je vnímať potreby a problémy klienta a flexibilne na ne reagovať. Ďalej je potrebná autenticita a ľudskosť: *„Byť autentický. Nepretvarovať sa niečo, že... Byť nejaký chrumkavý a tváriť sa, že áno, áno... Ale byť taký svojský, byť sám sebou. Vedieť odlahčiť situáciu, prípadne zasrandovať si s klientom, keď treba, keď to potrebuje. Vedieť byť ticho, keď je nervózny, a nerýpať doňho. Aj keď to sa nie vždy podarí, keď sa našťve. Každý je nejaký, takže sa aj našťartuje človek.“* (participant č. 6) Pretváрка a málo sebareflexie škodia vzťahu s klientom. A naopak, oslovení sociálni pracovníci považujú za nevhodné oberať klienta o moc nad svojím životom a robiť rozhodnutia za neho.

Frustrujúce ťažkosti v práci

Participanti kriticky hodnotili prekážky, s ktorými sa vo svojej práci stretávajú, a navrhli aj možnosti, ako ich riešiť. Najviac uvádzaných problémov pre nich vzniká zo strany štátu, t. j. adresnosti jeho služieb a financií, migračnej politiky a legislatívy. Cítia nezáujem štátnej moci o problematiku ľudí s doplnkovou ochranou: *„A je ich teda málo (cudzincov s doplnkovou ochranou), takže sa neoplatí kvôli málo ľuďom rokovať a robiť zákony. Hm, a keď áno, tak to vždy, že sa zmení zákon o pobyte, a úplne jasné, že ako je to výborné. A zmení sa zákon o poistení, kde sa to úplne že podkope, tá istá vec, takže je to také...“* (participantka č. 2) Prezentácia aktivít organizácie je pre nich náročná, pretože vyžaduje ústupky zo zásad. *„To mám teraz tak viac na starosti, že píšeme blogy, a je to strašne ťažké, lebo ľudia potrebujú príbehy a zároveň my ich nechceme dávať, ale pritom to je jediné, čo pomôže a získa nám sponzorov, čo získa praxe ľudí, čo pochopia našu prácu, ktorí ako sa dozvedia o tej sociálnej práci viacej.“* (participantka č. 2)

Fundraising v službách pre cudzincov s doplnkovou ochranou je náročnou úlohou: *„Tak keď to porovnáme s azyľantmi, tak je jasné, že nebudeme nejakí veľmi príťažliví pre sponzorov alebo pre majoritnú populáciu.“* (respondentka č. 2)

Participanti považujú za veľký problém financovanie organizácie, ktorá je odkázaná na jeden zdroj vo forme projektu. Poskytovanie a udržanie týchto služieb (a teda aj svojej práce) vnímajú ako značne neisté. Vnímajú nereálne požiadavky na klientov a celkový tlak „zhora“. Preto vyjadrili potrebu podpory asociácie či odborového zväzu. *„Takže toto je znova také to zviazanie rúk, že nie sme pod nijakými odbormi alebo pod nejakou veľkou asociáciou, ktorá by nás ako keby mohla podržať a povedať, že to je v pohode, že ak nedostanete ten projekt, tak vám nejak inak pomôžeme. A sme proste... to je... financovaní z jedného zdroja, takže keď nám padne ten projekt, tak tam už nie je nič iné. Takže asi aj toto je tam, takže takéto aj politické. Podľa mňa, ten tlak je tam veľký.“* (participantka č. 2) Pre kvalitný výkon svojej práce by potrebovali väčšiu účasť štátu v pomoci cudzincom s doplnkovou ochranou, napr. pri zabezpečovaní ubytovania pre tieto osoby, v preplácaní povinných očkovaní, ale predovšetkým v udržateľnosti a financovaní projektov. Dôsledkom podfinancovania je aj to, že organizácia si nemôže dovoliť kvalitnú starostlivosť o zamestnancov.

Oslovení sociálni pracovníci venujú priveľa času administratíve, ktorú vnímajú ako zbytočnú. Je to ako: *„Šikanovanie zo strany úradov – veľká byrokracia na úkor človeka a veci.“* (respondent č. 1) Celkovo okrem administratívy plnia ešte mnoho ďalších úloh (viď vyššie), v dôsledku čoho sa niektorí cítia zahľtení. Ďalším problémom je nízka informovanosť a predsudky voči cudzincom s poskytnutou doplnkovou ochranou a azyľantom, ktoré prevládajú v spoločnosti. Pri vyhľadaní pomoci externých odborníkov sa stretávajú s neinformovanosťou, nekompetentnosťou a zneužívaním ich pozície

moci. Sociálni pracovníci často čelia neochote, neinformovanosti, strachu a predsudkom, typicky pri vybavovaní ubytovania, štúdia, hľadania práce a zdravotnom ošetrovaní klienta.

Motivujúce a demotivujúce faktory pôsobiace na zotrvanie v práci

Demotivačne na participantov pôsobí hlavne fakt, že organizácia si nemôže finančne dovoliť kvalitnú starostlivosť o zamestnancov, ako je napríklad pravidelná supervízia, potrebné jazykové kurzy, teambuilding. Nízke finančné ohodnotenie v ich náročnej práci považujú za veľký problém. Dáva im to pocit nedocenenia ich vynaloženého úsilia. Sociálna práca je: „*Podhodnotená. Často sa sociálni pracovníci stretnú s tým, že majú najviac najťažšej práce s klientmi a zarábajú najmenej.*“ (participantka č. 3) Napriek tomu, že sa snažia dobre robiť prácu, ktorá ich navyše baví, bývajú sociálni pracovníci nútení nájsť si ešte vedľajšiu prácu, napr. pre to, aby uživilí svoju rodinu. To na nich pôsobí frustrujúco: „*Samozrejme, mám také tie krízové obdobia, kedy rozmýšľam, žee... že to vôbec nestojí za to a ani finančne to není proste z dlhodobého nejakého hľadiska rentabilné a aj ma to, samozrejme, vie našťovať.*“ (participantka č. 2)

Avšak frustruje aj nevďačnosť, dlhodobá nespolupráca a žiadne viditeľné výsledky na strane klientov. Práve presný opak je pre participantov naplňujúci: „*To ma potom teší, keď vidím, že sa niečo jednoducho podarí alebo jednoducho klienti sú spokojní. To je asi najviac, čo ma pri práci naplňuje. Jednoducho, keď je klient priateľský, keď neprichádzajú do kancelárie s odporom alebo s takým nejakým negatívnym ladením, tak pre mňa to je asi to.*“ (participantka č. 4) Vidieť pokroky a pozitívne výsledky, ktoré vzišli z ich snaženia, dáva participantom pocit zadostučinenia a pomáha nachádzať v práci zmysel: „*Svoju prácu vnímam ešte stále v pozitívnom svetle a možno naivne verím, že to robíme dobre, že klientom naše služby prospeievajú a vidím výsledky.*“ (participantka č. 2) Vpred ich ženie pocit, že sú potrební a to ich na tejto práci naplňa. Silným motivátorom participantov je to, že v poskytnutí pomoci druhému človeku nachádzajú vyšší zmysel. Pomáhať ľuďom, ktorí nemali toľko šťastia v živote ako oni, a konanie dobra pre druhého je špecifickou pridanou hodnotou, ktorú im táto práca ponúka. Príležitosť pomôcť núdznemu dodáva ich práci na osobnej angažovanosti. Sociálna práca má pre niektorých participantov aj náboženský či duchovný charakter: „*Najviac zo všetkých oblastí povolání – kresťanské presvedčenie: že si máme navzájom pomáhať a zvlášť tým, ktorým život nadelil menej ako mne. Keď ja mám dobrý život, mám kapacitu na to, aby som aj druhým pomáhala žiť dôstojnejší, kvalitnejší život, ktorí ho kvôli rozličným životným okolnostiam majú menej kvalitný ako ja.*“ (participantka č. 1)

Celkové vnímanie práce – náročná a naplňujúca

Najčastejším prívlastkom sociálnej práce s azylantmi a cudzincami s doplnkovou ochranou je ten, že je náročná. Participant vníma náročnosť práce po psychickej stránke. Je pre nich náročné venovať sa celý pracovný deň druhým ľuďom, ktorí majú navyše problémy vo svojom živote. Náročné je aj pracovať s ľuďmi s odlišným kultúrnym nazeraním na život a nachádzať v sebe dostatok trpezlivosti pri dorozumívaní sa. Kontakt s agresívnym a plačúcim alebo inak silne emočne nabitým klientom vyžaduje od sociálneho pracovníka, aby to následne emocionálne spracoval.

Na jednej strane, participant majú mnoho pracovných úloh, vďaka ktorým sa niektorí cítia byť zahľtení. Na strane druhej, práca je z veľkej časti rôznorodá a často ako sociálni pracovníci musia vedieť pohotovo reagovať na neočakávané udalosti.

Napriek predchádzajúcim nárokom však vnímajú svoju prácu ako potrebnú (teda cítia sa potrební), až priam nevyhnutnú, práve vďaka veľkému rozsahu práce s klientom a tomu, že sú akýmsi spájajúcim článkom medzi klientom a inými odborníkmi či službami: „*Tak v našej organizácii je sociálna práca gro všetkého, nechcem teraz podceňovať právnikov, ale jednoducho my sme tí, ktorí vlastne dennodenne prichádzajú do kontaktu s klientom, cez nás prechádzajú psychologické profily, cez nás riešia klienti psychológa aj právnika. Takže ja si myslím, že my sme tam úplne nevyhnutní, v tomto úplne najviac. A tým, že sme na nich (na klientov) zvyknutí, už vieme aj, ako komunikujú, vieme, proste už si rozumieme, takže úplne nezastupiteľné miesto má sociálna práca práve v tomto.*“ (participantka

č. 4) Pokladajú sa za dobre uplatniteľných aj v práci v inom poli či inej profesii, a to vďaka multidisciplinárnym vedomostiam a sociálno-komunikačným schopnostiam, nadobudnutým vzdelaním a praxou.

Vzťahy medzi kategóriami a analytický príbeh

Sociálni pracovníci venujúci sa cudzincom s poskytnutou doplnkovou ochranou a azyľantom si vybrali toto pracovné zameranie najmä kvôli cieľovej skupine klientov. Tá práci dodáva pridanú hodnotu. Vďaka nej môžu spoznávať odlišné kultúry a byť s nimi v osobnom kontakte.

Ich pracovná náplň sa riadi predovšetkým aktuálnymi potrebami klientov. Za dôležité pokladajú to, aby podali klientom takú pomoc, akú potrebujú, aby sa dokázali úspešne integrovať na Slovensku. Okrem účasti na základných činnostiach organizácie (ako sú porady, supervízie a administratíva) ponúkajú klientom široké spektrum služieb. Z nich veľkú časť tvorí sociálna asistencia. Klientom pomáhajú s hľadaním si vhodného ubytovania, s vybavením úradných záležitostí, sociálneho zabezpečenia, zdravotnej starostlivosti, začlenenia klienta do systému vzdelávania a zamestnania. Taktiež organizujú voľnočasové aktivity, podávajú pracovné a sociálne poradenstvo a pomáhajú so sociálno-kultúrnou integráciou. Cieľom sociálnych pracovníkov je tiež motivovať klienta k učeniu sa slovenského jazyka a jeho postupné vedenie k samostatnosti. Participanti s rozšírenými pracovnými úlohami sa starajú o koordináciu služieb, organizáciu masmediálnej osvetu, preventívnych aktivít a o fundraising.

Práca je pre respondentov náročná nie len pre množstvo pracovných úloh, ktoré ich zahľcujú, ale aj pre psychickú a emočnú náročnosť práce s danou cieľovou skupinou klientov. Vysporiadávajú sa občas so silnými emóciami, životnými problémami a kultúrnymi odlišnosťami klientov.

Na to, aby mohli sociálni pracovníci poskytnúť kvalitné služby, potrebujú multidisciplinárnu paletu vedomostí, jazykové schopnosti a predovšetkým sociálne a komunikačné schopnosti. Najkľúčovejšie je humanistické nastavenie voči klientovi, ktoré v ich prípade zahŕňa neposudzujúci postoj, prejavenie empatie a hľadanie porozumenia, autenticitu a ľudskosť a neoberanie klienta o jeho moc nad životom.

Túto prácu sociálni pracovníci robia preto, že v nej vidia vyšší zmysel. Naplnenie nachádzajú v príležitosti pomáhať ľuďom, ktorí ich pomoc potrebujú, ale aj v úspechoch a pozitívnych výsledkoch práce, ktoré nachádzajú za svojím snažením. V práci sa cítia byť potrební a to ich motivuje v tom, aby pokračovali. Ale nami skúmaní sociálni pracovníci majú aj pocit nedocenenia, a to najmä vo finančnej oblasti, a pociťujú aj nedostatok možností pre profesijný rozvoj, čo má za následok to, že niektorí z nich nemajú víziu dlhodobého zotrvania v tejto profesii. Ako problém pri svojej práci vidia malý záujem štátu o ich klientov ako aj potrebu zo strany organizácií ako poskytovateľov služieb pre cudzincov s poskytnutou doplnkovou ochranou a azyľantov v procese ich integrácie. Tieto rezervy zo strany štátu sú nútení nahrádzať vlastnou angažovanosťou, a to najmä v oblasti osvetu a fundraisingu.

Na záver možno zhrnúť, že sociálni pracovníci považujú svoju prácu za náročnú, vyžadujúcu angažovanosť a množstvo rôznych schopností a vedomostí. Svoju prácu však pokladajú za veľmi prínosnú a dáva im pocit potrebnosti, pretože ich prácou je adresná pomoc druhým. Zaujímavá je pre nich aj kontaktom s inými kultúrami. Z ich pohľadu je v sociálnej práci v tomto poli dôležité, aby prejavili autenticitu, ľudskosť, empatiu a porozumenie klientom, vnímať potreby a problémy klienta a flexibilne na ne reagovať. Potrebujú vidieť pozitívne výsledky svojej práce, čo ich motivuje. V ostrom kontraste s týmto naplnením je frustrujúci pocit nedocenenia, nepochopenia, odmietania, či ignorácie ich práce „zvonka“ – t. j. zo strany štátu, sponzorov, alebo aj verejnosti; čo je posilňované práve cieľovou skupinou, ktorej venujú svoje snaženie a ktorá akoby vypadla zo siete záujmu spomínaných aktérov. Súčasťou ich práce je teda aj boj – boj za získanie svojho „miesta pod slnkom“ ako pre klientov, tak aj pre seba, boj o udržanie tejto služby a o to, aby sa uživilí prácou, v ktorej dosahujú pozitívne výsledky.

ZÁVERY A ODPORÚČANIA

Uvedené reflexie participantov interpretujeme ako prežívanie výrazne zraniteľnej pozície, ktorá je prejavom postavenia sociálnej práce, ako aj odrazom postavenia cudzincov s poskytnutou doplnkovou ochranou v spoločnosti. Alarmujúca je neinformovanosť a nezáujem o témy cudzincov s pridelenou doplnkovou ochranou medzi externými odborníkmi (úrady, zdravotné a právne služby a pod.), s ktorými sociálni pracovníci bojujú na každodennej báze.

Špeciálne pre sociálnych pracovníkov v pozícií koordinátorov či manažérov je utláčajúca tá skutočnosť, že namiesto snahy o zviditeľnenie témy a presadzovanie lepšieho postavenia pre cudzincov s doplnkovou ochranou sú nútení venovať sa byrokracii, obhajovaniu svojej práce a boju o prežitie projektu, ergo aj o udržanie si svojej práce. Chceli by sme poukázať aj na skutočnosť, že tieto problémy môžu vytláčať priamu prácu s klientom a priestor pre profesionálny rozvoj sociálnych pracovníkov. Ako sa aj samotní respondenti vyjadrili, žiaduce by bolo ich profesionálne združovanie, ktoré by mohlo napomôcť finančne, ale predovšetkým v politickom presadzovaní tém.

Vzhľadom k Charte práv pre sociálnych pracovníkov (IFSW, 2017) môžeme konštatovať, že sociálni pracovníci venujúci sa cudzincom s pridelenou doplnkovou ochranou nemajú zabezpečené niektoré z práv, ako mať príležitosti pre celoživotné vzdelávanie, kvalitnú supervíziu a podporu v prípade problémov, patriť k profesionálnej asociácii, prispievať k rozvoju politik, či byť chránení pred vyhorením.

Naše zistenia nám ukazujú, že by sme mali viac zakomponovať do vzdelávania sociálnych pracovníkov rozvoj sociálnych a komunikačných schopností, schopností komunikovať s cudzincami, ale zamerať sa aj na rozvoj empatie a neodsudzujúci postoj. Uvedomujeme si, že je to náročná výzva pre všetkých vzdelávateľov, ale ak chceme zlepšiť prácu sociálnych pracovníkov, je nevyhnutné zvýšiť počet sociálno-psychologických výcvikov.

Bolo by zaujímavé zistiť, či sociálni pracovníci, ktorí pracujú s inou klientelou, reflektujú svoju prácu podobne. Takéto porovnanie však zatiaľ nemáme. Tento článok bol spracovaný ako súčasť výskumného projektu Identita sociálnej práce v kontexte Slovenska, z ktorého zatiaľ nemáme komplexné výsledky, nakoľko projekt ešte nebol ukončený. Môžeme len predpokladať, že nejaké rozdiely však existovať môžu, najmä s polami, kde majú sociálni pracovníci istotu v zamestnaní a kde je vyšší záujem o klientelu zo strany štátu a celej spoločnosti.

Použité zdroje

BRNULA, P. 2008. *Sociálna práca so žiadateľmi o azyl a azylantmi*. Prešov: Akcent print.

Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1951.

Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1967.

DVOŘÁKOVÁ, J. et al. 2007. *Metody sociální práce s imigranty, azylanty a jejich dětmi*. Praha: Triton.

HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

INTERNATIONAL FEDERATION OF SOCIAL WORKERS. *Charter of Rights of Social Workers Europe* [online]. [25. 1. 2017]. Dostupné z: <http://dl.dropboxusercontent.com/u/40688767/ifsw%20modified%20copy.jpg>

KNOŠKOVÁ, D., VARGOVÁ, J. 2014. *Prvé kroky k integrácii. Príručka pre osoby s udeleným azylom a poskytnutou doplnkovou ochranou na území Slovenskej republiky*. Bratislava: OZ Marginal.

KOVÁTS, A. et al. 2006. *Praktická sociálna práca s utečencami. Prístup cez ľudské práva*. Budapešť: Menedék.

KURIC, A. 1997. *Uprchlíci a sociální práce*. Brno: SOZE.

LUDIAAKOMY.CZ. Nedat. *SR a utečenci* [online]. [31. 3. 2006]. Dostupné z: http://www.ludiaakomy.sk/sr_a_uteccenci.php

- POTOCKY-TRIPODI, M. 2002. *Best Practices Social Work with Immigrants and Refugees*. New York: Columbia University Press.
- ŠVARÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. et al. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- UNHCR. Nedat. *Protection* [online]. [31. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/protection.html>
- Zákon č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a ďalších doplnení niektorých zákonov.*
- Zákon č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*
- ŽÁKOVÁ, M. 2006. *Azylová problematika z pohľadu sociálnej práce na Slovensku*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety.

Přístupy uplatňované v sociální práci: eklektismus teoretických východisek a různorodost praxe očima studentů sociální práce

Approaches Used in Social Work: Ecclectic Theories and Diversity in as Practice Viewed by Students

Jaroslava Štastná, Eva Křížová

PhDr. Jaroslava Štastná, Ph.D.,¹ působí na Filozofické fakultě a Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Vyučuje v oboru sociální práce předměty sociologie, sociální ekonomika, metody sociální práce – komunitní práce.

PhDr. Eva Křížová, Ph.D.,² je socioložkou, působící ve výuce a výzkumu na 2. LF a Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Zabývá se mj. metodologií aplikovaného výzkumu pro pečující profese a předmět metodologie sociálního výzkumu také vyučuje v oboru sociální práce.

Abstrakt

Stať tematizuje teoretická východiska sociální práce, o kterých oborová literatura pojednává jako o tzv. paradigmatech sociální práce. Autorky analyzují některé z existujících přístupů a s odkazem na specifika zaměření výuky na Evangelické teologické fakultě UK představují koncept paradigmatického rozšíření o další položky. Motiv východisek sociální práce a identit sociálních pracovníků/pracovnic se stal také impulzem pro kvantitativní šetření mezi studenty ETF UK a VOŠ Jabok. Výzkum si kládí za cíl zjistit preference jednotlivých východisek mezi studenty. Výsledky teoretické části potvrzují, že eklekticismus v propojování různých přístupů je ospravedlnitelný, ale je nutno tuto různorodost učinit přiznanou a v práci reflektovat, rovněž tak při vytváření dalších přístupů v sociální práci. Šetření mezi studenty poukázalo na některá specifika české sociální práce, jako je např. vysoká preference terapeutického paradigmatu, a do budoucna na potřebu tvořivé podpory širší skupiny přístupů v sociální práci.

Klíčová slova

paradigma, eklekticismus, profesní identita, sociální práce

Abstract

The paper reflects on theoretical background of social work which the professional literature interprets as paradigms. The authors analyzed some of the existing approaches with reference to

¹ Kontakt: PhDr. Jaroslava Štastná, Ph.D., Katedra pastorační a sociální práce, Evangelická teologická fakulta UK, Černá 9, 115 55 Praha 1; stastna@etf.cuni.cz

² Kontakt: PhDr. Eva Křížová, Ph.D., Katedra pastorační a sociální práce, Evangelická teologická fakulta UK, Černá 9, 115 55 Praha 1; krizova@etf.cuni.cz

the specifics of teaching at the Protestant Theological Faculty (PTF). They present the concept of paradigms supplemented with additional items. The theoretical background of social work and identities of social workers also became the impulse for the quantitative research among students of PTF UK and the Jabok College. The research was aimed to identify the preferences of the specific paradigms among students. Results of the theoretical part confirm the eclecticism to be acceptable, however it requires reflections on and awareness of the theoretical variability for creating other approaches in social work. The research among students has pointed out some specifics of the Czech social work, e.g. high priority of the therapeutic paradigm, and has highlighted the need for a broader and more diverse approaches in social work.

Keywords

paradigm, eclecticism, professional identity, social work

PROBLEMATIKA PARADIGMAT A PROFESNÍ IDENTITY V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Odborná debata o teoretických východiscích oboru sociální práce obvykle zahrnuje poukazy na etablované teorie oborů psychologie, sociologie a filosofie, někdy též teologie a práva. Opakovaně se sociální práce, jako disciplína s vědeckými ambicemi, musí legitimovat i *vlastními specifickými* teoriemi, a taktéž metodami výzkumu a práce. Činí tak poukazem na unikátní mix již existujících teorií a metod, které se staly základní teoretickou výbavou sociálních pracovníků a neodmyslitelnou součástí i praxe především vysokoškolsky vzdělaných sociálních pracovníků. Soubor těchto teorií a metod podrobně rozebírají základní texty oboru (Matoušek a kol., 2013).

Eklektický charakter teoretických východisek sociální práce a praktické zaměření oboru zapříčinily, že v sociální práci během 20. století vykristalizovaly tři odlišné přístupy, o kterých Payne (1997) hovoří jako o tzv. *malých paradigmatech* sociální práce. Odlišují se jak svými filosofickými východisky, tak praktickými konsekvencemi. Připomeňme, že Payne rozlišuje 1. sociální práci jako terapeutickou pomoc, 2. sociální práci jako reformu společenského prostředí, 3. poradenské paradigma sociální práce (Matoušek, 2001:187–189).

Payne, jak je zřejmé, vybavuje obor sociální práce výrazy, které jej napojují na širší vědecké společenství. Odvolává se přitom ke klasikovi definice vědeckého paradigmatu, T. S. Kuhnovi (Kuhn, 1997). Kuhn vymezuje pojem „paradigma“ do značné míry sociologicky – tj. zkoumáním chování členů vědeckého společenství, kteří sdílejí určité pojetí a východiska nauky. Podle výzkumů těchto společenství se dá dojít k názoru, že se skládají z lidí, kteří provozují nějakou vědeckou odbornost, prošli podobným výchovným procesem, vstřebali podobnou odbornou literaturu, získali z ní tatáž poučení a byli uvedeni do oboru (Kuhn, 1997:175–176). Kuhn též připomíná, že v oboru existují různé školy, společenství, která přistupují k témuž předmětu z jiných, někdy navzájem neslučitelných stanovisek (Kuhn, 1997:176). Existence různých společenství však vytvářejí potřebnou dynamiku historických přeměn jednotlivých paradigmat v různých vědeckých oborech. K proměně dochází pod vlivem mnoha faktorů: vědeckých, politických, filosofických aj. V jejich důsledku pak narůstá inkonzistence původních paradigmat a dochází ke vzniku nových, která však starší verze zahrnují.

Naskýtají se otázky, jaká jsou specifika tohoto procesu v sociální práci, jak je v praxi vnímána teoretická základna sociální práce, jak je s tématy „paradigmatu“ v sociální práci nakládáno a jsou-li vůbec reflektovány.

Tak jako v jiných oborech, i v teorii sociální práce se promítají další vlivy – výše zmíněné vlivy politické, ekonomické, sociální a často praktické. Lze se domnívat, že je formují i představy o budoucích potřebách a směřování sociální práce. Nabízí se tak další pohled na významný aspekt „paradigmatu“, a tím je jeho otevřenost novým vlivům a poznatkům. V případě sociální práce pak

naprosto nezastupitelný je *vliv profesionální praxe*, která může poskytnout flexibilnější porozumění komplexnímu procesu rozvoje vědění o oboru (Payne, 2012:6).

Odhlédneme-li od čistě teoretické úrovně debaty, je zajímavé položit otázku, jak společenství sociálních pracovníků vnímá svoji profesi ve vztahu k paradigmátům sociální práce. Jak tato paradigmata vymezit v současné době a v situaci, kdy sociální práce prošla od 90. let 20. století dalším vývojem a nabízí další pohledy na obor sociální práce. A nabízí se i fundamentální otázka, zdali je *problém paradigmát (případně přístupů, modelů, rámců, diskurzů, forem)* vůbec vnímán jako důležitý, zvláště je-li častým jevem, že studenti i praktici v hodnocení důležitosti a „použitelnosti“ teorií bývají spíše rezervovaní. Musil (2008) v této souvislosti upozorňuje na koexistenci rozdílných představ a přístupů ke klientům sociální práce a navrhuje strategii komunikace o pravidlech praktické spolupráce stoupenců různých pojetí sociální práce.

Payne cituje výzkumy (Payne, 2012:6), které ukazují, že reflexe teoretických předpokladů sociální práce samotnými sociálními pracovníky je eklektická, někdy spíše implicitní, nebo teorie jsou používány naivním způsobem. Payne shrnuje výzkumy v této oblasti a konstatuje, že zkoumání sociální pracovníci měli problémy v rozlišování a využívání teoretických modelů v praxi. Odkazuje na práce Jordana a Sheldona, kteří upozorňují na škodlivé účinky přístupu „salátového baru“, jenž je v sociální práci provozován při výběru teorií (Payne, 2012:6).

Ostrá kritika popsaného přístupu „salátového baru“ je v posledních letech zmírňována dalšími výzkumníky, kteří naopak připouštějí reflektovaný eklekticismus v plánované kombinaci teorií (Payne, 2012:6). Zdá se, že ve druhé dekádě 21. století je tento přístup právě onou adaptací sociální práce na nové výzvy, kterým obor čelí. Jinými slovy, praxe sociální práce je z hlediska teoretického eklektická, avšak musí být plánována jako eklektická vědomě, a též reflektována jako eklektická.

Podkladem k pracovní definici současných přístupů pro účely dále prezentovaného šetření mezi studenty se stala výše popsaná východiska „*alternativních perspektiv*“ inspirovaná pracemi Payna (2012), která umožňují zvažovat zařazení různých aspektů sociální práce a též používat jejich kombinace. V rámci takto chápaného konceptu alternativních perspektiv jsme zvážily různé přístupy k sociální práci a sledovaly je očima studentů. Zajímalo nás, jaké profesní identity se objevují v očích studentů sociální práce, přičemž profesní identitou rozumíme „sebe-pojetí, to je představu o žádoucích vlastnostech sebe sama, která jedincům nebo skupinám lidí skýtá prožitek vlastního já“ (Růžicková, Musil 2009:80).

Úběžník úvah tvořily uznávané definice sociální práce, které v různých akcentech zdůrazňují následující charakteristiky (aspekty): sociální pomoc, sociální změnu, vyřešení problémů, posílení (empowerment), osvobození, lidská práva a sociální spravedlnost, solidaritu, sociální fungování (Musil, 2013; Navrátil, 2013; Navrátil, Matoušek, 2013; Payne, 2012). Paynovu rozdělení praxe sociální práce do tří hlavních forem: 1. terapeutická pomoc, 2. sociálně reformní úsilí a 3. poradenství zaměřené na sociální fungování (Payne, 2012) propojujeme s Musilem vygenerovanými identitami sociálních pracovníků, které formuloval na základě jejich výpovědí: administrativní, profesionální, filantropické a později i aktivistické identity (Musil 2008; Růžicková, Musil, 2009:81, 90). Typologii jak paradigmát, tak identit lze rovněž asociovat s různými rovinami, na nichž se sociální práce realizuje – mikrosociální, mezosociální a makrosociální. Lze usuzovat, že reformní paradigma má nejbližší k makrosociálnímu pojetí, zatímco terapeutické je nejbližší mikrosociální rovině sociální práce.

V úvahu by rovněž připadalo pojetí paradigmát, které nabízí politická filosofie: konzervativní, liberální a neoliberální, socialistická a marxistická (Payne, 2012:7). My jsme však toto pojetí z okruhu použitých konceptů paradigmát (přístupů) vyloučily, neboť nezajišťuje zjištění těch poznatků, jež považujeme v pohledu na reálnou podobu sociální práce za relevantní.

Motiv paradigmát a identit se stal impulzem pro šetření provedené mezi studenty oboru pastorační a sociální práce Evangelické teologické fakulty UK a VOŠ Jabok v Praze. Šetření si kladlo za cíl zjistit, který z přístupů v sociální práci studenti preferují a je jim blízký, a které přístupy naopak považují za neatraktivní. Na základě hodnocení různorodých aktivit sociálních pracovníků pak lze

zjistit, k jaké profesní identitě studenti inklinují. Musil přiznává, že v praxi dochází k prolínání různých přístupů a že jen obtížně a výjimečně lze najít jasné kontury takto zobecněných přístupů v praxi. Přesto lze předpokládat, že sociální pracovníci si vyvíjejí určité styly, jež jsou adekvátní jejich pracovním zařazením a rolím v pozici sociálního pracovníka a jež jsou i výrazem jejich osobních preferencí a vloh. Jistě je rozdíl mezi agendou pracovnice na Úřadu práce či OSPOD a aktivitami sociálního pracovníka (pracovnice) např. v církvi nebo občanském sdružení či v terénní práci. Autoři zasvěcení do problematiky soudí, že v českém prostředí je zvlášť etablovaná úřednický pojetí sociální práce a z výzkumů Musila et al. vyplývá zjištění, že přinejmenším část sociálních pracovníků vyjadřuje potřebu změny a snaží se pracovat jinak než zastaralým úřednickým způsobem (Růžicková, Musil, 2009:83). To především znamená důsledný obrat k individuálnímu přístupu ke klientovi nebo aplikaci komunitního přístupu. Tuto změnu v profesní identitě ale realizují jako jedinci, případně členové menších týmů, nikoli jako protagonisté jasně vyjádřeného kolektivního úsilí, jež v českém prostředí absentuje (ibid.).

PASTORAČNÍ A DUCHOVNÍ ASPEKTY SOCIÁLNÍ PRÁCE

Při koncipování šetření mezi studenty oboru pastorační a sociální práce jsme vycházeli z uvedených skupin definic a charakteristik sociální práce. Zcela podle pravidla „otevřenosti“ paradigmatu (přístupů, forem) jsme s ohledem na specifiku oboru pastorační a sociální práce, tak jak je vyučována na Evangelické teologické fakultě UK v Praze a VOŠ Jabok, zakomponovaly též křesťanské pojetí sociální práce. Právě pastorační složka se může stát zdrojem pevného zakotvení v extrémně namáhavých situacích současného světa.

Duchovní a pastorační stránce sociální práce se podrobně věnovalo monotematické číslo časopisu Sociální práce / Sociální práce 4/2008. Moderní sociální práce se v procesu sekularizace společnosti a oborové profesionalizace víceméně odpoutala od křesťanského základu. V zákonných úpravách, které jsou základem fungování systému sociálních služeb v České republice, např. zákon o sociálních službách 108/2006 Sb., odkazy na křesťanská východiska nenajdeme. Vzhledem k rozmanitosti cílových skupin a různorodosti problémů, jež sociální pracovníci „řeší“, se však duchovní dimenze vynořuje jako významná všude tam, kde je dalším zdrojem či potenciálem pomoci. Jeví se jako přidaná hodnota, něco, co je navíc k jinak profesionálně pojatému výkonu, který může být pojímán jako odborný a profesionální i bez zahrnutí náboženské dimenze. Ale právě toto navíc může zcela zásadním způsobem ovlivnit účinnost a konečný efekt sociální pomoci a sociálních služeb. Souhrnně lze říci, že duchovní a pastorační dimenze je významná nejen s ohledem na historické kořeny sociální práce.

Podle Fischera je podstatná „vědomá osobní „naladěnost“ pracovníka na jedince“, jež umožňuje „pochopit jinakost klienta“ (Bajer, 2008:50, 53). Zatímco sociální práce se orientuje na pomoc člověku obstát v sociálních rolích („napomoci k jeho sociálnímu fungování“), duchovní aspekt sociální práce zdůrazňuje naopak to, že pomocí je míněna asistence jedinci v tom, jak najít autentickou a jedinečnou podobu svého života a ten naplňovat. Z tohoto pohledu má blíž k terapeutickému paradigmatu než k poradenskému či administrativnímu pojetí. S přihlédnutím k Musilově terminologii můžeme naznačit jistou blízkost mezi duchovním/pastoračním a filantropickým pojetím sociální práce.

Duchovní či pastorační stránka sociální práce ale neznamená svébytnou činnost v kategoriích praktické teologie. Tato pastorační dimenze spíše podporuje odborný a profesionální výkon v kategorii sociální práce, která se odvíjí mj. v rámci platné legislativy a nemůže jít proti ní, pouze nad ni. Projevem duchovně probuzeného sociálního pracovníka je podle Fischera „intenzivní vnitřní zaujetí pro dlouhodobé řešení problému“ a to, že se „primárně odvíjí od individuálního přístupu ke klientovi, i když společnost také hraje svou roli“ (Bajer, 2008:52).

Duchovní a pastorační dimenze je rovněž zdrojem mentální hygieny a posílení odolnosti sociálních pracovníků, kterým jinak v extrémně zátěžových situacích hrozí zvýšené riziko vyhoření. Pro

křesťanskou spiritualitu je významné zasazení sociální práce do širšího konceptu „služby“, což jde opět nad rámec moderně pojaté profese, byť i ta je nesena étosem, ale bez teologického základu. Lze říci, že definice křesťanské sociální práce zahrnuje všechny aspekty standardní definice sociální práce, tj. podporu sociální změny, řešení problémů v sociálních vztazích, posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha v souladu s obecně přijatými normami. Dodává navíc explicitně zmíněné křesťanské normy, zprostředkovávané církví a teologií, především hodnoty přátelství, lásky, soucítu, naděje, sounáležitosti, pozornosti a zájmu (Definice, 2008). Duchovními zdroji mohou být i jiné religiozity než křesťanské. Za samozřejmé se považuje podřízení duchovní dimenze cílům sociální práce a chápe se jako nepřijatelné sledovat jiné cíle, než jaké jsou vytvořeny v zakázce sociální služby (tj. například získávat lidi pro určité myšlenkové směry a ovlivňovat je určitým záměrem a způsobem v situaci krizí, závislosti, ohrožení, znevýhodnění).

ROZŠÍŘENÝ KONCEPT PŘÍSTUPŮ (PARADIGMAT) V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Definice paradigmat uvádí, že k jejich historickým změnám dochází na základě proměny reality. Koncept paradigmat se tedy rodí v nárůstu teoretického vědění, čerpá z empiricky pozorované praxe, je jejím zobecněním (Kuhn, 1997) a na konci je přijat významnou částí odborné obce.

Ve výše uvedeném odstavci jsme argumentovaly pro uznání duchovně-pastoračního přístupu jako svébytného v sociální práci. Sociální práce zaznamenává rovněž *vývoj akademickým směrem*, protože ve stále větší míře usiluje o realizaci a integraci vědecko-výzkumných aktivit. V praxi rovněž silně *přibývá manažerské složky* a v rámci specializace se někteří sociální pracovníci mohou profilovat tak, že organizační a řídicí nebo vědecko-výzkumné činnosti v jejich práci převládají.

Z těchto důvodů zařazujeme mezi legitimní přístupy v rozšířeném konceptu malých paradigmat a pro účely tohoto šetření vědecko-výzkumné a manažerské paradigma. Celkově lze říci, že obsah sociální práce se inovuje a v souvislosti s tím se proměňují i profesní identity. S přihlédnutím k těmto trendům a s ohledem na praktické uplatnění absolventů jsme proto při realizovaném šetření studentům nabídly širší typologii.

Napříč všemi dimenzemi (paradigmaty) pak prochází v naší úvaze jakési archetypální pojetí sociální práce jako pomáhající profese spojené s obětavostí, altruismem, solidaritou, vzájemností a i případným nepohodlím při poskytování pomoci mimo kancelář. Podle nás je v současnosti nejbližší charakterizovanému archetypu terénní sociální práce. Položku, kterou nazýváme „archetypem sociální práce“, nepovažujeme za zcela samostatné paradigma, nýbrž za cosi, co prorůstá všemi paradigmaty a sociálně je reprezentuje (Moscovici, 1984), je zakotveno ve společném obecném cíli či zaměření profese.

PŘÍPRAVA ŠETŘENÍ – OPERACIONALIZACE PARADIGMAT

Na teoretický rozbor navazuje příprava šetření mezi studenty sociální práce, které bylo zahájeno operacionalizací paradigmat. Ke každému z nich jsme formulovaly konkrétní aktivity, tj. indikátory, jimiž se paradigma empiricky projevuje (tabulka č. 1) s nabídkou ohodnocení na Likertově škále od 1 (velmi se mi líbí) po 5 (velmi se mi nelíbí). Tato operacionalizace byla základem vlastního výzkumného nástroje.

Tabulka 1: Operacionalizace

Paradigma	Sociální pracovník
terapeutické	osamostatňuje lidi k řešení jejich problémů, aktivizuje jedince
	psychicky podporuje klienta v překonávání svízelné situace
	provádí s klientem dlouhodobou případovou práci
reformní	zajímá se o politické souvislosti sociálních problémů a organizuje sociální akce jménem znevýhodněných
	chodí do sociálně problémových čtvrtí a prostředí, riskuje své pohodlí, aby mohl pomoci
	aktivizuje skupiny, komunity k řešení společných problémů
poradenské	spolu s klientem zvažuje vhodné a dostupné možnosti sociální a finanční podpory
	poskytuje informace o možnostech sociálních dávek a jiných forem podpory a sociálních služeb
	zastupuje klienta při jednání s úřady, jedná s úřady, soudy
pastoračně-duchovní	podporuje a přijímá každého klienta v rámci křesťanské lásky
	duchovně doprovází klienta v těžké situaci
	v práci s klientem se opírá o křesťanské hodnoty
vědecko-výzkumné	dělá výzkumy, snaží se opírat svou práci o ověřené poznatky
	zkoumá potřeby sociálních služeb různých cílových skupin, plánuje je a koordinuje
manažerské	připravuje a realizuje projekty
	vede organizaci, řídí tým sociálních a jiných pracovníků v pomáhajících profesích
	provádí inspekci, metodiku
	podporuje spolupráci různých aktérů při řešení problémů, koordinuje, vytváří síť
archetyp sociální práce	pomáhá lidem, kteří jsou v těžké sociální situaci, přímo v terénu

CÍLE A METODIKA VÝZKUMU

V základech uvažování této odborné statě byl primární zájem poznat zaměření a preference studentů sociální práce na uvedených školách. Protože se domníváme, že všechna uvedená paradigma mají svoje místo v současné sociální práci, chtěly jsme zjistit, jak jsou přitažlivá pro studenty sociální práce. Cíli výzkumu bylo dozvědět se, jak na profesi sociálního pracovníka, projevující se v jednotlivých paradigmatech, nahlížíte ti, kteří se na ni připravují, z hlediska svých preferencí. Výsledky by měly sloužit také další aktualizaci výuky tak, aby došlo k rovnoměrnější prezentaci paradigmat ve výuce i nad rámec toho, co se studentům líbí.

Kvantitativní metoda byla zvolena jako adekvátní způsob pro změření položek navržené klasifikace a ověření smysluplnosti naší teoretické koncepce.

Výzkumné cíle a výzkumné otázky se dělily do dvou okruhů.

Prvním z cílů výzkumu bylo zaměření na výše pojednaná paradigma sociální práce. Zajímalo nás, k jakému paradigmatu či jakým paradigmatům sociální práce (ve smyslu kombinací a propojení) naši studenti inklinují a co se jim na práci sociálního pracovníka líbí, či naopak (tabulka č. 2). Vycházíme z předpokladu, že sociální práce má významnou složku motivační a že jako každá práce s lidmi (a zvláště jako každá pomáhající profese) předpokládá zájem profesionála, jeho aktivní nasazení a jistě uspokojení ze smysluplné činnosti.

Druhou otázkou, kterou jsme si položily, bylo, která z paradigmat nejvíce koreluje v očích našich studentů s tradiční představou sociální práce (tedy tím, co my nazýváme pracovním archetypem sociální práce) a nakolik je vůbec toto tradiční a napříč paradigmaty posazené pojetí pro studenty platné (atraktivní).

Pro své šetření jsme zvolily techniku online dotazníkového šetření z důvodu maximální dosažitelnosti respondentů, anonymity dat a také z ekonomických důvodů. Původní elektronický dotazník byl v červnu 2015 zaslán všem studentům denního a kombinovaného studia oboru pastorační a sociální práce VOŠ Jabok a ETF UK. Celkem bylo rozesláno 288 dotazníků (155 studentům denního a 133 studentům kombinovaného studia), zpět jsme obdržely 138 dotazníků (80 od denních a 58 od studentů kombinovaného studia, 15 % mužů a 85 % žen). Návratnost tedy činí zhruba 48 %.

Uvádíme četnosti 1. stupně a ve vybraných případech uvádíme četnosti 2. stupně třídění podle pohlaví a podle typu studia (denní – kombinované).

HLAVNÍ VÝSLEDKY

Atraktivita paradigmat očima studentů

Celkově lze říci, že rozdíly mezi jednotlivými položkami nejsou v mnoha případech velké, nicméně mezi těmi, již jsou na vrcholu žebříčku, a těmi, již jsou na jeho konci, je rozdíl více než jednoho celého stupně. To nám dovoluje prohlásit, že osamostatňování klientů k řešení problémů má výrazně vyšší oblibu než provádění kontrolní činnosti v sociální práci. Tabulka č. 2 dále vypovídá, že tzv. terapeutické paradigma má mezi studenty největší oblibu, neboť všechny jeho 3 položky se umístily na škále atraktivity nejvýše. Mezi čtyřmi dalšími položkami v horní polovině žebříčku (na 4.–7. pozici) se dále nacházejí složky různých přístupů – jak poradenského, tak výzkumného, manažerského i reformního. Tzv. archetyp sociální práce se umístil centrálně na osmé pozici z 19. Duchovní a křesťanské složky sociální práce se sice objevily v dolní polovině výsledné baterie, nicméně některé obecněji formulované byly hodnoceny pozitivněji než další složky reformního, poradenského a manažerského paradigmatu. Z poměrně vysokého umístění dvou manažerských položek (pozice 7 a 9 v tabulce 2) vidíme, že některým studentům je příjemnější představa vést organizaci a provádět řídicí práci víc, než chodit do složitého terénu nebo provádět čistě kontrolní činnost a inspekci. Z reformního paradigmatu byla jako atraktivní hodnocena pouze položka „aktivizace skupin a komunit k řešení společných problémů“ (pozice 6) a ostatní dvě zůstaly na téměř nejnižších pozicích (pozice 16 a 17). Reformní paradigma tak v očích našich studentů není přitažlivé, anebo je neobvyklé je spojovat s běžným pojetím sociální práce. Obdobně nepopulární je rovněž zastupování klienta při jednání s úřady a soudy (v našem pojetí indikátor administrativního, poradenského paradigmatu).

Tabulka 2: Atraktivita paradigmat očima studentů – průměrné hodnoty

Poř.	Studenti označili každou z položek na škále 1 (velmi se líbí) až 5 (velmi se nelíbí)	N = 138
1	osamostatňuje lidi k řešení jejich problémů, aktivizuje jedince	1,61
2	psychicky podporuje klienta v překonávání svízelné situace	1,80
3	provádí s klientem dlouhodobou případovou práci	1,96
4	spolu s klientem zvažuje vhodné a dostupné možnosti sociální a finanční podpory	2,00
5	zkoumá potřeby sociálních služeb různých cílových skupin, plánuje je a koordinuje	2,02
6	aktivizuje skupiny, komunity k řešení společných problémů	2,10
7	připravuje a realizuje projekty	2,10
8	pomáhá lidem, kteří jsou v těžké sociální situaci, přímo v terénu (tzv. archetyp sociální práce)	2,15
9	vede organizaci, řídí tým sociálních a jiných pracovníků v pomáhajících profesích	2,26
10	podporuje spolupráci různých aktérů při řešení problémů, koordinuje, vytváří sítě	2,29
11	duchovně doprovází klienta v těžké situaci	2,30
12	poskytuje informace o možnostech sociálních dávek a jiných forem podpory a sociálních služeb	2,35
13	dělá výzkumy, snaží se opírat svou práci o ověřené poznatky	2,37
14	v práci s klientem se opírá o křesťanské hodnoty	2,40
15	podporuje a přijímá každého klienta v rámci křesťanské lásky	2,46
16	zajímá se o politické souvislosti sociálních problémů a organizuje sociální akce jménem znevýhodněných	2,50
17	chodí do sociálně problémových čtvrtí a prostředí, riskuje své pohodlí, aby mohl pomoci	2,50
18	zastupuje klienta při jednání s úřady, jedná s úřady, soudy	2,59
19	provádí inspekci, metodiku	2,69

V odpovědích mužů a žen existují pouze statisticky nevýznamné rozdíly. První tři položky (tj. terapeutické paradigma) se více líbí mužům, poslední dvě v pořadí jsou naopak silněji oblíbeny u ženského pohlaví. Muži rovněž více inklinují k vedení organizace, řízení týmu a ke koordinaci propojování aktérů při řešení problémů.

Nebyly zjištěny statisticky významné rozdíly v průměrném hodnocení položek mezi studenty denního a kombinovaného studia.

Vzhledem ke specifice škol sociální práce, na kterých byl výzkum realizován, si zvláštní pozornost zasluhují položky pastoračně-duchovního paradigmatu. Ty se sice ocitly na nižších pozicích atraktivity v žebříčku sestaveného podle průměrů (pozice 11, 14 a 15), avšak skupina studentů kladně nahlížejících na duchovní a křesťanskou dimenzi v sociální práci je poměrně rozsáhlá (tab. 3). Více než polovina respondentů (52–56 %) zvolila v těchto třech položkách kladné varianty „velmi se mi líbí“ a „líbí“.

Tabulka 3: Postoj studentů k pastoračně-duchovním položkám

	Velmi se mi líbí	Líbí se mi
podporuje a přijímá každého klienta v rámci křesťanské lásky	26,8	26,1
duchovně doprovází klienta v těžké situaci	34,8	21,0
v práci s klientem se opírá o křesťanské hodnoty	37,7	14,5

Vztah paradigmat k tzv. archetypu sociální práce

Jak jsme výše zmínily, charakteristiku sociální práce typu „pomáhá lidem, kteří jsou v těžké sociální situaci, přímo v terénu“ jsme považovaly za obecně platnou, nadčasovou. Zajímalo nás, které z dalších položek námi sestavené baterie významně korelují a nekorelují s tímto „archetypem“. Následující tabulka 4 ukazuje, že nadčasová charakteristika se nejsilněji pojí se všemi položkami reformního a jednou položkou terapeutického paradigmatu (Spearman rho, $sg < 0,001$). Jinými slovy, ti, kterým se líbí pomáhat lidem v těžké sociální situaci přímo v terénu, jsou připraveni akceptovat i nepohodlí či rizika při výkonu sociální práce (položka a) v tabulce 4). Může se jim líbit také sociální práce se skupinami a komunitami (položka b) v tabulce 4), a existuje zde určitá souvislost se zájmem o politické kontexty (položka d) v tabulce 4). Z položek terapeutického paradigmatu koreluje s oblibou tradičně pojaté sociální práce (archetyp) právě osamostatňování lidí k řešení jejich problémů a jejich aktivizace (položka c) v tabulce 4). O něco slaběji tradiční obraz sociální práce koreluje s dílčími položkami manažerského, vědecko-výzkumného a poradenského paradigmatu.

Tabulka 4: Vztah paradigmat a)–g) k tzv. archetypu sociální práce (A)

Statisticky významná korelace na hladině 0,001 a 0,01 (korelace na hladině 0,05 a statisticky nevýznamné korelace neuvádíme)	(A) pomáhá lidem, kteří jsou v těžké sociální situaci, přímo v terénu	
	Kor. Koef.	Sig 2-tailed
a) chodí do sociálně problémových čtvrtí a prostředí, riskuje své pohodlí, aby mohl pomoci	0,573	0,001
b) aktivizuje skupiny, komunity k řešení společných problémů	0,415	0,001
c) osamostatňuje lidi k řešení jejich problémů, aktivizuje jedince	0,373	0,001
d) zajímá se o politické souvislosti sociálních problémů a organizuje sociální akce jménem znevýhodněných	0,319	0,001
e) zkoumá potřeby sociálních služeb různých cílových skupin, plánuje je a koordinuje	0,259	0,01
f) spolu s klientem zvažuje vhodné a dostupné možnosti sociální a finanční podpory	0,246	0,01
g) připravuje a realizuje projekty	0,228	0,01

DISKUSE A ZÁVĚRY

V teoretické části stati jsme zdůvodnily, že v sociální práci koexistuje více paradigmat a v praxi dochází k jejich eklektickému propojování. Je však nutné tuto variabilitu reflektovat a studovat. Současně může typologie přístupů pomoci při analýze procesů a profilování uvnitř sociální práce. Vzhledem k různorodosti cílových skupin, sociálních problémů a metod řešení je taková pluralita nejen užitečná, ale přímo nezbytná. Jak tradiční, tak i nově konstruované přístupy (paradigmata) jsou vytvářeny v úzkém sepětí s praxí sociální práce. Teoretická stať potvrzuje přítomnost více diskurzů, které na filosofické rovině odpovídají idejím konstruktivismu ve společenskovědních oborech. Sociální práce často upomíná na nesoiměřitelnost životních situací a nelze pozitivisticky předpokládat, že společnost je stejnou realitou pro všechny.

V tomto pojetí konstrukce přístupů jsme navázaly na teoretiky sociální práce (Payne, Musil, Navrátil, Matoušek) a rozšířily jejich koncepty o pastoračně-duchovní, vědecko-výzkumné a manažerské pojetí sociální práce. *Pastoračně-duchovní stránka* sociální práce byla sledována jako významná položka studia na Evangelické fakultě UK a VOŠ Jabok. Považujeme ji zároveň i za historickou součást sociální práce, která ovlivnila především etický rozměr a zakotvení současné sociální práce. *Vědecko-výzkumné* pojetí považujeme za nově vznikající přístup, který se rozvíjí spolu s etablováním oboru sociální práce v poli dalších akademických disciplín a disciplín pracujících s potřebou získávat validní data a informace. *Manažerské pojetí* sociální práce jsme sledovaly jako důsledek stále většího tlaku na efektivitu řízení organizací v sociálních službách i jinde, kdy jsou vyžadovány specializované manažerské dovednosti často na úrovni komerčních subjektů a subjektů veřejné správy. Studenti tento rys své budoucí profese již během studia vnímají a přisuzují mu váhu. Poslední ze sledovaných přístupů byl nazván „*archetyp sociální práce*“, tj. práce a pomoc lidem v těžké situaci přímo v terénu, s nímž jsme ostatní přístupy porovnávaly. Existenci „archetypu“ odvozujeme z historických a teologických pramenů o charitativním působení církví ve středověku či filantropických aktivitách v novověku zaměřených na zmírňování chudoby, důsledků nemocí aj. V současnosti tento archetyp nejbližše reprezentuje terénní práce ve prospěch různých ohrožených cílových skupin.

Motiv paradigmát jsme při přípravě dotazníku úzce spojily s individuálním chápáním profesní přitažlivosti sociální práce a utvářením identity budoucích sociálních pracovníků. To i přesto, že takto explicitně kladené otázky (tj. po osobních preferencích resp. profesionální identitě) si sociální pracovníci nemusejí sami klást. Nicméně vycházíme z reálné existence individuálních motivací a atraktivit různých činností v rámci sociální práce, které lze operacionalizací propojit s konceptní rovinou.

Empirické šetření se týkalo dvou hlavních otázek: atraktivit různých přístupů v sociální práci a jejich vztahu k tzv. archetypu sociální práce.

První z otázek potvrdila preference terapeutického paradigmatu, jehož všechny položky se umístily na prvních třech pozicích žebříčku. Jasný příklon k individuální případové práci souvisí mj. s převažujícím pojetím sociální práce v České republice, které bylo od samého počátku 90. let spojeno právě s tímto typem činností. Na opačném pólu obliby se ocitly činnosti inspekční, metodické a úřední (jednání s úřady a zastupování klienta na úřadech, soudech). Jde o činnosti, které jsme přiřadily k paradigmatu poradenskému a manažerskému. Nicméně další činnosti obou těchto paradigmat figurovaly i mezi relativně oblíbenými a patří k akceptovaným činnostem. Za krajně nepříznivou považujeme nechuť respondentů chodit do problémových čtvrtí a prostředí a riskovat svoje pohodlí, což je v kontradikci se základním pojetím sociální práce. Interpretace zjištění je obtížná: může souviset s pocíťovaným i reálným nebezpečím pohybu v tomto prostředí, ale i s malou odbornou připraveností studentů na výkon terénní práce. Výuka i praxe je soustředěna do institucí, argumentem asi je i nezbytná ochrana studentů, která je snazší v zařízeních sociálních služeb nežli na ulici.

Poměrně nízký je zájem o politické souvislosti sociálních problémů a angažovanost v sociálních akcích ve prospěch znevýhodněných skupin. Přitom tato položka zastupuje takřka explicitně reformní paradigma sociální práce. I zde se projevuje, že vliv sociálních a politických struktur na osobní životy, které ve svých důsledcích lidé dostávají do nepříznivých situací, je nedostatečně uznán a dle našeho názoru podceněn. Znovu se ukazuje, že sociální práce sama sebe chápe jako sféru praktické činnosti, řešící spíše konsekvence společenského uspořádání, jež se projevují až na individuální úrovni, než příčiny samé. Schopnost a ochota studentů pracovat s politickými tématy je malá. Tento chronický stav je o to závažnější, že sociální práce v ČR byla v 90. letech jako klinická „případová práce“ de facto ustanovena a „... nepodařilo se jí navázat na tradici sociální práce z roku 1948, která se velmi silně orientovala na změny sociálního prostředí, a zcela trendově naskočila do „care management“ způsobu práce...“ (Janebová, 2014:14). Orientace na terapeutické paradigma a řešení problému na úrovni jedince činí sociální, politické či ekonomické struktury

neviditelnými a irelevantními. Studenti a nezřídka i vyučující sociální práce proto nejsou schopni reflektovat vlastní omezení z hlediska pojetí oboru.

Zjištění mohou sloužit jako pobídka pro vyučující relevantních předmětů (sociologie, politologie, terénní sociální práce, sociální ekonomika, metody sociální práce aj.), aby objasňovali vliv makrosociálních faktorů na každodenní individuální život, posilovali ve studentech schopnost kritického myšlení a pocit sdílené zodpovědnosti za stav společnosti.

Daleko spíše než reformní se do obrazu sociální práce prosazuje vědecko-výzkumné a manažerské paradigma. Zkoumání potřeb sociálních služeb jako základ sociální zakázky vnímají studenti jako poměrně relevantní (5. pozice v celkovém žebříčku). O něco slaběji zaznívá samotné vědecko-výzkumné odhodlání v podobě vlastního výzkumu, což je realistickým obrazem stupně studia respondentů. Vyšší ohodnocení bychom očekávaly pravděpodobně v případě studentů doktorského studia.

Součástí rozšířeného spektra přístupů byly rovněž aktivity vyjadřující pastoračně-duchovní a křesťanské aspekty sociální práce. Ty se umístily spíše v dolní polovině preferencí, ale skupina studentů hlásících se k těmto stránkám je více než poloviční. Je naznačena tendence, že pojem duchovní překračuje pojem křesťanství, tedy že duchovní stránky v sociální práci mohou být rozvíjeny i na jiných základech. Pastoračně-duchovní paradigma má na obou školách své místo a může být dále tvořivě rozvíjeno též v intencích postsekularismu (Habermas, 2005, 2008; Bělohradský, 2010).

Co se týče vztahu různých přístupů v sociální práci k tzv. archetypu sociální práce, zjistily jsme, že prapůvodní představa sociální práce se nejsilněji pojí především se všemi položkami reformního a jednou položkou terapeutického paradigmatu (Spearman rho < 0,001). Ti, kteří se hlásí k tradičnímu pojetí sociální práce („pomáhá lidem, kteří jsou v těžké sociální situaci, přímo v terénu“), současně významně častěji volí všechny položky reformního paradigmatu, což lze chápat jako blízkost tradičního archetypu k prosazování sociální změny, občanskému aktivismu a vnímání politických souvislostí sociálních problémů.

Závěry, které činíme, mají samozřejmě jen hypotetický charakter, neboť jejich zdrojem je jednorázové šetření postojů u studentů dvou spolupracujících škol, a tudíž relativně malý a nereprezentativní vzorek populace studentů sociální práce. V dalších šetřeních by bylo zřejmě možné zjednodušit baterii položek a některé činnosti již vynechat. V tomto šetření jsme také hledaly vhodné jazykové vyjádření empirického indikátoru toho kterého paradigmatu a je pravděpodobné, že by i zde mohlo dojít k dalším jazykovým úpravám. Za pozitivum svého výzkumu považujeme to, že tímto způsobem může být empiricky ověřována validita paradigmat a sledován rozvoj alternativních přístupů v praxi sociální práce. Zároveň se otevírá důležitá oblast pro odbornou diskusi o charakteru a zaměření oboru.

Použité zdroje

BAJER, P. 2008. Sociální práce může mít pastorační rozměr nejen v oblasti vztahu ke klientům. *Sociální práce / Sociálna práca*, 8(4), 50–53.

BĚLOHRADSKÝ, V. 2010. *Postsekulární společnost II aneb Čtyři formy chaosu*. NOVINKY. CZ [online]. [15. 6. 2016]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/203924-vaclav-belohradsky-postsekularni-spolecnost-ii-aneb-ctyri-formy-chaosu.html>

Definice křesťanské sociální práce. 2008. *Sociální práce / Sociálna práca*, 8(4), 56–57.

FLÍDROVÁ, M., OPATRŇÝ, M. 2014. Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce / Sociálna práca*, 14 (2), 118–126.

HABERMAS, J. 2005. *Náboženství a postsekulární společnost* [online]. [10. 6. 2016]. Dostupné z: <http://blisty.cz/art/25165.html>

HABERMAS, J. 2008. *Notes on a Post-secular Society* [online]. [15. 6. 2016]. Dostupné z: <http://www.staff.amu.edu.pl/~ewa/Habermas,%20Notes%20on%20Post-Secular%20Society.pdf>

- HAVLÍKOVÁ, J. 2009. Koexistence rozdílných pojetí sociální práce uvnitř jednoho zařízení. *Sociální práce / Sociálna práca*, 9(3), 59–78.
- JANEBOVÁ, R. 2014. *Kritická sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- KOLAŘÍK, P. 2008. Identita sociálních služeb poskytovaných katolickou církví. *Sociální práce / Sociálna práca*, 8(4), 75–84.
- KOPŘIVOVÁ, J. 2009. Otazníky různého pojetí sociální práce. *Sociální práce / Sociálna práca*, 9(3), 42–44.
- KUHN, T. S. 1997. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH.
- MATOUŠEK, O. a kol. 2001. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 187–189.
- MOSCOVICI, S. 1984. The Phenomenon of Social Representations. In: FARR, R., MOSCOVICI, S. (Eds.). *Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MUSIL, L. 2013. Identita oboru/profese sociální práce. In: Matoušek O. a kol. (Ed.). *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 512–514.
- MUSIL, L. 2008. Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“. *Sociální práce / Sociálna práca*, 8(2), 60–79.
- NAVRÁTIL, P. 2013. Sociální fungování a životní situace. In: MATOUŠEK, O. a kol. (Ed.). *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 226–231.
- NAVRÁTIL, P., MATOUŠEK, O. 2013. Sociální práce v době současné. In: MATOUŠEK, O. a kol. (Ed.). *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 189–195.
- PAYNE, M. 1997. *Modern Social Work Theory*. London: Macmillan.
- PAYNE, M. 2012. Paradigms of Social Work: Alternative Perspectives on Social Work Practice Theory. *Sociální práce / Sociálna práca, Special English Issue*, 12 (5), 3–12.
- RŮŽIČKOVÁ, D., MUSIL, L. 2009. Hledají sociální pracovníci kolektivní identitu? *Sociální práce / Sociálna práca*, 9 (3), 79–92.

Reflektivní praxe v sociální práci: diskuse na příkladu sociální práce s lidmi v hmotné nouzi

Reflective Practice in Social Work: Discussion Based on the Example of Social Work with People in Material Need

Olga Hubíková, Jana Havlíková

Mgr. Olga Hubíková je výzkumnou pracovnící ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. (VÚPSV) – výzkumné centrum Brno, kde se dlouhodobě věnuje především kvalitativním výzkumům z oblasti sociální práce a sociálních služeb.¹

Mgr. Jana Havlíková, Ph.D., je výzkumnou pracovnící VÚPSV – výzkumné centrum Brno. Dlouhodobě se zabývá výzkumem v oblasti sociální práce, v poslední letech zejména v agendách hmotné nouze a příspěvku na péči.²

Abstrakt

Cílem statí je přispět k prohloubení pochopení podstaty reflektivní praxe a významu jejího uplatňování sociálními pracovníky při jejich každodenní práci s klienty, a to s využitím příkladu sociální práce s lidmi v hmotné nouzi (HN). Jelikož v České republice není doposud mezi sociálními pracovníky povědomí o tom, co reflektivní praxe je, stále dostatečně rozšířeno, je pojem reflektivní praxe představen poměrně rozsáhle. Východiskem je reflektivní praxe v pojetí Fook a Gardner: od jejího teoretického zakotvení, přes praktické přínosy, až po nástroje a postupy jejího uplatňování v praxi. V kontextu reflektivní praxe, resp. její absence, je pak zvažován současný výkon sociální práce s lidmi v HN zajišťovaný Úřadem práce ČR. Při tom jsou reflexivně využity zkušenosti autorek z jejich výzkumných, publikačních, metodických a vzdělávacích aktivit zaměřených na sociální práci s lidmi v HN, které probíhaly v letech 2012–2015. V závěru textu jsou pak diskutovány možné přínosy a rovněž rizika případného zavedení postupů reflektivní praxe do prostředí sociální práce s lidmi v HN vykonávané na kontaktních pracovištích ÚP ČR.

Klíčová slova

reflektivní praxe, sociální práce, hmotná nouze

Abstract

Using social work with people in material need (MN) as an example, the aim of this paper is to deepen the understanding of both the concept of reflective practice as developed by Fook and Gardner and its significance for everyday social work practice with clients. As the general

¹ Kontakt: Mgr. Olga Hubíková, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., Joštova 10, 602 00 Brno; olga.hubikova@vupsv.cz

² Kontakt: Mgr. Jana Havlíková, Ph.D., Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., Joštova 10, 602 00 Brno; jana.havlikova@vupsv.cz

awareness about the reflective practice amongst social workers in the Czech Republic is still rather low, this concept is introduced at length in this paper. It is summarized from its theoretical grounds, through its benefits to social work practice, to the ways of its practical use. From the perspective of reflective practice, or more specifically its absence, the current performance of social work with people in MN ensured by the Czech Labor Office (CLO) is taken into consideration. The authors of the paper utilize their own experience gained in research, publication, methodical and educational activities focused on social work in the MN help agenda that took place over the years 2012–2015. In the final part of this paper, the discussion is opened concerning the benefits as well as the risks of prospective implementation of reflective practice in social work with people in MN in the current environment of local branches of the CLO.

Keywords

reflective practice, social work, material need

ÚVOD

Téma reflektivní praxe a možností jejího uplatňování v sociální práci je tématem, které v českém prostředí není zcela nové. Z tuzemských odborníků se o systematické vzdělávání a rozšiřování poznatků o významu a postupech reflektivní praxe zasazuje především Navrátil (2009, 2010, 2013; Navrátil et al., 2014) a Janebová (2010, 2011, 2014, 2015; Navrátil, Janebová, 2010). V nedávné době k šíření tohoto přístupu přispěla i Machulová (2014). Na Slovensku se pak tomuto tématu věnuje např. Balogová (2010a, b, c). Navzdory tomu mezi sociálními pracovníky (a jejich nadřízenými a metodickým vedením) stále není povědomí o tom, co reflektivní praxe je, jakými postupy může být uplatňována, a především jaké mohou být její přínosy jak pro efektivitu práce s klienty, tak pro sociální pracovníky a sociální pracovnice samotné a jejich rozvoj jakožto profesionálů v pomáhající profesi.

Cíle stati

Touto statí navazujeme na diskusi o přístupech k reflektivní praxi a jejich potenciálních přínosech pro sociální práci, kterou v časopise Sociální práce / Sociálna práca zahájila Machulová (2014) svým článkem „Reflektivní praxe a etika ctností: možná cesta pro spojení teorie s praxí a odbornosti s lidskostí“. Cílem našeho textu je přispět k prohloubení pochopení podstaty reflektivní praxe a významu jejího uplatňování při práci s klienty a přispět k rozpoznání jak řadovými sociálními pracovníky a sociálními pracovnicemi (dále jen SP), tak jejich nadřízenými toho, že využívání reflektivní praxe není jakýmsi „luxusem“, který si sociální pracovníci mohou dopřát, pokud mají ostatní práci hotovou, ale že se jedná o esenciální součást jejich každodenní praxe, má-li tato být dlouhodobě efektivní a proklientská.

Z tohoto důvodu věnujeme poměrně velký prostor výkladu toho, co pojem „reflektivní praxe“ znamená a jakou roli tato praxe má v sociální práci. Zatímco Machulová využívala jako dominantní přístup k reflektivní praxi pojetí D. A. Schön (1991), v této statí se zabýváme otázkou možných přínosů uplatňování reflektivního přístupu v kontextu pojetí rozpracovaného pokračovateli Schön, zejm. Fook a Gardner (2007) a Maclean (2010).

Dále praktické uplatnění reflektivní praxe diskutujeme na příkladu výkonu sociální práce s lidmi v hmotné nouzi (dále jen HN) na Úřadu práce ČR (dále jen ÚP ČR). Jedná se totiž o oblast, na které lze případné přínosy, ale i možná rizika uplatňování reflektivní praxe výborně ilustrovat. A to proto, že tato oblast sociální práce je: 1. poměrně heterogenní (propojuje se posuzování nároku na dávky s individuální sociální prací, a to jak s úspěšnými, tak i neúspěšnými žadateli o dávku); 2. nepřehledná z hlediska toho, kdo je vlastně „držitelem“ moci, a to jak pro SP, tak zejména pro klienty. Rovněž klientela je velmi pestrá a rekrutuje se nejen ze sociálních skupin, které mohou být

SP blízké, ale i ze skupin, jejichž příslušníci mohou být SP naopak obtížné „srozumitelné“ – přičemž obojí může být zdrojem nereflektovaného vlivu na konkrétní postupy sociální práce s těmito lidmi. V takovémto prostředí pak může být absence reflexe zdrojem mnoha nedorozumění, frustrace, ale i nízké efektivity poskytované pomoci.

Zdroje empirických poznatků využité v této stati

Předkládaná stať záměrně není klasickou prezentací výstupů z výzkumného projektu. Představuje určitou syntézu a reflexi zkušeností nabytých v průběhu výzkumných, metodických a vzdělávacích činností zaměřených na sociální práci s lidmi v HN na ÚP ČR. Tyto zkušenosti³ nahlížíme právě z perspektivy otázky uplatňování reflektivní praxe v sociální práci. Oblast sociální práce s lidmi v HN tak slouží jako příklad, na němž demonstrujeme dopady neuplatňování reflektivního přístupu.

Podrobnější představu o průběhu zmíněných výzkumných činností včetně popisu výzkumné metodologie, hlavních poznatků výzkumu a tvorby a obsahu metodického materiálu lze získat z klíčových odborných výstupů, tj. Musil et al. (2013a:15–16), dále Havlíková et al. (2013) a Musil, Hubíková a Havlíková (2014), a zejména „Metodika integrace poskytování dávek pomoci v hmotné nouzi a sociální práce“ (Musil et al., 2013b).

V rámci těchto výzkumných, publikačních, metodických a vzdělávacích aktivit jsme si čím dál více uvědomovaly, toto uvědomění postupně tříbily a posléze formulovaly do tohoto textu, že na určité úrovni nelze v sociální práci s klienty dosáhnout posunu či kvalitativní změny ani sebelepším a podrobným metodickým materiálem. Dokonce jsme postupně docházely k názoru, že některé stránky práce s klienty v HN, sociální pracovníky a pracovníci obvykle nereflektované, mohou spíše inhibovat schopnost a ochotu SP uplatňovat navrženou metodiku při sociální práci s těmito klienty.

Datovou základnu, z níž naše poznatky o problematice sociální práce s lidmi v HN vycházejí a čerpaly z ní i výše uvedené publikace, tvoří především baterie polostandardizovaných a hloubkových rozhovorů získaných během dvou na sebe navazujících výzkumných projektů.⁴ Tyto projekty byly zaměřeny na pochopení problémů, cílů a nástrojů sociální práce s lidmi v HN, a proto aplikovaly primárně induktivní, a tedy kvalitativní metodologii (Stake, 1995; Hendl, 1999). Jak vysvětlujeme v následující části textu, hlavní roli v systému pomoci lidem v HN v současné době hrají kontaktní pracoviště ÚP ČR. Sociální pracovníci a pracovníci agentury HN při ÚP ČR jsou těmi, kdo přicházejí do kontaktu se všemi žadateli o dávky pomoci v HN a s jejich příjemci. Proto také v tomto textu vycházíme z poznatků o praxi těchto SP. Se SP agentury HN bylo v rámci výše zmíněných výzkumných projektů uskutečněno celkem 37 rozhovorů a dále 22 rozhovorů s jejich přímými nadřízenými. Tyto rozhovory byly vedeny tak, aby SP mohli podrobně popsat své různorodé způsoby pomáhání lidem v HN a také důkladně vysvětlit, jak chápou problémy svých klientů, cíle pomoci těmto lidem a nástroje uplatňované při dosahování těchto cílů, podrobně viz Musil et al. (2013a:15–16). Dotázání SP tak detailně popisovali, nejen co pracovník a klient v rámci intervence řešili nebo dělali, ale také čeho se snažili dosáhnout a jak při tom postupovali, spolu s tím, že byli žádáni o konkrétní příklady ze své vlastní praxe.

³ Jednalo se o dílčí výzkumné aktivity, zpracování kvalitativních dat, pilotování navrhovaných změn v oblasti výkonu sociální práce s lidmi v HN na ÚP ČR, prezentaci výsledků výzkumu, školení SP a jejich nadřízených.

⁴ Jednalo se o projekty řešené v letech 2012–2013 s implementací metodických nástrojů v průběhu let 2014–2016, konkrétně to byly tyto výzkumné projekty: DC7/2012 Pojetí sociální pomoci v rámci agentury dávek pomoci v hmotné nouzi po implementaci sociální reformy v ČR; TD010042 Pojetí sociální pomoci a metodika integrace sociální práce a poskytování dávek pomoci v hmotné nouzi – spolufinancovaný TA ČR.

REFLEKTIVNÍ PRAXE

Význam a teoretické vymezení reflektivní praxe

Fakt, že lidské jednání, sociální pracovníky nevýjimaje, je silně ovlivněno tím, jak člověk interpretuje situaci, jíž je vystaven a ve které jedná, a také tím, jak vnímá sám sebe a ostatní relevantní druhé osoby či skupiny lidí, označuje Keller (2013) za přinejmenším pro sociology banální skutečnost, neboť by jí měli rozumět a chápat její implikace alespoň od doby, kdy W. I. Thomas formuloval tzv. definici situace⁵. Nicméně často je představa konstruování situace a jejích významů pouze nekriticky přejímána a aplikována, aniž by byly za prvé hlouběji analyzovány způsoby konstruování reality a jejich dopady na jednotlivé sociální aktéry a za druhé dohlédnuty a pochopeny důsledky sociálního konstruktivismu samého. To na úrovni jednotlivých sociálních aktérů může vést k úplnému přehlížení sociální podmíněnosti vlastního jednání, myšlení a i celkové životní situace a k individualistické víře, že si podmínky a okolnosti své životní situace konstruuje zcela. Keller dále zdůrazňuje, že konstruktivismus má sklony ponechávat zcela vně svého zájmu problém mocenské nerovnosti a skutečnost, že někteří lidé či skupiny v mocenském postavení mají možnost své konstrukce reality učinit závazné i pro ostatní. A co je klíčové, ti, jimž je jistá konstrukce reality vnucena, „*mohou být dokonce natolik bezradní, že nedokážou prohlédnout, k čemu právě určité konstrukce slouží. Zdá se, že takovou bezbrannost vykazuje i řada sociologů, teoretiků sociální práce a dalších, kteří jazyk sociálního konstruktivismu bez hlubší reflexe přejímají*“ (Keller, 2013:123).

Domníváme se, že právě z tohoto se odvíjí dle Fook a Gardner (2007) a Maclean (2010) podstata a zároveň základní cíle uplatňování reflektivní praxe v sociální práci: pomoci nejenom teoretikům sociální práce, ale především praktikům tohoto oboru nahlédnout za vlastní konstrukty reality a za konstrukty jejich klientů, zejména umožnit jim pochopit roli moci a mocenských vztahů a také si uvědomit rozsah a dosah sociální podmíněnosti myšlení, jednání a životní situace včetně její interpretace a jejího prožívání a tyto případně změnit. Dosažení těchto cílů je zásadní zejména u SP první linie obecně, rozhodně je však nezbytné u SP věnujících se práci s lidmi v hmotné nouzi na kontaktních pracovištích Úřadu práce ČR, neboť jak ukážeme dále, ti si často neuvědomují, že se ocitají v dvojakém postavení pozice moci i bezmoci a jak výrazně je jejich činnost ovlivněna sociálně podmíněnou nereflektovanou kategorizací jejich klientů.

Fook a Gardner (2007) svůj koncept kritické reflexe a rovněž argumenty odůvodňující potřebnost uplatňování tohoto přístupu vystavěly na čtyřech teoretických základech. Prvním z nich je reflexivní přístup k teorii a praxi. Reflektivní praxe jako myšlení se opírá o reflexi zkušenosti a je uplatňována specificky pro účely učení se v oblasti profesionální praxe. To předpokládá takový způsob reflektování praktických zkušeností, který umožňuje nejen jejich prozkoumání, ale také zlepšení každodenní praxe.

Dalším teoretickým zdrojem je koncept reflexivity. Ten Fook a Gardner využívají ze dvou důvodů. Jednak je v teorii provázán s pojmy reflektování, sebereflexe a kritická reflexe. Dále poskytuje výborný rámec pro pochopení vlivů já (self) v sociálním kontextu. Reflexivita je tak chápána jako schopnost jednotlivce nahlížet zároveň dovnitř sebe i vně sebe a rozpoznat spojení s vlastní sociální a kulturní orientací. Fook s Gardner kladou důraz zejména na způsoby, jakými se, více nebo méně formálními a systematickými cestami, vytváří poznání, které je v artikulované či neartikulované podobě uplatňováno v každodenní profesionální praxi. Proto je podmínkou reflexivity uvědomění si mnoha různých způsobů, kterými můžeme utvářet či přinejmenším ovlivňovat poznání, které využíváme při práci s klienty.

⁵ Nejednáme podle toho, jaký svět je, ale podle toho, jak ho my sami chápeme. Tzv. Thomasův teorém, který se poprvé objevil v r. 1923 v jeho díle *The unadjusted girl*. „If men define things as real, they are real in their consequences,“ což později rozpracoval podrobněji do jedné ze svých tzv. teorií středního dosahu R. K. Merton.

Třetím mohutným (a vnitřně nejednotným, ale tím se autorky nezabývají) teoretickým zdrojem jsou pro Fook a Gardner některá východiska postmodernismu a dekonstrukce. To, co autorky z této rozsáhlé teoretické tradice především zajímá, jsou analýzy vztahu moci a jazyka a způsobu jejich fungování v každodenní zkušenosti. Postmodernismus zpochybňuje „moderní“, tedy lineární, jednotný a kumulativní způsob myšlení, předpoklad, že existuje jen jeden správný úhel pohledu, jedna pravda. Postmoderní myšlení vyzývá k ostražitosti před tímto způsobem chápání vědění či poznání, protože při takovém chápání je nutně ignorována řada protichůdných perspektiv. Dekonstrukce je užitečná pro kritickou reflexi v tom, že pomáhá odhalit to, jak se účastníme na konstruování moci tím, že participujeme na dominantních diskurzích; pochopení toho, jak vytváříme naše vlastní identity a jak se odlišujeme od ostatních. Jde o dekonstrukci moderní myšlenky moci, tedy o prozkoumání dominantních diskurzů ve vztahu k moci a vědění a analýzu role binárního myšlení jak při konstruování odlišného, tak pro umlčení mnoha okrajových pohledů a názorů.

Poslední teoretickou tradicí, kterou se Fook a Gardner inspirují, je kritická sociální teorie. Kritická sociální teorie chápe moc, nadvládu jako osobně zakoušenou, tak i strukturálně utvářenou. Tedy jakékoliv chápání toho, jak funguje moc, musí být v kritické reflexi zpracováno v pochopení, jak interagují osobní a strukturální úrovně moci. Např. to, jak jednotlivci interpretují strukturální moc a jak ta se projevuje v jejich životech. Přínosem kritické sociální teorie pro model kritické reflexe je také analýza ideologie, ideologického vlivu na každodenní život a praxi, na individuální představy a přesvědčení. Kritická teorie nám také poskytuje představu o tom, jak pěstovat takové sociální prostředí, které je příznivé kritickému vědomí a dialogu. V širším smyslu kritická teorie poskytuje rámec pro pochopení toho, čeho by se kritická reflexe měla snažit dosáhnout. Dalekosáhlejším cílem kritické reflexe je pak vytvořit sociálně spravedlivé prostředí, které je nestranné a demokratické.

Navzdory tomu, že existuje řada definic reflektivní praxe a také řada přístupů k reflektivní praxi (D'Cruz, Gillingham, Melendez, 2007; Fook, Gardner, 2007; Payne, 2014; Thompson, Thompson, 2008) se Fay Mishna a Marion Bogo (2007) domnívají, že všichni experti na tento koncept se shodnou na jeho samé podstatě. Ta podle nich spočívá ve schopnosti učit se z vlastní praxe tím, že dochází k záměrnému úsilí o kritické zhodnocení vlastní práce poté, co proběhne nějaká událost či případ, a vymezení faktorů, které ovlivnily výsledek této události či případu. Reflektivní praxe tak představuje způsob, jak skrze reflexi zlepšit či obohatit různé oblasti praxe, včetně sociální práce. Fook a Gardner (2007) jako prvotní východisko své představy reflektivní praxe a kritické reflexe označují myšlenku, že jednotliví lidé coby sociální bytosti jsou jakýmsi mikrokosmem svého sociálního prostředí. Jejich osobní charakteristiky jsou utvářeny a přetvářeny v rámci interakcí s různými aspekty a vrstvami jejich sociálních světů. Nicméně tyto sociální determinanty jsou často zaměňovány za čistě individuální osobnostní rysy konkrétních lidí, a lidem tak často zůstává skryt vliv jejich sociálního kontextu na ně samé. Fook a Gardner (2007) tak chápou reflektivní praxi jako způsob, jak se dopracovat pochopení toho, jak je jednatel zachycen ve svém společenství, ve společenském kontextu. Autorky přitom rozlišují mezi reflexivitou a reflektivitou. Vnímají je jako dva odlišné prvky procesu kritické reflexe. Pojem „reflektivní“ se pak vztahuje především k reflektování, jakožto *procesu* ve smyslu přemýšlení, s tím, že často je tím míněno přemýšlení o sobě, ohlédnutí se za sebou, zahrnuje tedy jak přemýšlení, analýzu, tak i uvědomění si sebe sama. „Reflexivita“ je v souvislosti s každodenní praxí chápána jako *schopnost* uvědomit si a rozpoznat vlastní vliv a vliv našeho sociálního a kulturního pozadí na to, jak vytváříme situaci (Fook, Gardner, 2007:31). V dané situaci vnímáme sebe jako faktor, který tuto situaci ovlivňuje. Někdy bývá pojem „reflexivní“ chápán také jako reflexe při činnosti, při jednání (Machulová, 2014).

Autorky zdůrazňují, že reflexe sama je mnohem více než běžné přemýšlení o vlastních zkušenostech. Je to schopnost rozpoznat premisy, na nichž takové obvyklé myšlení spočívá, stejně tak jako identifikovat jednání a emoce, které jsou s ním spojeny. Tyto, často do značné míry neuvědomované a implicitní domněnky či předpoklady mohou nabývat řady podob. Mohou to být přesvědčení různého druhu, představy a názory, hodnoty, a dokonce i teorie. Kritickou se reflexe stává ve chvíli,

kdy je doplněna o snahu najít spojení právě mezi těmito nalezenými domněnkami či předpoklady a sociálním světem, a toto následně využít jako východisko pro změnu jednání. Pokud se tedy podaří různá přesvědčení, předpoklady, prekoncepce, které jedinec chová o svém sociálním světě a které často sám nereflektuje, vynést na světlo, do vědomí a pracovat s nimi, podrobit je kritickému prozkoumání, může nakonec tímto způsobem být dosaženo i změn v tom, jak lidé jednají – a je šance dosáhnout i změny společenské.

Sue a Neil Thomsonovi (2008) také na rozdíl od Fook a Gardner a dalších autorů odmítají používat pojem kritická reflexe a přiklání se spíše k termínu „kriticky reflektivní praxe“ (critically reflective practice) s tím, že chtějí zdůraznit to, že kritické ostří má být vlastní jak „reflektování“, tak i samotné „praxi“. Chtějí tak zdůraznit především skutečnost, že reflektivita musí být přímou součástí světa praxe a nikoliv činností, která je byt' na krok vzdálená každodenním praktickým činnostem. Pojem „kritický“ pak autoři chápou přístup, který zpochybňuje zdánlivě očividné, odmítá chápat věci jako samozřejmé a dané. V sociální práci to pak znamená zejména znepokojovat se sociálním uspořádáním založeným na nerovnosti a znevýhodnění.

Přínosy uplatňování reflektivních postupů a kritické reflexe

Jak vyplývá z vymezení pojmu reflektivní praxe, jejím nejzazším cílem má být dle Fook a Gardner (2007) sociální změna. Nicméně podíváme-li se podrobněji na to, čeho může být uplatňováním reflexivních postupů dosaženo, lze rozpoznat, že na různých úrovních přináší reflektivní praxe prospěch různými způsoby. Na individuální úrovni, tedy pro jednotlivé pracovníky, představuje zejména cestu k získání odstupu a schopnost nahlédnout problém z více perspektiv. Teorie i praxe kritické reflexe umožňuje pomáhajícím pracovníkům vyjádřit a analyzovat problém a zejména odkrýt své vlastní předpoklady o tom, jak některé věci jsou a jak by měly či mohly být. Tak se jednotlivým pracovníkům také otvírá možnost spatřit hodnotu poznání, které povstává z jejich vlastních praktických zkušeností. Pracovníkům to usnadňuje chovat se ve své organizaci či vůči ní aktivněji, vyjadřovat svoje vlastní hodnoty, případně i zpochybnit některá očekávání, která vůči nim organizace má, a nabídnout vizi tvořivější, uspokojivější, efektivnější praxe. Celkově mohou pracovníci zakoušet tento proces jako osvobozující, pokud se oprostí od sociálně omezujících přesvědčení a předpokladů, tedy takových, které dokázaly sešněrovat jejich způsoby bytí i jednání. Na společenské úrovni může pak být uplatňováním reflektivní praxe dosaženo změny za předpokladu, že dojde právě ke změnám na úrovni jednotlivců, a změněný společenský kontext pak zase přispívá ke změně na individuální úrovni. Jedná se o dvě vzájemně provázané roviny. Fook a Gardner zdůrazňují zejména bezprostřední propojení rozvinutí či změny povědomí o vlastních předpokladech, které se jednotlivci podaří odkrýt prostřednictvím procesu reflexe, a změnou praxe, která se odehrává právě na tomto základě.

V čem je reflektivní praxe významná přímo pro sociální práci, ve svém Kapesním průvodci v několika bodech shrnula Siobhan Maclean (2010). Označuje ji především za klíčový aspekt profesionality, který přináší prohloubení zodpovědnosti SP. Protože je reflektivní praxe přímo spojena s učením se, přispívá také k profesionálnímu rozvoji SP. Vzhledem k tomu, že vede ke zlepšení práce SP, znamená i lepší výsledky pro klienty SP. Rozpoznání vlastních předpokladů, na nichž spočívá činnost SP, jim také pomáhá cítit a uplatňovat etiku sociální práce v praxi. Dále lze říci, že autorka chápe schopnost pracovníka uplatňovat reflektivní praxi jako jakýsi průběžský kámen zvládnutí pro výkon sociální práce. Zdůrazňuje totiž, že dovednosti a osobní kvality nutné pro zvládnutí reflektivní praxe se velmi podobají těm, které jsou nezbytné pro nejlepší praxi sociální práce. A konečně autorka formuluje uplatňování reflektivní praxe i jako jakési právo klientů – klient podle jejího názoru má nárok na to, aby spolupracoval se sociálním pracovníkem, který dokáže rozpoznat zásadní důležitost práce, kterou dělá, a je ochoten si udělat čas o ní přemýšlet a reflektovat.

Nástroje a postupy reflektivní praxe a kritické reflexe

Maclean (2010) velmi názorně a koncentrovaně představuje různé techniky a nástroje, které usnadní zahájení reflektivní praxe a její provádění. Mezi prvními doporučeními zdůrazňuje nutnost udržovat kritickou reflexi v pozitivním módu. Podle jejích zkušeností právě slovo „kritická“ často svádí k tomu, zaměřovat se na případy a události, které se nepovedly či neprobíhaly příliš dobře, a o nich pak hlouběji přemýšlet. Případy, které měly dobrý výsledek, zůstávají spíše mimo pozornost a pracovník se z nich tak jen málo naučí. Jisté je důležité učit se z vlastních chyb a neúspěchů, nicméně už kvůli potřebě celistvosti je nutné vyvážit reflexi neúspěchů také reflexí dobré praxe, pozitivních zkušeností.

Co se týče konkrétních nástrojů a postupů, doporučuje Maclean práci na analýze kritických událostí. Upřesnění toho, co může sloužit jako kritická událost, poskytují Knott a Scragg (2007). Především musí jít o událost z praxe, které byl reflektující pracovník aktivně účasten, nikoliv o případy, kde figuroval v roli pozorovatele. To, že jde o kritickou událost, ale neznamená, že musí jít o něco dramatického či výjimečného. Nemusí jít ani o případ, kdy má pracovník pocit, že se mu něco nepovedlo nebo že selhal, ale patří sem i případy, kdy má naopak pocit, že se mu něco podařilo, že udělal něco dobře. To je v souladu s doporučením Maclean, že pozitivní ladění, pozornost věnovaná dobré praxi a vyváženost je pro kritickou reflexi důležitá.

Mezi dalšími doporučeními Maclean (2010) a dalších autorů pak téměř vždy nalezneme vedení zápisů, jakéhosi deníku pro reflektování⁶. Knott a Scragg (2007) s využitím celé řady odkazů a citací relevantní literatury rekapituluji četné přínosy a užitek vedení reflektivního deníku – z nichž mnohé se vztahují ke zlepšení, prohloubení či obohacení procesu učení se, další k osvojení si či rozvíjení osobních kompetencí, jako je schopnost řešit problémy, a další zase k osobnostnímu rozvoji, sebezkušenosti, sebezmocnění či až ke změnám chování. Tito autoři vedle psaní deníku doporučují také blog, což umožňuje okamžitou interakci a zpětnou vazbu od tutora, kolegů či širšího okruhu čtenářů, podle toho, komu je přístup k blogu umožněn (Knott, Scragg, 2007).

Maclean (2010) a Fook a Gardner (2007) dále rozebírají nezbytnost či alespoň vhodnost provádění supervize a jejího vztahu k vytváření vhodného klimatu v organizaci, které je podpůrné i pro uplatňování kritické reflexe. Maclean dále navrhuje využívání myšlenkových map a také nalezení si přátel pro kritickou reflexi (či doslovně přeloženo „kritického přítele“). Knott a Scragg (2007) k tomuto výčtu přidávají ještě neverbální techniky, které jsou podle nich vhodné zejména na začátku, jako je kreslení, modelování, koláže, hudba, psaní básní atd. Projektivní techniky jako fotografie, audioklipy, ale i například relaxace s řízenou imaginací, drama a hraní rolí, atd.

Co se týče obecnějšího aranžmá provádění kritické reflexe, Sue a Neil Thomson (2008) konstatují, že většina literatury vztahující se k reflektivní praxi vyvolává představu jednotlivého pracovníka, který si ve snaze rozvíjet v rámci své práce reflektivní přístupy razí svoji vlastní cestu. Mnohem méně pozornosti je podle těchto autorů věnováno otázce vzájemné podpory a sdíleného úsilí pracovníků, podpory ze strany vedení organizace, vytvářením kultury pracoviště, v níž se reflektivním přístupům daří. Reflexe vyžaduje podporu, určité prostředí, kulturu organizace, která tuto praxi podporuje a dovoluje jí vzéjít a růst (Atkinson, Martyn, 2000).

Fook a Gardner (2007) detailně rozpracovávají kritickou reflexi právě jako skupinový proces, který může probíhat formou několika po sobě jdoucích setkání či workshopů. Autorky také řeší velmi důležitou otázku, zda má být účast na těchto setkáních dobrovolná, či zda mají být zahrnuti i pracovníci, kteří se neúčastní dobrovolně, zda má být např. nařízena ze strany vyššího managementu organizace. Autorky se domnívají, že v realitě nebude distinkce mezi zcela dobrovolnou a zcela nedobrovolnou účastí takto ostrá, je to spíše kontinuum. Zdá se, že autorky se kloní spíše k povinné účasti, neboť uzavírají, že jejich zkušenost ukazuje, že nedobrovolná účast může postupně přerůst v dobrovolnou a že i ti, kdo se účastní povinně, mohou z této účasti profitovat.

⁶ Reflective Journal.

CHYBĚJÍCÍ REFLEKTIVNÍ PRAXE V SOCIÁLNÍ PRÁCI S LIDMI V HMOTNÉ NOUZI: PŘÍKLADY PROJEVŮ A DŮSLEDKŮ

Sociální pomoc lidem v hmotné nouzi poskytovaná kontaktními pracovišti ÚP ČR

Systém pomoci lidem v HN tvoří v České republice klíčový prvek pomoci lidem chudým a ohroženým chudobou. To, kdo se na tuto pomoc kvalifikuje, tedy koho lze za osobu v HN považovat, jakým způsobem se nárok posuzuje a jaké jsou dávky pomoci v HN, upravuje zákon 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, v platném znění. Sociální pomoc lidem v situaci HN je v systému pomoci lidem v HN v současné době zajišťována především Úřadem práce ČR. Systém pomoci v HN zahrnuje tři typy sociálních dávek a pomoc poskytovanou s využitím metod sociální práce. Současné studie poukazují na to, že právě propojení poskytování dávek se sociální prací je klíčové pro dosahování efektivní intervence do životní situace lidí v HN, a to zejména z toho důvodu, že tito lidé obvykle čelí mnohonásobnému znevýhodnění a problémy, se kterými se potýkají ve své životní situaci, jsou komplexní povahy (Musil et al. 2013a; Niederle, 2009; Šimíková, 2012; Hiekischová, 2015). Nízké či absentující příjmy jsou často doprovázeny např. ztíženým přístupem na trh práce, zadlužeností, sklonem k závislosti na alkoholu, ohrožením ztrátou bydlení apod. Prosté vyplacení dávky proto není pro dlouhodobé řešení jejich situace obvykle dostačující.

Politický důraz na uplatňování sociální práce v systému pomoci v HN pak, zdá se, přetrvával i po implementaci tzv. „sociální reformy“ v lednu 2012 (srov. Beck et al., 2012). Samotný výkon sociální práce byl ale po spuštění reformy provázen poměrně velkými obtížemi a nejistotami na úrovni pracovníků první linie (viz Musil et al., 2013a), neboť reforma přinesla do systému pomoci v HN řadu změn, které přímo i nepřímo ovlivnily výkon sociální práce v rámci tohoto systému. Se zajištěním výkonu sociální práce úzce souvisely jednak rozsáhlé organizační změny a dále změny v parametrech poskytování sociální pomoci v HN. Pracovníci působící nově na ÚP ČR se tak museli vyrovnat se změnami v posouzení nároku na dávku v HN a s pracovními podmínkami typickými pro byrokratickou hierarchickou organizaci a samotná pracoviště ÚP ČR pak s dosud neposkytovaným typem činnosti v kontextu tohoto úřadu, a sice se zajišťováním výkonu činností i z oblasti sociální práce. Dle zjištění Hiekischové (2015) se sociální práce s klienty v HN v prostředí ÚP ČR obtížně prosazovala i v roce 2015, a to i těm SP, kteří se neztotožňovali s redukcí své role na „dávkaře“. Management totiž přikládal prioritu především administraci dávek. Lze se tedy domnívat, že i v současné době jsou dominantními přístupy, které jsou na kontaktních pracovištích ÚP ČR při práci s lidmi v HN uplatňovány, zejména procedurální a administrativní přístup rámovaný organizačním prostředím přísné hierarchie, kontroly, a omezování autonomie sociálních pracovníků (srov. Hiekischová, 2015; Musil et al., 2013a).

V roce 2012, kdy byly autorkami na vybraných kontaktních pracovištích ÚP ČR realizovány výzkumné rozhovory se SP vykonávajícími agendu pomoci v HN a s jejich bezprostředními nadřízenými, inklinoval většinový model fungování agendy jednoznačně k velmi úzkému pojetí pomoci klientovi. Musil et al. (2013:58) pozorovali „tendenci omezovat sociální práci s lidmi v hmotné nouzi či na ni úplně rezignovat a hlavní pozornost upřít na plynulou administraci dávek pomoci v HN. Například v popisu intervence do klientovy životní situace se tento přístup ke klientům projevoval tím způsobem, že pracovníci intervenci poměrně často ztotožňovali s poskytnutím dávek pomoci v HN“. Limitovanou činnost SP v agendě HN vykonávanou na kontaktních pracovištích ÚP ČR pak shrnoval jeden z dotázaných SP následovně:

Takže my pracujeme s těma lidma, s tím, že oni sem přijdou, mají nějaký problém, se kterým se teda svěří, a my v rámci těch dávek nějak jim zkusíme pomáhat. Ať je to příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení nebo nějaká jednorázová dávka. Protože někteří lidé přijdou, že potřebují jenom jednorázově. Takže nějaká ta sociální práce tu je. Dáme žádost, poskytneme informace, kde, na jakých jiných úřadech si co můžou zařídit, vybranou žádost zadáme to počítače, buď to přiznáme, nebo zamítneme. Vyplatíme. (SP, kontaktní pracoviště ÚP)

Část SP se se zúženým pojetím pomoci klientům ztotožňovala. Setkávaly jsme se ale také se SP, kteří takto chápanou pomoc lidem v hmotné nouzi vnímali jednak jako neúčinnou pro klienta a někteří rovněž jako nehodnou toho, co oni považovali za smysl sociální práce.

Vadí mi prostě ta věc, že dnešní systém je tak nastaven a tím je nastaven vládou, nebo nevím, těmi, kdo o tom rozhodují, těmi zákonodárci je dneska nastaven systém tak, že nikoho nezajímá, tady na této úrovni nezajímá ten člověk. Vůbec tady není, udělali to tak, aby na toho člověka nebyl prostor a aby nebyl vůbec zájem o to s ním více pracovat, a to mi hodně vadí, to si myslím, že je velice špatné a že se to časem jednou musí odrazit (...) v problémech, jo a v širokém spektru problémů a ta práce tady bude narůstat a myslím si, že ta prevence je vždycky levnější, než potom řešit ty následky. (SP, kontaktní pracoviště ÚP)

Vybrané prvky pracovních podmínek sociálních pracovníků agentury HN

Toho, co Fook a Gardner (2007) popisují obecně jako obvyklé problémy těch, kteří pracují v pomáhajících organizacích, by tak mohla být agenda HN na ÚP v současné době učebnicovým příkladem, jedná se především o pocity vlastní bezmoci u pracovníků a o obavy z různých typů rizik (od strachu z klientů, přes obavy z nadřízených, po strach z toho, že se budou dopouštět administrativních chyb).

Organizační reakce kontaktních pracovišť ÚP ČR na právě popsanou situaci obav, nejistoty a rostoucí complexity odpovídá tomu, co popisují Fook a Gardner (2007). Dle Musil et al. (2013a) rostl tlak na striktní definování procesů a pravidel a jejich dodržování, bujela administrativa, převažovalo zaměření na jednotlivosti často vytržené z kontextu a opomíjení celku a rovněž tlak na měřitelné výstupy a maximalizaci kvantifikovatelné efektivity. Pracovníci zaznamenávali nárůst administrativy zejména v oblasti spisové agendy, ovšem záznamy zde vedené nesloužily a ani nemohly sloužit jako opora pro sociální práci, protože se týkaly výhradně těch informací o žadateli, které jsou nezbytné k administraci procesu posuzování nároku na dávku a její výplatu (tzn. informace týkající se majetkových a finančních poměrů, dluhů, pohledávek, způsobu bydlení apod.).

Absence reflexe vedení případu

Ti SP, kteří se s pojetím pomoci lidem v HN zúženém na výplatu dávek neztotožňovali, ať již nějakou pomoc nad rámec poskytnutí dávek nakonec v praxi poskytovali, či nikoliv, už kvůli chybějícím záznamům a minimální či nulové podpoře ze strany nadřízených ke komplexnější práci s klientem říkají:

Ne, to se neeviduje. Jakože by se konkrétně popisovalo, co se s kým dělalo, to určitě ne. (...) Když se s někým řeší nějaký závažnější problém, tak se do jeho spisové dokumentace založí protokol, (...) ale ten se nedělá pokaždé. (...) Ani nevím, že by to někde tohle to dělali. (SP, kontaktní pracoviště ÚP)

Tito pracovníci tak ani neměli možnost dlouhodoběji sledovat a reflektovat průběh a výsledek poskytované širší pomoci. Ta probíhala obvykle poměrně nahodile, nesystematicky, často se zakládala spíše na dojmech a i vzhledem k absenci záznamů, podle kterých by bylo možné průběh poskytované pomoci zrekonstruovat. Studie Musil, Hubíková a Havlíková (2014) dále poukazuje na to, že ani sami pracovníci nebyli kromě konkrétního popisu případu většinou schopni řešený případ sami reflektovat, zasadit ho do kontextu své praxe, vysvětlit volbu použitých postupů či nástrojů ve vztahu k cílům intervence, které mnohdy nebyly explicitně stanoveny. Opakovaně jsme naráželi na to, že mnoho pomoci je klientům poskytováno i bezděčně, tedy klientovi nakonec pomohlo něco, co bylo ze strany SP provedeno za jiným účelem, s tím, že nezděka SP nebyl

schopen efekty intervence dostatečně reflektovat ani zpětně a vyvodit nějaké hlubší zkušenosti pro svoji budoucí praxi. Sociální pracovníci a pracovníce nebyli schopni mnohdy ani vymezit, jakým způsobem a podle jakých kritérií se rozhodují, komu komplexnější pomoc nad rámec vyplacení dávky poskytnou a komu nikoliv. Nereflektování vlastní pomáhající praxe v některých případech vedlo až k tomu, že SP nebyl schopen vyhodnotit, do jaké míry byla dosavadní intervence úspěšná a hlavně proč.

To dobře ilustruje jeden z případů zaznamenaných ve studii Musil, Hubíková a Havlíková (2014), kdy se SP snažila poskytnout pomoc dlouhodobějšímu klientovi, mladému muži, Romovi. Příslušnost klienta k etnické menšině pracovníce definovala jako důležitou součást problému, vzhledem k tomu, že podle jejích zkušeností je v lokalitě malá ochota zaměstnávat a ubytovávat příslušníky této menšiny. Muž byl svobodný, nezaměstnaný a byl bezprostředně ohrožen bezdomovectvím. Sociální pracovníce jako prioritní cíle stanovila zajištění základních životních potřeb s tím, že pomůže klientovi získat zaměstnání a ubytování. Podařilo se jí sehnat pro klienta ubytování na ubytovně a zaměstnání asi v 80 km vzdáleném krajském městě jiného kraje. Nebrala přitom v úvahu, že pro muže to byla příliš velká vzdálenost a jeho cílem bylo zůstat ve svém městě poblíž příbuzných. Bydlení na ubytovně muž nakonec nevyužil a do domluveného zaměstnání nenastoupil. Sociální pracovníce toto označila jako jednoznačně neúspěšnou intervenci a prožívala ji jako zmar velkého množství práce a času, který do hledání ubytování a zaměstnání vložila. Neúspěch hodnotila jako selhání klienta, a to i přesto, že muž si mezitím našel v místě, kde chtěl zůstat, alespoň brigádu, a domluvil si zatím provizorní a dočasné bydlení u příbuzných. Sociální pracovníce tak, možná proto, že nebyla schopna reflektovat vlastní skryté cíle, které třeba mohla mít, např. dokázat si, že zvládne ubytovat a zaměstnat Roma; nebo zbavit se náročného klienta tím, že ho přesune do úplně jiné lokality; přinutit klienta ke změně životních strategií atd., nezaznamenala, že její dlouhodobý klient sám vyvinul iniciativu a proaktivně se snaží své cíle naplňovat sám. Pokud jako SP měla nějaký podíl na tom, že se klient rozhodl takto jednat, tak ani to nemá šanci zaznamenat a učit se z této zkušenosti.

Potíže SP působících v agendě HN (a to nejen na ÚP ČR, ale i na obcích) plánovat a reflektovat individuální pomáhající intervenci z hlediska cílů, nástrojů a postupů vhodných s ohledem na danou životní situaci klienta, jsme zaznamenali i při školení k uplatňování „Metodiky integrace sociální práce a poskytování dávek v HN“ (Musil et al., 2013b). Při praktických úkolech, kdy SP měli ve skupinách navrhnout plán řešení modelových případů, se ukazovalo, že je pro ně často značně obtížné stanovit, co by mělo být cílem intervence, kterou navrhují, a rovněž zvážit, zda nástroje, které chtějí v daném případě použít, jsou v dané situaci vhodné. Pracovníci si neuvědomovali to, co bylo vnějšímu pozorovateli zřejmé, totiž že obvykle primárně volili nástroj intervence (nejčastěji některou z dávek pomoci v HN) a cílem pak bylo uplatnění tohoto nástroje, nikoliv řešení situace klienta. S překvapením pak po diskusi se školiteli zjišťovali, že vlastně nevědomky ztotožnili cíl řešit individuální situaci klienta s cílem posoudit nárok na některou z dávek v HN. Bylo zcela zřejmé, že „probudit“ v řadě účastníků školení schopnost uvědomit si, jakým způsobem se vlastně při práci s klienty v HN ve skutečnosti o směřování intervence rozhodují, a následně dosáhnout změny v jejich „zažitých“, neuvědomovaných postupech, by vyžadovalo dlouhodobější úsilí.

Neuvědomovaná kategorizace klientů

Studie Musil et al. (2013a) a Musil, Hubíková, Havlíková (2014) dále přinesly evidenci o tom, že SP při své práci s lidmi v HN vědomě i nevědomě uplatňovali různé kategorizace⁷ klienta. Kategorizace klienta pak měla vliv na to, co se SP domnívali, že od nich klient očekává, co se domnívali, že lze a nelze očekávat od klienta. Nejčastější kategorizací bylo rozlišování na my – oni, přičemž „my“ a „oni“ nemělo u všech SP vždy stejný význam a rozhodně to ve většině případů neznamenal prostě „my – sociální pracovníci“, „oni – klienti“. „My“ v různých kontextech nabývalo různých významů ve smyslu „my, normální lidi“, „my, co pracujeme“, „my, co ctíme společenské normy“ apod. V tomto ohledu se různí „oni“ mohli kategorii „my“ více či méně blížit např. dle okolností a příčin, které je do kategorie „oni“ dostaly. V tomto ohledu někteří „oni“ byli v podstatě „my“, které postihlo nějaké neštěstí či nepřízeň osudu a kteří si ve své situaci momentálně nemohou pomoci sami.

Pro ilustraci zjednodušujeme kategorie uplatňované SP agendy HN většinou do binárních kategorií. Pracovníci často kategorizovali na „zaviněné“ a „nezaviněné“ klienty, „přízpůsobivé“ a „nepřízpůsobivé“, „nadějně“ a „beznadějně“ („věční klienti“, „ti od revoluce“, „tvrdé jádro“), „věrohodné“ a „nevěrohodné“, „ty, co jim jde jen o dávku“ atp.

Oni ty dávky fakt zneužívaj. Choděj si sem několikrát do měsíce, že ztratili peníze, že je okradli a tak dále, takže to jako fakt, aby byl stát dojná kráva, kvůli těmhle, že někdo někoho okrade, mě když někdo okrade, tak se na mě všichni vykašlou, ale těmhle..., jako já bych jim..., pokud se vracej do rodin, kde prostě jsou činný lidi, který třeba pracujou, maj důchod, tak ať ho živěj jako... Proč jemu by to měl dávat stát pětistovku jako, aby si šli šlehnout, tak na to jako fakt nemusím dávat jako peníze. (SP, kontaktní pracoviště ÚP)

Abysme trochu dokázali ty lidi zvládat, jejich jednání, protože tady skutečně už je ta poslední vrstva lidí, kteří nemají co ztratit. (SP, kontaktní pracoviště ÚP)

Nechtějí spolupracovat tak, jak by měli, a hlavně lžou. To je mi líto nejvíc, že třeba zapírají náky příjmy a pak zjistíte, že třeba neříkají úplnou pravdu jako. Tak, to je asi tak to nejhorší, co je, že lžou, prostě jen lži. A zapírání prostě, a že prostě zatloukají relativně, jakože prostě neřeknou všechno, dokud to z nich nevytáhneme..., to už máme takový otázky, že to z nich dostanem, ale ne vždycky se nám to podaří. (SP, kontaktní pracoviště ÚP)

Tazatel: Jakou pomoc od vás tyto lidi nejčastěji očekávají?

Respondent: No samozřejmě peníze. Hned, okamžitě by je potřebovali. Ještě nepřinesou žádost a už by chtěli peníze. Jim nejde o nějaký, že bych jim doporučil něco, jak zlepšit tu sociální situaci, to o to jim nejde. Jim jde většinou, převážně..., převážná většina čeká jenom peníze. (SP, kontaktní pracoviště ÚP)

Různé kategorie, v nichž SP o klientech uvažují, jsou samozřejmě různé široké, někdy se vzájemně překrývají. Nicméně to, jaký přístup ke klientovi SP nakonec zvolí, jaký způsob komunikace bude nastaven včetně toho, do jaké míry SP uzná klientův pohled a klientovu interpretaci jeho vlastní

⁷ Kategorizaci v tomto kontextu můžeme chápat tak, jak tento pojem zevrubně objasňuje ve vztahu ke studiu nerovností Šmídová (2008). Kategorizaci vymezuje jako symbolickou hru, která však kromě diskurzivního představuje i sociální akt, má sociální vliv. Nelze ji chápat jen jako interpretační proces, ale je intersubjektivní činností, neboť vymezením sebe implicitně definují druhé. „Připisování a „odepisování“ identit kategorizováním je procedurou diferenciací a současně homogenizací. Je praxí kvalifikace a klasifikace osob, věcí událostí. Provází a provádí inkluzi a vylučování“ (Šmídová, 2008:106–107). K charakteristikám kategorií mj. patří, že slouží jako predikáty – „předvídají patřičné rysy aktivity, hodnoty a postoje představitelů kategorií“ (Šmídová, 2008:107).

situace a jeho cíle a vezme je v potaz při vedení intervence, přímo závisí na tom, do jaké kategorie si SP klienta zařadil a jaké představy, předsudky, domněnky, stereotypy má, mnohdy neuvědomovaně, s touto kategorií asociovány.

Pokud si toto SP alespoň v základních obrysech neuvědomuje, může se snadno stát, že jeho mnohdy usilovné pokusy o intervenci s cílem dosáhnout zlepšení klientovy životní situace selhávají a SP pak takové výsledky jen utvrzují v přesvědčení, že někteří klienti, tak jak se stejně již domníval, prostě jsou „nepřízpůsobiví“, „nespolupracující“, „prolhaní“, „líni“ apod. To, jak silný vliv mohou neuvědomované kategorizace klientů mít, bylo možné zaznamenat i v rámci školení SP v používání „Metodiky integrace sociální práce a poskytování dávek v HN“ (Musil et al., 2013b), když SP, již seznámení s Metodikou, jejími principy a navrhovanými postupy práce s klienty, řešili předem připravené modelové případy⁸. Jedním z těchto případů byla mladá rodina v obtížné životní situaci. Prvky této modelové situace byly popsány velmi podrobně a komplexně a týkaly se příjmů a bydlení rodiny, jejích finančních problémů, včetně dluhů, dále vzdělání a předchozího zaměstnání ženy, jejího psychického stavu, rovněž zdravotního stavu dětí a problémů s předškolním vzděláváním jednoho z dětí, atd. Jednu z mnoha informací, které sociální pracovníci o tomto případě od školitelů obdrželi, bylo, že žena, s níž SP jedná, uvedla, že „*má strach, že manžel už ani pracovat nechce, ani se o tom s ní bavít, má kamarády, kteří taky nepracují, a má strach, že manžel s nimi moc pije*“. Během velmi krátké doby, v řádu minut, většina na školení přítomných SP, navzdory Metodice a jejím doporučením, více či méně vytěsnila jak další informace o případě, tak i v Metodice a na školení prezentované vzorové postupy řešení případu, a jejich pozornost zůstala zaměřená na sdělení „...*a má strach, že manžel s nimi moc pije*“. Z něho zakrátko zbylo ve vnímání SP pouze „*moc pije*“. V pokračující debatě již SP o manželovi fiktivní klientky hovořili jako o „alkoholíkovi“, přičemž někteří z nich jako jedinou možnost, bez níž žádná další intervence v podstatě nemá smysl, navrhovali rozvod manželství. Někteří SP i po zásahu školitelů měli potíže připustit, že vyjádřené obavy, že manžel s kamarády „*moc pije*“, není totéž jako sdělení faktu, že manžel je alkoholik. Část SP i poté vyjadřovala přesvědčení, že vědí, o co se jedná, stejně jako to, že mají jasno o jediném účinném řešení takovéto situace.

ZÁVĚR: DISKUSE VHODNOSTI UPLATŇOVÁNÍ REFLEKTIVNÍCH POSTUPŮ V KONTEXTU PRÁCE S LIDMI V HN V ČR

Možné přínosy uplatňování reflektivních postupů obecně a v sociální práci s lidmi v HN

I když nejzazším bezprostředním cílem uplatňování reflektujících postupů a kritické reflexe má bezpochyby být zlepšení životní situace klienta prostřednictvím většího potenciálu SP efektivně s klientem (spolu)pracovat, v citované literatuře žádné podrobné vysvětlení toho, jak k tomuto dojde, nenajdeme. Tyto zdroje se soustřeďují především na obecnější popis a vysvětlení potenciálních přínosů a změn, které uplatňování těchto postupů může přinášet a které by se měly promítnout do způsobů uvažování SP o vlastní praxi. Konkrétní projevy dopadů změn v uvažování o vlastní praxi na výkon této praxe samotné a na jednotlivé její aspekty lze tak odvodit spíše nepřímo z toho, co bylo řečeno o podstatě reflektování a kritické reflexe.

Domníváme se, že kriticky reflektující SP při posuzování životní situace klienta především přestává aspirovat na zastávání role experta na životní situaci klienta a její případnou změnu. Pokud ho někdy měl, vzdává se přesvědčení, že jeho odborná příprava a praktické zkušenosti mu umožňují objektivně situaci klienta posoudit a že jeho know-how mu umožňuje stanovit, jaká změna situace klienta je žádoucí a jakými způsoby této změny docílit. Posouzení situace by pak SP nechápal jako sled otázek směřujících k popisu jednotlivých, často předem daných parametrů životní situace klienta,

⁸ Tyto modelové případy byly pro potřeby školení vypracovány modifikacemi skutečných případů, s nimiž se SP této agendy běžně setkávají.

které on coby SP považuje za relevantní. Mělo by spíše podobu diskuse, v níž by byl prostor i pro práci s pocity klienta, porozumění tomu, jak svoji situaci prožívá on, co on považuje za relevantní a proč, včetně práce s konkrétními životními zkušenostmi klienta. Sociální pracovník či pracovnice tak neupírají nároky na platnost klientově vlastní interpretaci jeho životní situace.

Výcvik SP v kritické reflexi a aplikaci reflektivních postupů v přímé práci s klientem by v řadě ohledů zvýšil šanci klientů na to, že se setkají se SP, který vědomě a kompetentně usiluje o dobrou praxi, a tím i naději na to, že pomoc poskytnutá SP bude účinná a v nejlepším případě povede k dlouhodobému či trvalému zlepšení životní situace klienta. Pomoc, která je poskytována rutinně, ze strany SP bez bezprostřední reflexe či reflektování ex post, může mít totiž v nejlepším případě jen velmi krátkodobý efekt, v horším případě může být zcela bez efektu a v nejhorším případě může být dokonce kontraproduktivní a může vést k zakonzervování nepříznivé životní situace klienta, či dokonce k jejímu zhoršení.

Setrváme-li u příkladu pracovníků, jejichž úkolem je pomáhat lidem v hmotné nouzi, pak to, že zajistí klientovi vyplacení dávky a případně klienta direktivně nasměrují k některým dalším krokům, může některé klienty skutečně v dané chvíli zachránit a pomoci jim vymanit se z akutně ohrožující situace a tito klienti pak často sami dokážou svoji situaci řešit. Často se jedná o klienty, s jejichž situací se SP dokážou nejlépe ztotožnit, nejlépe ji dokážou pochopit i na základě zkušeností z vlastního života, a o klienty, jejichž představy a cíle se nedostávají do konfliktu s představami SP o tom, jaké cíle by bylo žádoucí sledovat: „*Je to matka samoživitelka jako já*“, „*Ztratila práci a její muž je dlouhodobě nemocný, to se může stát každému*“. V takových případech mají zřejmě největší šanci i bez hlubší reflexe dosahovat uspokojivých výsledků.

Složitější jsou situace, kdy na základě projekce vlastních hodnot, osobních zkušeností, představ a cílů nejsou SP schopni situaci klienta uchopit a neuvědomují si to. V takových případech se pomoc může stát neúčinnou nebo i situaci zhoršovat, protože v obou stranách posiluje pocit, že situace je bezvýchodná. Přičemž ne vždy SP alespoň explicitně viní pouze klienta a jeho neschopnost/neochotu spolupracovat, ale velmi často jsou jako důvod trvalého neúspěchu a někdy omluva rezignace označovány vnější podmínky – „*není tu práce*“, „*s lichváři se nedomluvíte*“, „*Romovi nikdo nájemní smlouvu nedá*“. V těchto situacích může reflektivní praxe napomoci SP, aby si uvědomil, zda tato „diagnóza“ vnějších „objektivních“ příčin neměnné či zhoršující se situace klienta není jen alibi pro to, nehledat jiné způsoby intervence do životní situace klienta, jiné cesty k zlepšení této situace. Z hlediska výše citované literatury (zejm. Fook, Gardner, 2007) by pak měla následovat ještě snaha SP o společenskou změnu – tzn. pokud reflektující SP dojde k závěru, že možnosti jím poskytované pomoci i vlastní snahy klienta o změnu své životní situace skutečně naráží na individuálními strategiemi těžko řešitelné společenské překážky, měl by tento poznatek využít při snaze iniciovat společenskou změnu v dané oblasti, která je např. zdrojem výrazné diskriminace, systémovou příčinou nerovnosti atd.

Další důvod, proč jsme přesvědčení, že reflektivní postupy jsou vhodné zejména pro takový typ SP, kteří reprezentují SP Úřadu práce ČR, kteří mají na starosti agendu HN, je skutečnost, že z hlediska moci / pocitu bezmoci se tito pracovníci ocitají v mimořádně složité situaci, jejíž dosah pro vlastní praxi nemusejí dohlédnout. Z hlediska pozice v hierarchii, která je v případě kontaktních pracovníků ÚP značně rigidní a přísná, jsou tito pracovníci první linie ve značně bezmocném postavení, svázání řadou předpisů, instrukcí, pokynů ze strany nadřízených, pravidel a administrativní i jinou kontrolou. Z hlediska klientů jsou ale naopak v jednoznačně mocenském postavení, protože jsou to právě SP, kdo z jejich pohledu vládne penězi a kontrolují přístup k nim. Dávky v HN jsou testované a při posuzování nároku na ně formálně záleží mj. i na tzv. správním uvážení, které zejména u tzv. mimořádné okamžité pomoci může hrát značnou roli. Reálně je však toto správní uvážení výrazně omezováno vnitřními předpisy úřadu, o nichž klienti nemají povědomí. Klienti tak jednají se SP, který je z jejich hlediska pánem situace. Může docházet i k výjevům, kdy s ním bojují o moc prostřednictvím vyostřených konfliktů, kdy SP popisují, že jim klienti nadávají a někdy se je pokoušejí i fyzicky napadnout.

Tato mocensky dvojaká situace SP pak zapříčiňuje situace plné nedorozumění a vzájemného nepochopení, které jsou pro sociálního pracovníka nepřehledné a často těžko zvládnutelné. Klient obvykle nemůže požádat o to, aby byl jeho případ přidělen jinému SP, a ani sociální pracovník či pracovnice nemůžou klienta odmítnout a ve většině případů ani předat jinému SP. V krajním případě tak může dojít i k situaci, kdy SP místo hledání řešení bude hledat způsoby, jak se klienta zbavit – např. přemístit do ubytovny někam hodně daleko. Předpokládáme, že zde by s využitím postupů reflektivní praxe mělo dojít k posunu od „mapování“ klientovy životní situace, či dokonce od pouhého „posouzení nároku“ k pochopení situace klienta a také ke snaze, aby ji lépe chápal i klient sám. To znamená usilovat o to, aby i klient v rámci možností dokázal sám sebe ve své životní situaci reflektovat a naučil se klást si otázky a odpovídat si na ně způsobem, který mu pomůže získat pocit, že jeho vlastní situace je pro něj přehlednější a že získává nad svým životem větší kontrolu. To může vést i k tomu, že klient v průběhu intervence převezme větší iniciativu a bude např. docházet k přehodnocování cílů intervence. Celkově by se podobná změna v komunikaci s klientem o jeho životní situaci projevila zřejmě především tak, že SP by již nechápali posouzení životní situace jako jednorázový akt prováděný zejména na začátku intervence, ale jako průběžný, neustálý proces; spíše společné „posuzování“ než jednostranné „posouzení“.

Mnozí SP, kteří jsou citováni ve studiích Musil et al. (2013a) a Musil, Hubíková a Havlíková (2014), toto jasně cítili a uvědomovali si, že selektivní, silová nebo byrokratická řešení vůči klientům jsou z hlediska toho, co vnímali jako společenský význam a poslání své profese, neudržitelná. Mluvili o tom, že v zájmu zkvalitnění své práce by na jejich pracovištích bylo žádoucí zavést alespoň pravidelnou supervizi. Zvládnutí reflektivních postupů a pochopení a používání kritické reflexe jde ale mnohem dál než supervize a navíc tyto postupy jsou SP dostupné i ve chvíli, kdy supervizor není k dispozici – obzvláště stanou-li se integrální součástí každodenní praxe SP. Lze obtížně odhadnout, do jaké míry je možné od uplatňování reflektivních postupů a kritické reflexe očekávat viditelnou sociální změnu v oblasti systému pomoci lidem v HN. Rozhodně se však lze domnívat, že tyto postupy mohou vést ke zlepšení každodenní praxe SP a ovlivnit tak nejen kvalitu života jejich klientů, ale i sociálních pracovníků samých. Už samotný fakt, že snaha organizace/zaměstnavatele uplatňovat reflektivní postupy a kritickou reflexi vyžaduje, aby byly nastaveny příznivé organizační podmínky zahrnující pochopení a podporu managementu, by mohl přispět k větší jistotě a komfortu SP v prvních liniích.

Možná rizika spojená s uplatňováním reflektivní praxe v sociální práci s lidmi v HN

Domníváme se však, že se zaváděním reflektivních postupů do prostředí velké, byrokraticky řízené organizace se mohou pojit i nezanedbatelná rizika. Při nedostatečném přesvědčení pracovníků či vedení o užitečnosti a dlouhodobém přínosu těchto postupů hrozí, že kritická reflexe bude uplatňována jako činnost čistě „pro forma“, k čemuž by mohly vést zejména rozpracované postupy skupinových setkání, jak navrhuje např. Fook a Gardner (2007), zejm. byla-li by účast povinná, což autorky nevyklučují (viz výše). Vykázání toho, že se workshop kritické reflexe konal a kdo se ho zúčastnil, by se stalo cílem samo o sobě, aniž by toto mělo návaznost na praxi. Pracovníci, kteří by se pokoušeli do praxe tyto postupy zavést, by snadno mohli končit s větší frustrací a pocitem odcizení od vlastní práce, než s jakou do workshopu přicházeli⁹.

Další riziko plyne spíše z individuálních dispozic než z organizačního nastavení. Knott a Scragg (2007) lakonicky konstatují, že někteří lidé prostě neumí reflektovat. Očekáváme, že lidé, kteří neumějí reflektovat, se budou běžně vyskytovat i mezi sociálními pracovníky. Ovšem to, že někdo

⁹ To není hypotetické riziko. SP z různých organizací, se kterými jsme v průběhu našich výzkumů hovořili, se nezdálo z podnětu zaměstnavatele, v rámci dalšího vzdělávání či z vlastního zájmu a ve svém volném čase účastnili řady školení, výcviků, workshopů na nejrůznější témata a často naráželi na to, že šlo spíše o účast než o aplikaci v praxi.

neumí reflektovat, není totéž, jako když někdo reflektivní postupy používat nechce. Domníváme se, že to, že někdo neumí reflektovat, znamená mj. i to, že mu chybí cit pro to, jak reflektivní postupy uplatňovat v praxi, jak dát reflektování a zejména reflexi přímo při činnosti určité hranice a jak pro samé reflektování a reflexi nebýt paralyzován při jednání. Reflektování a reflexi chápeme jako prostředek, ale je možné, že v rukách některých sociálních pracovníků by se mohly přeměnit v cíl sám o sobě a následně v překážku, která jim brání účinně jednat ve chvílích, kdy je nutné postupovat např. direktivně, autoritativně či rychle. V krajním případě by reflexe mohla sloužit i jako alibi pro nečinnost. Stejně tak si lze představit, že příliš strnulé a křečovitě uplatňování naučených postupů kritické reflexe bez schopnosti skutečně reflektovat může vést k vytvoření jiných předpokladů, pre-koncepcí, dogmat, kterými se sociální pracovník nově opevní a zaštití, místo aby mu tyto přístupy umožnily s klientem navázat autentický a plodný vztah.

Přes uvedená rizika spatřujeme v postupech reflektivní praxe výrazný potenciál pro profesionalizaci sociální práce s lidmi v HN, zvýšení kvality a efektivity poskytované pomoci. Podle našeho názoru by bylo žádoucí prvky této praxe zavádět na kontaktních pracovištích ÚP ČR v první fázi nejprve pilotně. Po vyladění modelu vhodného pro dané prostředí, tj. takového, který bude mj. rezistentní vůči výše diskutovaným rizikům, tento pak uvést do praxe plošně.

Použité zdroje

ATKINSON, M., MARTYN, H. 2000. *Developing Reflective Practice: Making Sense of Social Work in a World of Change*. Bristol: Policy Press.

BALOGOVÁ, B. 2010a. Klíčové kompetencie sociálneho pracovníka a reflexivita v posudzovaní životnej situácie. In: SMUTEK, M., SEIBEL, F. W., TRUHLÁŘOVÁ, Z. (Eds.). *Rizika sociální práce*. Sborník z konference VII. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové 1. až 2. října 2010, 294–302.

BALOGOVÁ, B. 2010b. Model posúdenia životnej situácie rodiny. In: NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posudzovaní životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 157–195.

BALOGOVÁ, B. 2010c. Rodina s členom s poruchou autistického spektra – reflexívne posúdenie životnej situácie klienta. In: SMUTEK, M., SEIBEL, F. W., TRUHLÁŘOVÁ, Z. (Eds.). *Rizika sociální práce*. Sborník z konference VII. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové 1. až 2. října 2010, 108–120.

BECK, P. et al. 2012. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. Ostrava: ANAG.

D'CRUZ, H., GILLINGHAM, P., MELENDEZ, S. 2007. Reflexivity, its Meanings and Relevance for Social Work: A Critical Review of the Literature. *British Journal of Social Work*, 37(1), 73–90.

FOOK, J., GARDNER, F. 2007. *Practising Critical Reflection: A Resource Handbook*. Maidenhead: McGraw-Hill International / Open University Press.

HAVLÍKOVÁ, J. et al. 2013. Typy pojetí sociální pomoci poskytované příjemcům dávek pomoci v hmotné nouzi pracovníky ÚP ČR po sociální reformě: tři případové studie. *Fórum sociální politiky*, 7(6), 2–9.

HENDL, J. 1999. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum.

HIEKISCHOVÁ, M. 2015. Sociální práce na úřadech práce – od stresu k bezmoci? *Sociální práce / Sociálna práca*, 15(5), 79–88.

JANEBOVÁ, R. 2015. *Pozdně moderní teorie sociální práce* (studijní text k výuce) [online]. Hradec Králové: UHK. [10. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.uhk.cz/en-GB/USP/Oddeleni/Oddeleni-socialni-prace/Studijni-podklady>

JANEBOVÁ, R. 2014. *Teorie a metody sociální práce – reflexivní přístup*. Hradec Králové: Gaudeamus.

- JANEBOVÁ, R. 2011. *Konstrukce rozhodování v sociální práci z hlediska dilematu, zda zasáhnout, či nezasáhnout* (disertační práce). Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
- JANEBOVÁ, R. 2010. Zasáhnout, či nezasáhnout? Posouzení životní situace při riziku z prodlení. In: NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 119–156.
- KELLER, J. 2013. *Posvěcení bezdomovců. Úvod do sociologie domova*. Praha: SLON.
- KNOTT, C., SCRAGG, T. (Eds.). 2007. *Reflective Practice in Social Work*. Exeter: Learning Matters.
- LAAN VAN DER, G. 1998. *Otázky legitimizace sociální práce*. Boskovice: Albert.
- MACLEAN, S. 2010. *The Social Work Pocket Guide to: Reflective Practice*. Kirwin Maclean Associates.
- MACHULOVÁ, H. 2014. Reflektivní praxe a etika ctností: Možná cesta pro spojení teorie s praxí a odbornosti s lidskostí. *Sociální práce / Sociální práce*, 14(4), 94–100.
- MUSIL L., HUBÍKOVÁ O., HAVLÍKOVÁ J. 2014. Sociální práce s lidmi s hmotnou nouzí. *Sociální práce / Sociální práce*, 14(2), 71–86.
- MUSIL L. et al. 2013a. *Raná fáze implementace reformy v rámci agendy dávek pomoci v hmotné nouzi*. Praha: VÚPSV.
- MUSIL L. et al. 2013b. *Metodika integrace sociální práce a poskytování dávek v hmotné nouzi* [online]. Praha: VÚPSV. [20. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.vupsv.cz/sites/File/o_nas/Certifik_metodika_integrace_soc_prace_a_poskytovani_%20DPvHN.pdf
- MISHNA, F., BOGO, M. 2007. Reflective Practice in Contemporary Social Work Classrooms. *Journal of Social Work Education*, 43(3), 529–544.
- NAVRÁTIL, P. 2009. *Reflexivní využití teorie v procesu posouzení – problémy posouzení životní situace v pozdně moderní době* (habilitační práce). Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
- NAVRÁTIL, P. 2010. Reflexivita v posouzení a sociální práci. In: NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 26–46.
- NAVRÁTIL, P. 2013. Reflexivní praxe. In: MATOUŠEK, O. et al. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 133–138.
- NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. a kol. 2010. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- NAVRÁTIL, P. et al. 2014. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: MuniPRESS Masarykova univerzita.
- NIEDERLE, P. 2009. Sociální práce v systému pomoci v hmotné nouzi 1. část. *Národní pojištění*, 40(8–9), 53–56.
- PAYNE, M. 2014. *Modern Social Work Theory* (4th edition). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- SCHÖN, D. 1991. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. Aldershot: Ashgate.
- STAKE, R. E. 1995. *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks: Sage.
- ŠIMÍKOVÁ, I. 2012. *Analýza databáze příjemců dávek hmotné nouze: zhodnocení role nákladů na bydlení a dávek spojených s bydlením ve vztahu k příjemcům dávek hmotné nouze*. Praha: VÚPSV.
- ŠMÍDOVÁ, O. 2008. Jak se dělají sociální nerovnosti diskurzivně. In: ŠAFR, J. (Ed.). *Sociální distance, interakce, relace a kategorizace: alternativní teoretické perspektivy studia sociální stratifikace*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 99–122.
- THOMPSON, S., THOMPSON, N. 2008. *The Critically Reflective Practitioner*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, v platném znění.

Mediální obraz střídavé péče

Media Image of Shared Custody

Ivana Taševská

Mgr. Ivana Taševská¹ je studentka doktorského studijního programu Sociální a kulturní antropologie na Katedře obecné antropologie, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.

Abstrakt

Cílem článku je prozkoumat, zdali a jakým způsobem je v médiích reflektována v české společnosti problematika střídavé péče. Ve studii předkládám výsledky kvalitativní a kvantitativní analýzy vybraných médií a odborných prací, vydávaných v České republice po roce 2011, tedy v období významných změn v legislativě týkající se střídavé péče. Analýza ukázala na podobnosti, ale i odlišnosti v obsahovém a stylistickém zpracování tématu střídavé péče v médiích určených jak široké, tak odborné veřejnosti.

Klíčová slova

střídavá péče, mediální obraz, analýza, stereotypy

Abstract

The aim of this paper is to show whether and in which way shared/joint custody is reflected in the mass media targeting men and women in Czech society. The article presents the results of a qualitative and a quantitative analyses of selected media and specialized works published in the Czech Republic after 2011, that is, during a period when important changes in the legislation related to the shared custody were under way. The analyses identified similarities and differences in the content and style in which the issues of this institute are covered in media aimed both at the general and specialized public.

Keywords

shared/joint custody, media image, analysis, stereotypes

¹ Kontakt: Mgr. Ivana Taševská, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Katedra obecné antropologie; U kříže 8, 150 00 Praha 5; ivana.tasevska@sukl.cz

ÚVOD

Institut střídavé výchovy byl do českého právního řádu zaveden již v roce 1998 zákonem č. 91/1998 Sb., kdy mimo jiné uvedl v § 26 odst. 2: „*Jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé výchovy obou rodičů, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby.*“ Úpravu střídavé péče převzal do svého znění i zákon č. 89/2012 Sb., který nabyl účinnosti 1. 1. 2014. Rok 2011 byl rokem, kdy se znění zákona č. 89/2012 Sb. finalizovalo, tematika střídavé péče se tak dostala do centra pozornosti médií i širší veřejnosti vzhledem k poslaneckému návrhu na její větší prosazování v rámci daného zákona. Zákon v § 907 odst. 1 říká: „*Soud může svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, nebo do střídavé péče, nebo do společné péče; soud může dítě svěřit i do péče jiné osoby než rodiče, je-li to potřebné v zájmu dítěte. Má-li být dítě svěřeno do společné péče, je třeba, aby s tím rodiče souhlasili.*“ To znamená, že soud může o střídavé péči rozhodnout i bez souhlasu rodičů. Od té doby Ústavní soud přišel s několika nálezy, které dále upřesňují chápání střídavé péče a její praktikování. Obzvláště nálezy Ústavního soudu z roku 2014 (např. 2482/13 ze dne 26. května 2014, 1554/14 ze dne 30. 12. 2014) hovoří o střídavé péči jako možnosti, jejíž neschválení by měl soud odůvodnit.

V současné době je v České republice střídavá péče často vyzdvihována jako optimální řešení porozchodového uspořádání vztahů mezi rodiči a jejich dětmi. Oproti tomu soudní praxe, která v drtivé většině případů svěruje dítě do péče matky (za rok 2013/2014/2015 bylo matce svěřeno dítě po rozvodu v České republice celkem ve 20 411/19 658/17 699 případech, otcí v 1697/1732/1549 případech, společná/střídavá péče byla schválena v 2483/2790/3443 případech; zdroj statistiky Český statistický úřad, 2016) má vysvětlení v tom, jaká dělba péče o děti tradičně existuje ve většině českých úplných rodin, tedy i rodin před jejich rozpadem (Holá, 2014). I zde ovšem dochází ke změně názorů. Podle výzkumu společnosti STEM více než polovina české veřejnosti (58%) vyjadřuje nesouhlas s tradičním rozdělením rolí v rodině, kdy muž má na starosti finanční zajištění rodiny a žena péči o domácnost. Názor na to, zda práce v domácnosti může přinášet stejné uspokojení jako práce v zaměstnání, veřejnost dlouhodobě rozděluje na dva zhruba vyrovnané tábory. Podle mírně nadpoloviční většiny občanů (53%) neplatí, že pro výchovu dětí je matka důležitější než otec. Nesouhlas s dominantní rolí matky při výchově dětí je aktuálně významně vyšší než v předchozích šetřeních (STEM, 2015). Je vůbec, a pokud ano, tak jakým způsobem v médiích reflektována problematika střídavé péče v české společnosti? Odpověď se pokouší nalézt tento článek. Význam mediální analýzy pro sociální práci při vyjednávání institutu střídavé péče spočívá ve snaze rozklíčovat proměnné, které ovlivňují informování občanů médií o dané sociální problematice a tím i jejich názor na danou problematiku; současně se jedná o určitou zpětnou vazbu pro sociální pracovníky, kteří jsou do rozhodovacího procesu o střídavé péči zapojeni. Většina ze sociálních pracovníků se o názoru na střídavou péči dozvídá z konkrétních případů, které řeší, a to navíc ve vypjatých životních momentech aktérů, nebo pomocí médií, která na ně při informování o střídavé péči mohou působit (přímo, či nepřímo v důsledku daného stylu a způsobu vyjadřování či výběru tématu).

MEDIÁLNÍ ANALÝZA

Hlavní charakteristikou masových médií je to, že se jedná o společenské instituce, které zprostředkovávají zajišťování komunikace ve veřejné sféře, čímž se významně podílejí na definování, rozvoji a proměnách výkladu světa, sdílených významů a hodnot, tedy na podobě kultury. Mediální komunikaci je nutno chápat nejen coby přenos sdělení, ale zároveň jako zdroj potvrzující platnost konkrétní ideologie. Je nutné přemýšlet o médiích v interakci s dalšími sociálními systémy, se kterými se navzájem ovlivňují a tvoří sociální konstrukci reality jako celku (Jiráček, Köpplová, 2007).

V jakém případě hovoříme o mediální analýze? Jedná se o zpracování souhrnu všech zpráv, které o analyzovaném subjektu nebo tématu zveřejnila sledovaná média v daném období. V potaz jsou přitom brány nejrůznější formální a obsahové parametry, a to jak kvantitativního (počet příspěvků, druh média), tak i kvalitativního charakteru (především identifikace popisovaného případu, tematické zaměření článku/dokumentu a posouzení hodnotového vyznění příspěvku). Hodnotové vyznění (tonalita) vypovídá o tom, zda je subjekt/téma v médiích prezentován spíše v pozitivním, neutrálním, nebo negativním světle. Prostřednictvím mediální analýzy lze odhalit skutečnosti, které ovlivňují obraz subjektu. Z dlouhodobějšího hlediska by také bylo možné vypořizovat postoj jednotlivých médií ke sledovanému subjektu/tématu. Stejně tak může dát analýza odpověď na otázku, jestli některá témata nejsou v médiích opomíjena, či zda jim není naopak věnována nevhodně rozsáhlá pozornost.

Cílem mediálního obrazu je prodat či spíše vnutit veřejnosti umělý obraz čehokoliv, přivést konzumenty jakéhokoliv zboží do stavu intenzivní pozornosti (Volek, 2013). Toho lze nejefektivněji dosáhnout tím, že je komunikovaný objekt jako mediální obraz zbaven vazby na svůj reálný referent, respektive své historické, sociální a kulturní zakotvenosti. Dochází zde k proměně reality v hyperrealitu, která je budována jako svět složený ze sebereferečních znaků a aktivovaný procesy simulace, jež spouští vznik informačních sítí a řetězení médií. Výsledkem tohoto procesu je nekonečný proces reduplikace znaků a významů probíhající mezi jednotlivými médii, od televizního záběru k novinám, na síť a zpět atd. Jejich váhu a potřebu dobře vysvětluje Kershawova teorie performativní společnosti, která se začala formovat již po druhé světové válce, ale její význam narůstá až počátkem sedmdesátých let minulého století, kdy se stala potřeba běžných aktérů sledovat druhé a současně sebe prezentovat sebe sama nezbytnou (často vynucovanou) součástí každodenních pracovních i volnočasových aktivit. Hranice mezi podívanou a každodenním životem je v pozdněmoderní společnosti velmi neostrá a propustná (Volek, 2013). V souvislosti s tím stojí za zmínku šetření prováděné SOÚ AV ČR v roce 2009 formou standardizovaného dotazníku (Červenka, 2009). Ze šetření vyplývá, že média jsou až na výjimky většinou dotázaných hodnocena jako pravdivá (pojem pravdivost nebyl v daném dotazníku specifikován).

METODOLOGIE VÝZKUMU

Provádění rozhovorů s autory jednotlivých článků, statí, pořadů jsem nepovažovala za vhodné z důvodu velmi širokého rozmezí, které by bylo třeba pokrýt. Navíc názory autorů jednotlivých titulů lze odvodit z výsledků jejich práce, tedy z jimi uvedených článků, statí, pořadů a tak dále. Mediální obraz má povahu typifikovaného, zjednodušeného symbolu či přesněji znakové sestavy jako reprezentace konkrétních objektů a událostí, do kterých se promítají jak představy, postoje, názory a zkušenosti jejich tvůrců, tak i konzumentů (Volek, 2013). Rozhodla jsem se proto provést mediální analýzu (rozbor mediálního obrazu) střídavé péče v České republice.

S pomocí kvantitativní obsahové analýzy a kvalitativní analýzy práce jsem zkoumala, jak zprávy pokryly tematiku střídavé péče v období leden–březen 2011, 2015, 2016. Do výběrového souboru pro kvantitativní obsahovou analýzu byly zahrnuty všechny zprávy uvedené v seznamu archivní databáze společnosti Newton Media. Pětileté období jsem si vybrala jak z toho důvodu, že to je maximální časové rozmezí, ve kterém lze v databázi Newton Media vyhledávat, tak proto, že právě rok 2011 byl rokem, kdy se tematika střídavé péče dostala do centra pozornosti vzhledem k poslaneckému návrhu na její větší prosazování v rámci zákona o rodině. Tříměsíční úseky byly do výběru zahrnuty z důvodu stejného pokrytí všech tří let, jelikož jsem průzkum archivní databáze

prováděla v březnu 2016². Vzorkem pro analýzu myslím v tomto výzkumu všechny zpravodajské a publicistické příspěvky, které obsahují klíčové sousloví střídavá péče a zároveň kontextem vypovídají něco o charakteristice střídavé péče (vyřazeny tak byly články, které tuto podmínku nesplňují, sousloví střídavá péče je zcela vytrženo z kontextu). Čtenost jednotlivých médií jsem v této práci nesledovala, seznam v Newton Media archivu ovšem zahrnuje široké spektrum médií určených jak pro širokou veřejnost, tak pro veřejnost odbornou (ačkoli z odborných zdrojů mi databáze našla pouze měsíčník Právo a rodina).

Proto jsem navíc využila centrální vyhledávač UKAŽ³, k tomu vyhledala souhrn kvalifikačních prací Masarykovy univerzity a Univerzity Palackého v Olomouci⁴ a pro období 2011–2016 jsem sepsala seznam knih a kvalifikačních prací zabývajících se tématem střídavé péče – tyto autorské práce jsou určeny primárně pro odbornou veřejnost, v případě knih se jedná o veřejnost se zájmem o tematiku střídavé péče. Na jedné straně bychom tudíž mohli získat obraz prezentovaný široké veřejnosti, na druhé straně pak odborné veřejnosti.

Výzkumná část této kapitoly týkající se masových médií byla zpracována prostřednictvím následujících kroků, které kombinují kvantitativní a kvalitativní strategie (Oleská, Ivanová, 2010):

1. Obsahová analýza zdrojů;

2. Použití interpretativních metod; interpretativní metody si, na rozdíl od metod pozitivistických, kladou za cíl porozumět sociální realitě, nikoliv ji popsat či vysvětlit. Oporou byla sociologická metoda interpretativního čtení, která dovoluje kombinovat kvantitativní a kvalitativní metodologické přístupy. Zásadním hlediskem při použití metody je snaha o pochopení textu ze svého vlastního, nikoli z badatelského, kontextu, a fakt, že jednotlivým částem může být porozuměno pouze ve vztahu k celku a naopak celek lze chápat pouze ze znalosti jeho částí (Kronick, 1997);

3. Porovnání a zhodnocení výstupů všech výše zmíněných metod pomocí kategorizace a popsání každé z těchto kategorií vzniklých na základě výsledků výzkumu.

Kvantitativní obsahová analýza spočívá v tom, že si badatel vymezí reprezentativní vzorek nějakého typu mediovaného sdělení, vybere si určitý prvek a pak spočítá, kolik se mu ocitlo v daném výběru položek. Jedná se o metodu, která dokáže dobře popsat zkoumaný materiál. Důležité je nezapomenout vzít v potaz vliv těch, kteří data interpretují, protože procenta výskytu nevypovídají plně o tom, jak daný jev působí na příjemce. Nedostatkem je velký vliv kvality zkoumaných materiálů (věrohodnost, reprezentativnost), interpretace výsledků ze strany badatele, problém při

² Pro zajímavost jsem provedla také kvantitativní souhrn zpráv pro celý rok 2011 a 2015. V roce 2011 se objevilo 680 zmínek o střídavé péči, nejvíce v období červen–červenec a pak září 2011 (v té době se hlasovalo ve sněmovně a v Senátu o novele zákona o rodině), v roce 2015 pak zpráv o střídavé péči bylo v souhrnu 410. Za celé pětileté období vyšlo o střídavé péči 1840 zpráv. V roce 2011 se zprávy vztahovaly hlavně k možnosti posílení institutu střídavé péče v novele zákona o rodině. Zprávy hovořily o jednotlivých čteních návrhu, se kterým přišel poslanec ODS, diskusi nad návrhem, o výsledcích hlasování o prosazení návrhu do novely nejprve ve sněmovně (červen 2011), následně v Senátu (červenec 2011) a posléze opět ve sněmovně (září 2011).

³ Vyhledávač UKAŽ umožňuje z jednoho místa vyhledat (téměř) všechny odborné a vědecké informační zdroje dostupné na UK.

⁴ Kvalifikační práce byly zpracovávány pouze z uvedených univerzit z toho důvodu, že byly snadno dostupné přímo přes internetový vyhledávač, nebylo třeba znát kontakt na informační systém univerzity a případně další vstupní požadavky, kromě toho obsahovaly odkazy práce zabývající se klíčovými slovy tohoto článku. Univerzita Karlova je alma mater autorky článku, proto byl její centrální vyhledávač prvotní volbou při výběru.

zodpovídání otázek typu Proč? a v neposlední řadě je zde riziko větších preferencí měřitelného výsledku před obsahem (Schulz, 2004).

Pro tuto práci je stěžejní kvantitativní strategií obsahová analýza dat, kdy jednotkou analýzy je v tomto případě zpráva. Jednotlivé zprávy jsou tematicky řazeny do jednotlivých kategorií a následně interpretovány. Výčet kategorií u masových médií je následující: Finance, Názory čtenářů, Právo, Příběhy, Rozhovor, Společnost, Zpravodajství. Pro odborné práce se jedná o kategorie: Legislativa/právo, Rodina/rodičovství, Děti, Organizace ve vztahu k SP, Psychologie, Střídavá péče a společnost, Sociální práce. Kategorie byly definovány a průběžně doplňovány v průběhu obsahové analýzy. Analyzované mediální příspěvky pochází z archivní databáze společnosti Newton Media. Jejich výběr je vymezen časově a použitím klíčových slov „střídavá výchova“, „střídavá péče“ a jejich gramatických variant. U masových médií byl rovněž hodnocen obrazový materiál spojený se zprávami. Na základě tohoto vymezení bylo přečteno zhruba 150 textů z vybraného období let 2011, 2015 a 2016 u Newton archivu a 31 knih + kvalifikačních prací z vyhledávače UKAŽ a databází některých univerzit.

Výzkumné otázky při kvalitativní analýze byly následující⁵:

Jakými pojmy je označován v daných médiích ten, kdo praktikuje střídavou péči?

Jaké je zastoupení mužů a žen coby autorů zpráv?

Jaké je zastoupení mužů a žen coby subjektů daných zpráv?

Jaká témata média se střídavou péčí nejčastěji spojují?

Jakou funkci média střídavé péči přisuzují?

Vyplývá ze zpráv v daném období nějaký trend v chápání střídavé péče?

Podléhají mediální informace týkající se střídavé péče typizaci a/nebo stereotypizaci? Je možné v médiích upozorovat genderově podmíněné vymezování?

VÝZKUMNÁ ČÁST

Hodnocení fotografického materiálu zpráv z archivu databáze Newton Media

Fotografie přikládáné k článkům týkajícím se střídavé péče hovoří o pozitivě tohoto institutu jsou převážně obrázky spokojených otců, usmívajících se do objektivu. Fotografie jsou z domácího prostředí, otcové jsou povětšinou fotografováni se svými dětmi – mají je na klíně, drží je za ruku, jsou s nimi v kontaktu. Otcovství je zde tedy pojímáno z pozice takzvaného „nového otce“, který spojuje fyzické charakteristiky muže a psychické charakteristiky emocionálně bohaté a otevřené bytosti. Další formou vyobrazení je pak spokojeně vypadající dvojice muž–žena, mezi kterými stojí / objímá je / drží je za ruce usměvavé dítě. Možnost starat se o dítě formou střídavé péče jako by je naplňovala hrdoostí, optimismem, radostí ze života.

Vyobrazení hovořící o střídavé péči negativně pak předkládá hádky rodičů (muž a žena zády k sobě, popřípadě čelem k sobě s napjatými obličejí, zaťaté pěsti, obličejové znázorňující křik), dítě je buď v pozadí, nebo v popředí, ale vždy osamělé, s hračkou a smutným obličejem. Pokud není dítě osamělé stranou, stojí uprostřed negativně naladěných rodičů a pláče, nebo se k pláči schyluje. Kromě fotografií jsou zde také obrázky, na kterých například je dítě uprostřed rozhádaných rodičů a je naznačeno jeho trhání vejplů. Celkové vyznění ilustrací je vpravdě negativní, dítě vyložené trpí rozhodnutím rodičů, kteří si zřejmě v rámci vyřizování účtů a boje mezi sebou rozhodli nevšímat toho, co si přeje jejich potomek.

⁵ Volba výzkumných otázek vyplynula autorce po přečtení několika prací na téma mediální analýza (seniorů, konkrétních politiků, mediálních kauz apod.). Odkazy na literaturu nejsou v článku uvedeny, neboť z prací autorka necituje, neparafrázuje, ani nepřebírala konkrétní prvky.

Z těchto skupin vyčnívá například foto zobrazující osm zubních kartáčků v jednom hrníčku na umyvadle. Fotografie lze vykládat různými způsoby, pozitivně i negativně, rozhodně se nejedná o prioriálně nastavenou ilustraci k dokreslení článku. Podobných obrázků je ovšem v médiích k nalezení poskrovnu. Například zprvu neutrální obrázek (fotografie ze semináře o sexismu) dostává jiný nádech ve chvíli, kdy si čtenář přečte titulek pod ním: Semináře se zúčastnili i muži. V souhrnu je na jednu stranu vidět, že použité ilustrační materiály dokážou v konzumentovi vyvolat již předtím, než se začte do článku, emoce „vhodné“ k tomu, aby souhlasil s tím, co je mu v článku předkládáno. Na stranu druhou se pak ovšem dá těžko předpokládat, že by se autor článku mohl pokládat za objektivně píšícího, nestranného pozorovatele. Velmi dobře je zde vidět shora uvedené, tedy že komunikovaný objekt se mění z reálného na hyperreálný, který se odkazuje sám na sebe a snaží se za každou cenu přesvědčit konzumenta o své pravdě.

Hodnocení zpráv z archivu databáze Newton Media

Období leden–březen 2011

V roce 2011 bylo v daném období k sousloví „střídavá péče, střídavá výchova“ nalezeno 56 relevantních odkazů⁶. Zprávy se v první čtvrtině roku zabývaly příběhy mediálně známých rodičů nebo „obyčejných“ otců, kteří mají dítě ve střídavé péči, příběhů převyprávěných redakcí, komentáři ke střídavé péči jako takové – kdy je vhodná a kdy ne, jaký je její smysl, kladl se důraz na to, aby byla střídavá péče v zájmu dítěte a aby spolu rodiče komunikovali. Objevily se rovněž články zaměřené na kritiku organizací, které se ke SP staví negativně, a dále názory čtenářů na střídavou péči. Na závěr článku pak svůj názor představili a resumé celého příběhu formulovali redaktori/redaktorky dané zprávy.

Tabulka 1: Kvalitativní rozbor zpráv za období leden–březen 2011

Téma	Autor	Subjekt	Vyznění vzhledem ke SP
Finance	Žena	SP zvýší náklady státu	Negativní
Názory čtenářů	Muž	O organizacích kritizujících SP	Pozitivní
	Muž	Ženy a SP	Pozitivní
	Žena	Dotaz na SP	Neutrální
	Muž	Kritika advokátky	Pozitivní
	Žena	SP je pro uchlácholení svědomí	Negativní
	Žena	SP nepolí dítě	Pozitivní
	Muž	Střídavá péče v ČR	Neutrální
	Žena	Pro dítě je nejlepší jedna stálá rodina	Negativní
Právo	Muž (8x)	Prosazování novely zákona	Neutrální
Příběhy	Žena (2x)	Vlastní zkušenost se SP	Negativní
	Muž (4x)	Vlastní zkušenost se SP	Pozitivní
	Žena	Slavná manželská dvojice se SP	Neutrální
	Muž (8x)	Známa osobnost a SP	Neutrální
	Muž (7x)	Známa osobnost a SP	Pozitivní
	Žena	SP a domácí násilí	Negativní
Rozhovor	Žena	Prožívání střídavé péče	Negativní

⁶ Jednalo se o následující média: *Časopisy*: Děti a my, Vlasta, Instinkt (2x), Reflex, Týden, Respekt; *internet*: spunt.centrum.cz (6x), parlamentnilisty.cz (2x), idnes.cz (13x), super.cz, ceskenoviny.cz, vitalia.cz (2x), tn.cz, psp.cz, nova.cz (3x), maminka.cz; *TV*: ČT24, ČT1; *rozhlás*: Frekvence 1; *Noviny*: Aha (2x), Šumperský a žatecký deník, Blesk (9x), HN, MF Dnes, Haló noviny.

Společnost	Muž (9x)	Střídavá péče v ČR	Pozitivní
	Žena	SP je zločin na dětech	Negativní
	Žena (2x)	U malých dětí SP ne	Negativní
	Žena (5x)	Střídavá péče v ČR	Neutrální
	Muž	Střídavá péče a děti	Pozitivní
	Muž	Střídavá péče není pro všechny	Neutrální
	Muž	Dětská poradna	Neutrální
	Žena (2x)	Střídavá péče a děti	Negativní
	Žena	SP jen když rodiče komunikují	Neutrální
Zpravodajství	Žena	Štítání lidu	Neutrální

Autory článků byla ve 22 případech žena, ve 34 muž a vyznění zpráv bylo ve vztahu ke střídavé péči z 27% pozitivní, 29% negativní a 44% neutrální. Výrazy, které se ve zprávách objevovaly, ve velké míře zahrnovaly genderové členění a jejich vyznění souviselo s tím, zda byl článek namířen pro, nebo proti střídavé péči. U neutrálních zpráv se genderová separace objevovala také, ovšem zahrnovala obě strany debaty, jak mužskou/otcovskou, tak ženskou/mateřskou, popřípadě nehovořila o rolích a funkcích rodičů, ale o dítěti, komunikaci rodičů, popisovala průběh diskusí ve sněmovně a v Senátu.

Výrazy používané ve zprávách podkreslovaly vyznění dané zprávy. Příklady pozitivního vyznění: objeví se bez pomocnic, stát straní ženám, chudák chlap nemůže vidat děti, když se bývalka rozhodne, soud s tím nic nedělá, zvýhodňování žen přerostlo ve znevýhodňování mužů, střídavá péče má podporu i mezi ženami, zodpovědný muž usiluje o střídavou péči, protistřídavkářská lobby posiluje, rozumný člověk střídavou péči neodmítá, dítě má právo na oba rodiče, střídavou péči mohou děti hodně získat, střídavá péče vrací dětem naději a mužům rovnoprávnost, politici jsou pod vlivem feministek, práva dětí v ČR jsou jen pohádka, funguje tendenční praxe soudů upřednostňujících matky před otci, novela v ČR je měkká – soudy nenařizují prvotně, pouze argumentují, proč ji nenařídily, feministická lobby je silná, doufejme, že zvítězí zdravý rozum, parlament vrátil dětem naději, Slováci zahanbují české úřednice, střídavá péče musí být prioritou. Příklady negativního vyznění: střídavá péče je nátlakový prostředek na matku, víc se dbá na práva rodičů než dětí, dítě je batůžkář, pendluje, je pouze návštěvník, kufr, pingpongový míček, stále jen práva otců a povinnosti matek – a co práva matek a povinnosti otců. V některých případech došlo u vyznění zpráv téhož autora k paradoxní situaci: v jednom článku psal, že feministické advokátky radí matkám proti střídavé péči (jednalo se tedy o negativní hodnocení vztahu feminismus – střídavá péče), v jiném článku prý opravdové feministky usilují o střídavou péči, protože chtějí zrovnoprávnit otce i matku v péči o děti (zde je hodnocení vztahu feminismus – střídavá péče pozitivní).

Období leden–březen 2015

V roce 2015 bylo v daném období k sousloví „střídavá péče, střídavá výchova“ nalezeno 31 odkazů⁷. Autory článků byla v 18 případech žena, ve 13 muž a vyznění zpráv bylo ve vztahu ke střídavé péči bylo z 19% pozitivní, 19% negativní a z 62% neutrální. I nadále, ovšem v nižší míře, výrazy ve zprávách zahrnovaly genderové členění a jejich vyznění souviselo s tím, zda byl článek namířen pro, nebo proti střídavé péči. Je možné vysledovat, že hlavní pnutí týkající se prosazení střídavé péče ve společnosti již pominulo; ačkoli se stále jedná o poměrně nový jev, lidé o něm již více vědí a pomalu jej začleňují do svého povědomí.

⁷ Jednalo se o následující média: *Časopisy*: Žena a život, Květy, Pestrý svět (2x), Glanc; *internet*: business.cz (2x), ahaonline.cz (2x), super.cz, denik.cz, prahadnes.cz, podnikatel.cz, prekvapeni.cz (2x), idnes (3x), maminka.cz, epravo.cz, parlamentnilisty.cz; *TV*: ČT1 2x, ČT24; *rozhlasy*: Črozhlas; *Noviny*: Přerovský a hranický deník, Žatecký a lounský deník, MFDnes, Blesk, LN; *odborné*: Právo a rodina.

Tabulka 2: Kvalitativní rozbor zpráv za období leden–březen 2015

Téma	Autor	Subjekt	Vyznění vzhledem ke SP
Finance	Muž (3x)	Daňové zvýhodnění pro rodiče	Neutrální
	Žena (2x)	Daňové zvýhodnění pro rodiče	Neutrální
Názory čtenářů	Muž	Střídavá péče je spravedlnost	Pozitivní
	Muž	Praktikování střídavé péče	Pozitivní
	Žena	Praktikování střídavé péče	Neutrální
	Muž	Střídavá péče je zmetek	Negativní
	Muž	Zahraniční zkušenosti se SP	Neutrální
Právo	Žena	Střídavá péče a Ústavní soud	Neutrální
	Žena	SP volí stále méně soudů	Negativní
Příběhy	Žena	Slavná dvojice a střídavá péče	Pozitivní
	Muž (3x)	Praxe střídavé péče muže	Pozitivní
	Žena	Praxe střídavé péče ženy	Negativní
	Žena	Příběh dívky ve střídavé péči	Negativní
Rozhovor	Muž (3x)	Praxe střídavé péče	Pozitivní
	Žena	Střídavá péče rozbíjí rodinu	Negativní
Společnost	Žena	SP přináší ženě čas	Pozitivní
	Žena (2x)	OSPOD straní otci	Negativní
	Žena (2x)	Komunikace u střídavé péče	Neutrální
	Žena (2x)	Střídavá péče a otcové	Neutrální
	Žena	Rodiče musejí být ve shodě	Neutrální
Zpravodajství	Muž	Sčítání lidu	Neutrální

V roce 2015 se zprávy v první čtvrtině roku zabývaly nejčastěji příběhem jedné mediálně známé osoby, která má dítě ve střídavé péči, navíc se objevují oproti roku 2011 konotace střídavé péče s péčí o domácího mazlíčka či muže (pes ve střídavé péči dvou bývalých partnerů, muž ve střídavé péči ženy a milenky). Objevuje se kritika rozšíření střídavé péče (rodinu bezúspěšně nahrazujeme střídavou péčí, tlupa základ státu, dítě nemá žádný domov), dokonce je v jednom článku srovnáváno dítě ve střídavé péči s dítětem sociálně slabých rodičů či alkoholiků, vše zastřešuje označení rodina se špatným zázemím. Ve vyšší míře se objevují diskuse o rozhodnutích Ústavního soudu o střídavé péči. Otcové jsou dle zpráv aktivnější ve své roli než dříve, se spoustou věcí jim ovšem musí pomáhat rodina a známí, a to více než matkám; děti se SP přibývá, je třeba učit rodiče se dohodnout. Novou oblastí, ve které se střídavá péče vyskytuje, jsou finance, vzhledem k tomu, že nižší odvody na daních by měli mít také rodiče starající se o děti formou střídavé péče.

Období leden–březen 2016

V roce 2016 bylo v daném období k sousloví „střídavá péče, střídavá výchova“ nalezeno 65 odkazů⁸.

⁸ Jednalo se o následující média: *Časopisy*: Téma (2x), Katka (2x), Reflex (2x), Pestrý svět, Týdeník Televize, Ona Dnes (3x), Svět ženy, Tvar, Moderní řízení, Žena a život, Rytmus života, Vlasta, Styl; *internet*: idnes.cz (9x), epravo.cz, noviny.cz 2x, tyden.cz, roklen24.cz, zpravytiscali.cz, abicko.cz, dobryden.cz, dobrydenskuryrem.cz, G.cz, vitola.cz, dama.cz, ahaonline.cz, blesk.cz, neviditelnypes.cz, sedmicka.cz, tyden.cz (2x), názory.aktualne.cz; *rozhlasy*: rádio Blaník (2x); *noviny*: MFDnes (3x), Blesk (6x), HN, Haló noviny, LN, Právo, Aha, Vyškovský deník; *odborné*: Právo a rodina.

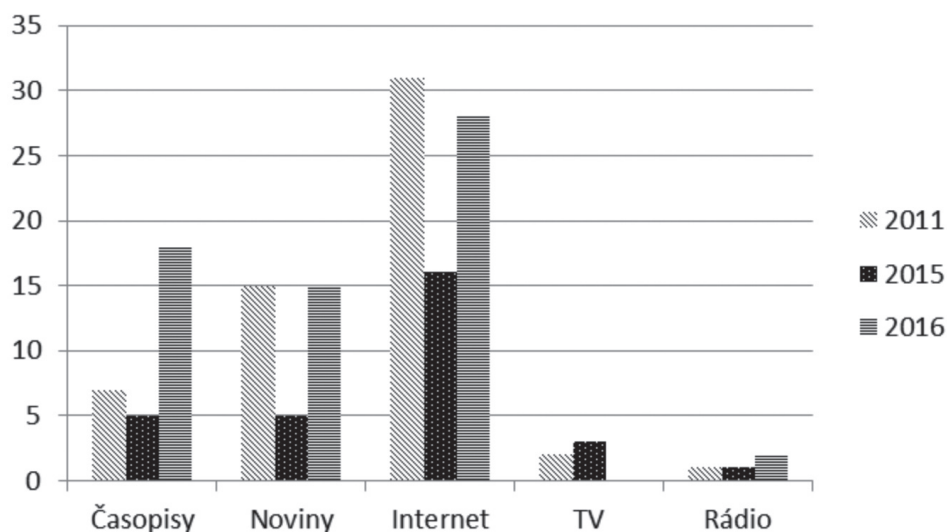
Tabulka 3: Kvalitativní rozbor zpráv za období leden–březen 2016

Téma	Autor	Subjekt	Vyznění vzhledem ke SP
Finance	Muž (8x)	Daňové zvýhodnění	Neutrální
	Žena (8x)	Daňové zvýhodnění	Neutrální
Názory čtenářů	Žena (2x)	Praktikování střídavé péče	Negativní
	Muž	Prospěšnost střídavé péče	Pozitivní
	Muž	Zájem rodičů před zájmem dítěte	Negativní
Právo	Žena	Právní aspekty SP	Neutrální
	Muž (2x)	Rozhodování o střídavé péči	Pozitivní
Příběhy	Muž (6x)	Střídavá péče v praxi	Pozitivní
	Žena (2x)	Střídavá péče v praxi	Neutrální
	Žena	Střídavá péče v praxi	Pozitivní
Rozhovor	Žena (4x)	Praktikování střídavé péče	Pozitivní
	Žena (3x)	Praktikování střídavé péče	Negativní
	Žena (2x)	Praktikování střídavé péče	Neutrální
	Žena	Mladík se zkušeností se SP	Neutrální
Společnost	Muž (2x)	Co pomáhá a co ne SP	Neutrální
	Muž (2x)	Žblepty o střídavé péči	Pozitivní
	Muž (7x)	Známa osobnost a střídavá péče	Pozitivní
	Žena (4x)	Známa osobnost a střídavá péče	Pozitivní
	Žena	Výchova sourozenců	Neutrální
	Žena	Poradna pro děti	Neutrální
	Muž	Kdy střídavou péči ne (incest)	Negativní
	Žena (2x)	SP jako možná forma péče	Neutrální
	Žena (2x)	Psychologické hledisko SP	Neutrální
Zpravodajství	Muž (4x)	Řešení sporů ve SP v zahraničí	Neutrální
	Žena (2x)	Řešení sporů ve SP v zahraničí	Neutrální
	Žena	Seminář o potírání stereotypů	Pozitivní

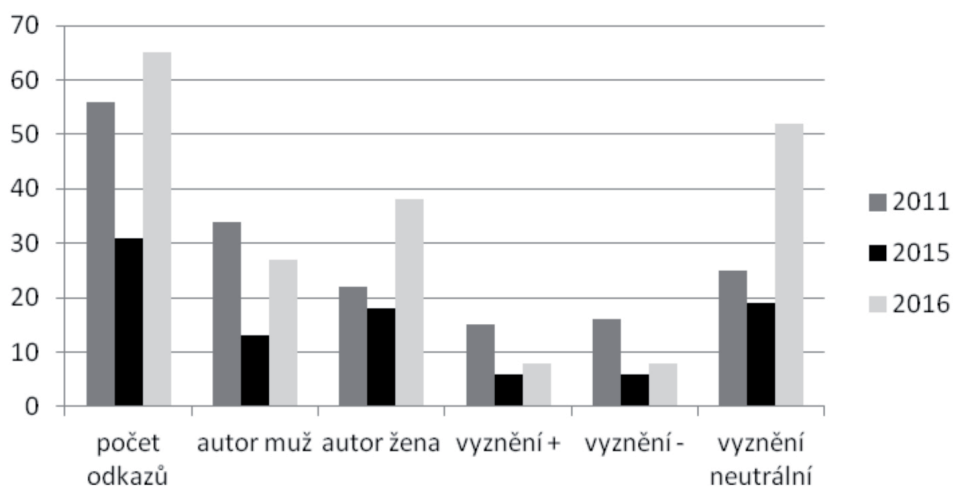
Autory článků byla ve 38 případech žena, ve 27 muž a vyznění zpráv bylo ve vztahu ke střídavé péči z 12% pozitivní, 8% negativní a z 80% neutrální. Pokračuje trend z roku 2015, hovoří se i nadále o jednotlivých aspektech střídavé péče a jejich důležitosti pro zdravý rozvoj dítěte, více se objevují rozhovory se ženami majícími střídavou péči, příběhy střídavé péče s mezinárodním prvkem. Nově se objevují zprávy, v nichž je střídavá péče vztažena ne k dětem, ale například k muži nebo k domácímu mazlíčkovi („rozešli jsme se a psa máme s bývalým partnerem ve střídavé péči“). Nelze přehlédnout, že zprávy nyní vyznívají především neutrálně, nehodnotí tedy to, zda střídavá péče patří, nebo nepatří do české společnosti, ale popisují průběh tohoto institutu u konkrétních jedinců, dávají jim rady a doporučení. Je samozřejmé, že za označením zprávy pozitivní, negativní či neutrální stojí subjektivní názor badatelky. Například zpráva, která na první pohled vyzní neutrálně (daňové zvýhodnění se týká také rodičů provozujících střídavou péči) může pro jiného čtenáře vyzníti pozitivně (také střídavá péče se počítá jako plnocenná péče o dítě), nebo negativně (autor článku poukazuje na to, že rodič si může střídavou péči vybrat i proto, aby měl daňové zvýhodnění).

Graf 1: Porovnání období 2011–2015–2016 z hlediska druhu médií zabývajících se střídavou péčí

Graf 2: Porovnání jednotlivých období z hlediska počtu zpráv, jejich autorů a vyznění:

Hodnocení odborných prací

V následující tabulce jsou shrnuty počty a témata prací souvisejících se střídavou péčí, které byly vypracovány jako kvalifikační práce (bakalářské, magisterské, rigorózní) v ČR⁹. V drtivé většině byly kvalifikační práce sepsány ženami¹⁰; muži se objevili jako autoři prací týkajících se právních aspektů, popřípadě sociální práce.

Téma	Počet prací
Legislativa/Právo	8
Sociologie/(Rodina, rodičovství)	7
Psychologie	2
Sociální práce	3
Organizace otců	1
Společnost	1

Důraz byl kladen na stále přetrvávající „mystiku mateřství“ při soudních rozhodnutích, důležitost kvality mezilidských vztahů v rodině, důležitost role otce; problémem pro dítě není rozvod, ale chování rodičů při něm, sociální pracovníci oceňují klady SP a diví se, že ač soudy jsou spíš pro přidělení péče matce, veřejnost je nakloněna SP, víceméně byla SP doporučována při definování podmínek („SP ano, ale ne za každou cenu“). Většina manželství se ale rozpadá proto, že spolu rodiče nejsou schopni v klidu a konstruktivně komunikovat. Jestliže se jejich rozbroje a konflikty přenášejí do střídavé výchovy, není systém funkční, dítě jím trpí a nepředstavuje pro něj žádný přínos. Každá situace je individuální a má své řešení závislé na zralosti osobností obou rodičů a přání dítěte. Jediná negativní práce vzhledem ke střídavé péči byla o organizaci K213 a spřízněných mužských organizací.

ZÁVĚR

Při porovnání zpráv lze vidět jak z fotografických materiálů, tak zkoumaných zpráv, že za pět let se pohled redakcí na střídavou péči a důležitost její prezentace pro veřejnost změnil. Nejedná se už hlavně o představení role mužů/otců v rodině a o potřebě rozhodovat více v jejich prospěch při soudní péči o děti. Nejvíce informací o střídavé péči nalezneme na internetu, následně v novinách a časopisech, poté v televizi a nejméně odkazů bylo v souhrnu nalezeno pro rozhlas.

Po stylistické stránce se o mužích otcích zpočátku psalo častěji, byli častěji fotografováni, a nejen že o nich hovořily ženy nebo děti, ale ve větším množství se k otázce rodičovské praxe vyjadřovali také oni sami. Byl jim ponechán větší prostor k vyjádření otázek pocitů při péči o děti a jejich vztahu k nim, bylo možné se s nimi setkat nejen v tradičních reálných životních příbězích, časopisových poradnách, ale jako s rovnocennými partnery v dialogích. Z rozhovorů nevycházejí jako rodiče, kteří mají menší kompetence při výchově dětí. Nicméně stále jsou bráni jako ti, kteří ženě pomáhají v její roli pečovatelky o děti a o domácnost a cítí se na to hrdi. Stále ještě není pozice otce pečujícího o dítě na stejné úrovni jako pozice matky, která pečuje o dítě, u ní jako by redakce stále předpokládala, že je to přirozená role, zatímco u muže je to pozitivní charakter, co ho přiměje k tomu, aby se o dítě staral. A je za to chválen. Tedy stále je tu vidět úhel pohledu v přístupu žen a mužů k rodičovství z esencalistického hlediska, kdy ženy jsou svými instinkty vedeny k výchově a péči o děti, zatímco muži jsou k výchově vedeni podněty sociálními.

Na základě výsledků byl nejsilnějším sledovaným obdobím rok 2011, tedy období, ve kterém se jednalo o pozměňovacím návrhu zákona týkajícího se střídavé péče, kdy bylo otištěno nejvíce

⁹ Práce jsem našla pomocí vyhledávače UKAŽ; pro Masarykovu univerzitu, Univerzitu Palackého v Olomouci a Univerzitu J. A. Komenského Praha byl použit vyhledávač Google.

¹⁰ Převládající množství autorek prací může být mimo jiné dán typem školy, kterou studují převážně ženy.

článků na téma střídavé péče. Výsledky kvalitativní analýzy ukázaly, že pokud se střídavá péče týkala známé osobnosti, byl důraz kladen právě na ni a tematika střídavé péče jako takové zůstala v pozadí. Ve zprávách se objevují portréty známých a úspěšných mužů (občas i žen), kteří popisují, jak se přes pracovní vytíženost dokážou jí věnovat a radovat se z rodičovské role. Většinou hrdinové portrétů vzpomínají na zážitky, které měli oni sami s dětmi, občas na svoji matku, kamarádky, paní na hlídání, které se postarají o dítě. Neobjevila jsem rozhovor, ve kterém by byl jako náhradní pečovatel o dítě zmíněn mužský člen rodiny (dědeček, bratr, strýc) nebo kamarád. Odpověď na otázku, zda podléhají mediální informace týkající se střídavé péče stereotypizaci, vyznívá spíše ve prospěch faktu, že i nadále je otec chválen za to, že pečuje o děti, že je aktivní, zatímco žena, která o děti aktivně pečuje, se bere jako samozřejmost na základě jejich biologických predispozic. V médiích je tedy možné vyzorovat genderově podmíněné vymezování.

Média určená pro širokou veřejnost se střídavou péčí spojují nejčastěji téma jejího praktikování jednotlivými rodiči (otcem, matkou, málokdy je ve zprávě zohledněna zkušenost rodičovského páru), hodnocení pozitiv a negativ praxe střídavé péče. Nezřídka jsou diskutovány příběhy mediálně známého člověka majícího vztah ke střídavé péči (praktikujícího, odmítajícího, dožadujícího se této formy péče o děti). Média střídavé péči přisuzují funkci alternativní formy péče o děti po rozpadu partnerského páru. Důraz je v některých případech kladen na to, že by měla být střídavá péče více zohledňována soudy při jejich rozhodování (tento názor se vyskytoval nejčastěji v období roku 2011); nejčastější argumenty proti střídavé péči je potřeba dítěte mít jeden domov a komunikující rodiče, nejčastější argument pro střídavou péči pak potřeba dítěte mít oba pečující rodiče.

Rozdíl v informacích předkládaných široké veřejnosti a odborné veřejnosti spočívá mimo jiné v detailnosti předkládané informace a rozboru závěru z ní vyplývajícího. Vyznění odborných textů bylo vždy neutrální (podmínky pro a proti střídavé péči); ani odborný text o organizacích za práva otců, který silně kritizuje praktiky těchto organizací, nevyznívá v souhrnu proti střídavé péči samotné, jen dokresluje atmosféru, jakou podle autorky dané práce tyto organizace vytvářejí a jak je jejich chování místy kontraproduktivní.

Ze zpráv v daném období vyplývá určitý trend v chápání střídavé péče – před pěti lety, kdy probíhala široká diskuse ve společnosti, zda tento institut upřednostňovat před dalšími formami porozchodové péče o děti, byla střídavá péče chápána jako novum (ačkoli v České republice byla v zákoně již řadu let), se kterým mnoho rodičů nemá zkušenosti. V současné době sousloví střídavá péče „zdomácnělo“ ve společnosti a reakce na její praktikování jsou méně vyhraněné. K tomu se objevují konotace tohoto sousloví s péčí o jiné tvory než děti (o muže, o zvířata). O tom, že se střídavá péče stala rovnocennou formou péče o děti po rozchodu rodičovského páru, svědčí přinejmenším skutečnost, že daňové zvýhodnění na děti se týká také rodičů – spoluživitelů.

V souhrnu lze říci, že média významným způsobem ovlivňují a odrážejí jak reálnou situaci, kdy jsou děti stále ve většině případů přisuzovány po rozvodu do péče matky, tak názory matek a otců či odborníků na toto téma. Označování toho, kdo praktikuje střídavou péči, nezávisí na tom, zda se hovoří o otci, či matce, a zda je autorem zprávy muž, či žena. Označení bývá povětšinou rodič se střídavou péčí, rodič praktikující střídavou péči (místy ještě chybně střídavou výchovou), rodiče spoluživitelé. Ze samotného nazývání tohoto institutu médii (pro širokou i odbornou veřejnost) tedy vyplývá spíše neutrální označení. Co se týče zastoupení mužů a žen coby autorů zpráv pro širokou veřejnost, jejich poměr je vyrovnaný; před pěti lety k otázce střídavé péče vypracovalo zprávy více mužů, v loňském a letošním roce více žen (u odborných prací ovšem v drtivé většině převažují autorky). Rovněž zastoupení mužů a žen coby subjektů daných zpráv není vychýleno na jednu stranu. Muži coby autoři více preferují pozitivní úhel pohledu na střídavou péči, ženy se vyjadřují více negativně či neutrálně. Může to být dáno tím, že v roce 2011 se jednalo o větším ukotvení tohoto institutu do právního povědomí a muži cítili potřebu téma diskutovat a prosazovat, zatímco v posledních letech přibýlo více žen s praxí střídavé péče, a mohou tedy na základě svých zkušeností o střídavé péči hovořit.

Střídavá péče, tento relativně nový institut, klade nároky na všechny aktéry zahrnuté v procesu rozhodování o porozvodové péči o děti. Jak lze vidět z výstupů tohoto výzkumu, média se stala důležitou součástí společenského systému a střídavá péče je jedním z témat, která jsou českými médii v posledních šesti letech zmiňována častěji než dříve. Média dokážou přimět sociální instituce k proměnám chování, podněcují veřejnou diskusi, ovlivňují názory široké veřejnosti i aktérů dané problematiky, a proto mají vliv (přímý či nepřímý) také na jednání sociálních pracovníků zahrnutých do procesu vyjednávání střídavé péče. Sociální pracovníci jsou v médiích povětšinou zmiňováni pouze v případech, kdy některý z aktérů není spokojen s jejich chováním a rozhodne se svůj negativní názor ventilovat veřejně. Bylo by proto přínosné pro výzkum v sociální práci zabývající se střídavou péčí, kdyby byla širěji prozkoumána problematika zobrazování funkce a pravomocí sociálních pracovníků při procesu rozhodování o střídavé péči, a výsledky výzkumu byly medializovány, nikoli pouze v odborném časopise, který se dostane k užšímu spektru čtenářů, ale také v médiích určených pro širokou veřejnost. Tím by mohlo být dosaženo objektivnějšího názoru občanů na jejich práci v dané oblasti.

Použité zdroje

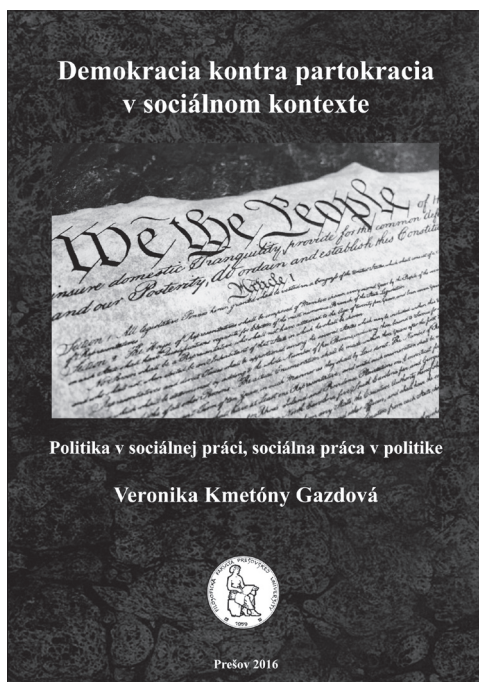
- ČERVENKA, J. 2009. *Jak veřejnost vnímá pravdivost a úplnost zpráv českých médií* [online]. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR [11. 5. 2016]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/media/>
- HOLÁ, L. a kol. 2014. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Nakladatelství Leges.
- JIRÁK J., KOPPLOVÁ, B. 2007. *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha: Portál.
- KERSHAW, B. 1992. *The Politics of Performance: Radical Theatre as Cultural Intervention*. London: Routledge.
- KRONICK, J. C. 1997. Alternativní metodologie pro analýzu kvalitativních dat. *Sociologický časopis*, 33(1), 57–67.
- OLECKÁ I., IVANOVÁ, K. 2010. *Metodologie vědecko-výzkumné činnosti*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc.
- SCHULZ, W. 2004. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum.
- STEM, 2015. *Výzkum STEM Trendy 5/2015* [online]. Praha: STEM. [29. 8. 2015]. Dostupné z: <http://www.stem.cz/clanek/3065>
- VOLEK J. 2013. Mediální obraz ve volební kampani [online]. In: *Sborník 22. konference Člověk a média – Mediální obraz politiky*. [18. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.clovekamedia.cz>

Veronika Kmetóny Gazdová: Demokracia kontra partokracia v sociálnom kontexte.

Politika v sociálnej práci, sociálna práca v politike.

Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2016.

Rozsahovo malé štvorkapitolové, avšak obsahovo zaujímavé dielo autorky Veroniky Kmetóny Gazdovej ponúka nový pohľad na dichotomické (niekedy však aj dialektické) otázky demokracie a partokracie v sociálnom kontexte, konkrétne v sociálnej práci. Takto postavený teoreticko-metodologický koncept odráža základné posuny v súčasnom myslení vedeckých pracovníkov a pracovníčok zodpovedných za riešenie rozvoja jednotlivých úrovní vedy (teoretickej, akademickej a praktickej) s vysokou mierou reflexie doterajšieho myslenia v období 20. storočia a prístupu prednešok – hypermoderná doba 21. storočia. Autorka poukazuje na určité hospodárske, politické a sociálne súvislosti determinácie spoločenských zmien, tak v teritoriálnom, ako aj celosvetovom kontexte. Kladie tu základnú otázku, čo toto storočie ponúklo svojim obyvateľom a nedalo sa to predpovedať ani významnými filozofmi, politikmi, či sociológmi. Išlo o storočie poznamenané mnohými zmenami, od priemyselnej revolúcie k plnej automatizácii, prechodu od poľnohospodárstva k priemyslu, cez vojny, hospodárske a politické krízy až k zmene priemyselnej spoločnosti na spoločnosť komunikácie. Dnes, na prahu 21. storočia môžeme o to zreteľnejšie zaznamenať dôsledky 20. storočia na súčasnosť. Reflektujúc predmetné východiská tu autorka prístupnou formou približuje oblasť poznania, vedenia, ktoré siaha k premenám ľudského života smerujúceho k prepojeniu sociálnej politiky a sociálnej práce. V tomto koncepte je veľmi náročné vymedziť jednoznačné prieniky

tohto difúzneho procesu, ktorý úzko súvisí s rešpektom k spravodlivosti a humánnosti, existujúcej medzi zodpovednosťou jedinca a spoločenskou zodpovednosťou.

Liberálnosť týchto procesov posúva sociálnu politiku a sociálnu prácu k tým disciplinám, ktoré dostávajú od spoločnosti mandát vedúci k zmene jedincov, ale aj spoločenských podmienok vtedy, ak sú bariérou rozvoja. Tým sa sociálna politika a sociálna práca stávajú „aktérkami spoločenskej zmeny“. Práve z dôvodov, že sociálna politika môže a má byť

nástrojom pozitívnych zmien v spoločnosti, avšak prax nás mnohokrát presvedča, že zmeny v sociálnej politike môžu byť vedené smerom ku klientelizmu, privátnym záujmom a verejnej manipulácii. A práve na tieto možné riziká upozorňuje autorka publikácie a z tohto dôvodu je nevyhnutné jej odborný počin oceniť.

Veronika Kmetóny Gazdová je jednou zpopredných odborníkov, ktorých problematikou partokracie vo vzťahu k demokracii zaoberajú už niekoľko rokov. Jej optika smeruje ku konštituovaniu partokracie v podmienkach Slovenska s tým, že si kladie otázku, či je partokracia – skúškou modernej demokracie na Slovensku. Zároveň zdôrazňuje, že kategórie diferencie partokracie chápe „nie ako negatívne alebo pozitívne pripísané kategórie, ale ako symbolický kapitál, ktorý môže byť v mnohých situáciách rôzne využitý“. V ďalšej časti mimo iného poukazuje na vedeckú diskusiu verzus reálnu politiku ako na dva paralelné svety so svojimi vlastnými realitami či fenoménmi.

Obdobne sa k tematickej výstavbe vyjadruje jeden z recenzentov Martin Klus akcentujúci „*mimoriadnosť autorkinho počínu, že ide o mimoriadne zložitú a v mnohom až pioniersku úlohu analyzovať fenomén demokracie v kontexte dvoch rozmerov, ktoré ju najmä v postmodernom období vývoja politického systému kontinentálnej Európy v zásadnej miere determinujú. Ambícia dokázať na základe historických a teoretických zdrojov prítomnosť, ale najmä vplyv partokracie na tvorbu sociálnej politiky vo väzbe na základné ideologické východiská, naprieč pravo-lavým politickým spektrom v našom politickom systéme, sa však ukázala nielen ako originálna a inovatívna, ale najmä mimoriadne dôležitá v zmysle fungovania politických realít v našich politických podmienkach.*“

Monografia ponúka okrem základného vymedzenia konceptuálneho rámca smerujúceho od definovania demokracie, partokracie, sociálnej politiky v režime politických strán aj rezultujúci pohľad smerovaný od vlády jednej strany k sociálnej neistote v podmienkach Slovenskej republiky. Tým autorka ponúka inovatívne konceptuálne rámovanie celého fenoménu partokracie na pozadí demokracie. V tomto ohľade je potom jednou z najinšpiratívnejších častí štvrtá kapitola, ktorá ukazuje problém

samosprávy – ako „rukojemnícky“ zákonodarcu s poukázaním na rozporuplnosť (schizofréniu) legislatívy. Takto koncipovaný rámec akcentujú aj úvodné slová autorky: „*Demokracia a sociálna, slová tak vznešené, no predsa tajomné. Počas stoviek či tisícov rokov sa dodnes nenašli všetky odpovede a v súčasných diskusiách o demokracii a moderných demokratických zariadeniach je ešte vždy množstvo nezodpovedaných otáznikov. Dôkazom toho je aj neustále otvorená polemika o tom, čo demokracia je a čím by demokracia mala byť, ak k tomuto podstatnému menu pridáme aj prívlastok sociálna, kruh otáznikov sa nám ešte viac otvára. Týmto však naša diáda nekončí, ak pridáme ešte jedného menovateľa v podobe politickej strany, vytvára sa nám triáda troch známo-neznámych premenných, ktoré vzájomne koexistujú, navzájom sa ovplyvňujú a formujú jeden ucelený systém, ktorý má (či už pozitívny alebo negatívny) dopad na každého z nás.*“

Svoju reflexiu na záver Veronika Kmetóny Gazdová končí slovami Ch. de Gaulla, s ktorým možno súhlasiť aj v slovenskom politickom spektre: „*Došiel som k vážnemu záveru, že politika je príliš vážna vec, aby bola vysostne ponechaná politikom.*“

Rezultujú možno konštatovať, že predkladaná monografia venovaná *Politike v sociálnej práci, sociálnej práci v politike* je originálnym vedeckým počínom autorky a predstavuje prostriedok difúzie v teoretickej a empirickej oblasti sociálnej politiky a sociálnej práce. Knihu je možné odporúčať nielen tým, ktorí sa venujú otázkam demokracie a partokracie, ale všetkým, ktorí chcú a majú čo povedať k „otázkam verejným“.

Monografia je v aplikačnom smere pre oblasť sociálnej práce prínosná najmä v prepojení občianskeho a sociálneho aspektu vo väzbe na sociálnu legislatívu či presadzovanie sociálnych opatrení na základe hodnôt rozdeleného politického spektra. „*Vo vzťahu k sociálnej politike, jej tvorbe, zameraniu a samotnej realizácii, politické strany vychádzajú z ich základných hodnotových východísk a identifikácie na ľavo-pravej osi naprieč politickým spektrom.*“ Autorka následne poskytuje priestor nielen na sebaidentifikáciu sociálnych hodnôt, ale ponúka aj nevýhody tých ktorých opatrení najmä v spojitosti s pojmom a inštitútom „welfare state“, v ktorom sa opiera

o významné mená a postavy z oblasti sociálnej politiky. Tvorbu sociálnej legislatívy tak približuje na základe ideologických východísk politických strán a základných ideologických koncepcií konzervativizmu, liberalizmu a socializmu, neopomína ani marxizmus, či dokonca sociálnu demokraciu ako takú, ktorú autorka označuje za „teóriu a prax demokratizácie, vzťahujúcu sa na všetky spoločenské inštitúcie a na všetko, čím sa dá v spoločnosti odmeňovať – teda nielen na vládne inštitúcie“.

Sociálni pracovníci a pracovníčky môžu čerpať nielen teoretické platformy, ktoré kniha ponúka, ale i v praktickej rovine pri problematike sociálneho zabezpečenia, sociálnych istôt a ich záruk zo strany štátu v podmienkach Slovenskej republiky, dotýka sa aj samotného problému financovania, či diferencií sociálnych kompetencií miest, obcí a vyšších územných

celkov. Nechýbajú ani rámcové zákony sociálnej oblasti, jej pozitíva i nedostatky súčasne nastavenej slovenskej legislatívy, ktorá je, podľa autorky, práve dôsledkom vplyvu partokratického pôsobenia politických strán, nie zmenou, prípadne spoločenskou objednávkou obyvateľov – klientov a prijímateľov sociálnej pomoci. Ponúknutá obsahová schéma je tak teoretickým sumárom poznatkov občiansko-sociálneho problému i sociálnej praxe na jednej strane a sociálnej legislatívy a politických strán, ktoré ju tvoria, na strane druhej.

Beáta Balogová,

*riaditeľka Inštitútu edukológie a sociálnej práce,
Filozofická fakulta Prešovskej
univerzity v Prešove*

Eva Klimentová:

Anna.

Olomouc: Univerzita Palackého
v Olomouci, 2016.

Sociální práce jako vědní obor i jako umění práce s lidmi potřebuje právě takové knihy, jako je *Anna*. Tento titul nabízí prostřednictvím pečlivě zpracovaného kvalitativního výzkumu příklad dobré praxe a současně životní příběh, které jsou inspirativní pro sociální pracovníky v terénu, v posluchárnách i ve vědeckých pracovnách. Jsem přesvědčena, že čtenářem této knihy by se měl stát také člověk, který se rozhoduje, zda se stát klientem sociální práce, uživatelem služby. Publikace s názvem *Anna* může velmi dobře pootevřít dveře do světa sociální práce laikům, kteří si chtějí umět představit, co je v takovém světě čeká a jaké problémy umí sociální práce pomáhat řešit. Současně je to ukázková vědecká publikace,

kteřá je nejen příkladem dobré praxe sociální práce v případě romské ženy Anny, ale také příkladem dobré praxe kvalitativního výzkumu v sociální práci.

Ambici reagovat na čtenářská očekávání širokého spektra zájemců může kniha *Anna* snadno naplnit, jelikož je dostupná online a čtenář ji má doslova na dosah ruky (<http://anna.upol.cz/kniha/>).

Kniha vznikla na půdě Univerzity Palackého v roce 2016 jako výstup stejnojmenného projektu, který byl podpořen Nadací Open Society Fund Praha a spolufinancován z Norských fondů. Výstupy výzkumu, který vedl ke zpracování recenzované knihy, byly průběžně prezentovány na workshopech v ČR

a také na European Conference for Social Work Research v Lisabonu v roce 2016.

Autorkou knihy (a řešitelkou projektu) je PhDr. Eva Klimentová, Ph.D., která již více než dvacet let působí v praxi sociální práce, v aplikovaném výzkumu sociální práce, a zejména v procesu vzdělávání profesionálních sociálních pracovníků. Je členkou Katedry sociologie, andragogiky a kulturní antropologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, kde působí jako odborná asistentka pro obor andragogika a současně je oborovou koordinátorkou pro kombinované bakalářské studium oboru sociální práce. Součástí jejích profesních zkušeností je sociální práce s rodinou, přičemž pracovala jak ve státní sféře, tak v neziskové organizaci. V současné době se Eva Klimentová zaměřuje především na teorie a metody sociální práce a témata spojená s profesionalitou a vzděláváním sociálních pracovníků. Výstupy aplikovaného výzkumu v sociální práci z pera této autorky mají své ohnisko zájmu v problematice rodin ohrožených sociálním vyloučením, v otázkách chudoby, bezdomovectví a ve vybraných otázkách soužití romského etnika (specificky rodu Sinti) s většinovou společností. Poslední řečené je ilustrováno právě publikací s názvem *Anna*. V textech Evy Klimentové se objevuje tvrzení, že „česká sociální práce se stále hledá“. Domnívám se, že monografie s názvem *Anna* také koresponduje s tímto autorčíným přesvědčením, je totiž možné ji vnímat jako nabídku pomoci ve zmíněném procesu profesního hledání.

Jak bylo avizováno, kniha je výstupem kvalitativního výzkumu, jehož metodologie a metodika jsou srozumitelně vysvětleny v Úvodu. Autorka komentuje své důvody pro užití narativních rozhovorů jako prostředku k získání zdrojových dat pro sestavení komplexní biografie romské ženy Anny, která byla současně klientkou Evy Klimentové v době, kdy ta pracovala v nestátní neziskové organizaci poskytující služby a podporu rodinám v krizi. Annin příběh je prostřednictvím Evy Klimentové mapován od poloviny 90. let 20. století.

Informace z rozhovorů, které Eva Klimentová nahrávala, přepisovala a podrobila indexaci, doplnila také o výzkumný deník, o rozbor

ANNA

Eva Klimentová

dokumentace k realizované sociální práci a samozřejmě o výstupy ze studia mnoha titulů adekvátní odborné literatury, jak je patrné ze seznamu zdrojů v závěrečné části knihy.

Čtivost celé publikaci včetně metodologického úvodu dodává skutečnost, že Eva Klimentová píše knihu velmi osobním stylem a velmi konkrétně. V textu nenarazíme na obecné fráze, povšechná vyjádření či tvrzení, která mohou mít všeobecnou – míněno povrchní – platnost. Za každou informaci, byť metodologického rázu, si lze představit skutečnost. Ať už skutečnost ze života „studované“ Anny, nebo výzkumnou skutečnost.

Bylo nutné, aby byl Annin příběh ukotven v teoretickém kontextu a oborovém diskurzu. To se autorce podařilo v kapitole věnované Romům v ČR. Text této části je velmi hutný a cíleně zaměřený na specifika romského rodu Sinti, jehož je Anna hrdou příslušnicí. V další části se Eva Klimentová věnuje charakteristikám hlavních aktérů Annina příběhu, následně Anně samotné a v závěru reflexi realizované sociální práce. Tím jsou podle mého názoru dobře naplněny cíle stanovené rámcem příkladu dobré praxe, jímž má kniha být.

Annin příběh je silný, má gradaci a jeho sdělení má hluboký smysl pro sociální práci a pro společnost, ve které se odehrává. Anna Winterová je žena z romského rodu Sinti, která jej reprezentuje. Dodržuje pravidla, ke kterým majoritní společnost nemá přístup (a neví, že existují), žije život tohoto rodu. To ji vedlo k tomu, že zcela samozřejmě převzala péči o dvě děti ze širší rodiny, které byly svými biologickými rodiči zanedbávány, týrány a dalšími příbuznými také sexuálně zneužívány. Nutno dodat, že tyto „selhávající“ členové Anniny široké rodiny nebyli „pravými Sinti“, ti se takových činů nedopouštějí. Anna pravá Sinti je, proto se vzdala svého vlastního partnerského života, vlastního mateřství a osobního života, aby mohla zabezpečit děti, které jí jednoho dne přinesla jejich vlastní matka. Anna mnoho let o chlapce a jeho sestru pečovala bez vědomí institucí či úřadů, tudíž její péče nebyla finančně podporována. Naopak. Pracovala velmi tvrdě, měla několik zaměstnání, aktivně spolupracovala se školou a od okamžiku, kdy do příběhu vstoupily soudy a instituce sociální práce, také s nimi. Z jejich výpovědí vyplývá, že zajištění dobrého a řádného života těmto dětem se pro ni stalo obsahem jejího života. Anna nakonec děti získala do své péče také formálně, získala podporu institucí a také finanční podporu, o kterou si nikdy předtím netroufla žádat. Děti vychovala tak, že nyní v dospělosti (zletilosti dosáhly v roce 2008) obě pracují, mají své vlastní rodiny a s Annou udržují velmi těsný vztah. Zkušenost pěstounství o děti, jejichž život je poznamenán nějakou těžkostí, dala Anně sílu a odvahu pokračovat ve svém úsilí a v současné době má v péči další dítě, které má mentální postižení. Anna opět tvrdě pracuje tak, aby chlapci zajistila dobrý život a aby z něj vychovala pořádného člověka.

Kniha *Anna* je na svých 120 stranách dojemným příběhem člověka, ale je také zásadním příběhem o smyslu a nezastupitelnosti profesionální sociální práce. Popisuje okamžiky, kdy by Anna bez pomoci a podpory sociálních pracovníků a pracovníků nevěděla, jak dál. Propadala beznadějí a nevěděla, jakým směrem napnout své síly tak, aby to vedlo k cíli, kterého chtěla dosáhnout.

Anna narušuje mýty a předsudky o sociální práci, o jejích klientech coby stigmatizovaných lidech, kteří ztroskotali, o sociálních pracovnících, které jen „vyplňují papíry“ a odebírají děti z rodin. Je to kniha, kterou mohu doporučit k opakovanému čtení. Oceňuji, že se její autorka Eva Klimentová pustila do náročného úkolu, kterým je kvalitativní výzkum, velmi dobře se vypořádala se zkreslením, které je v takto designovaných výzkumech způsobeno samotnou osobou výzkumníka a především vztahem, který mezi sebou v daném případě měly obě ženy, jedna v roli respondentky, druhá v roli výzkumné. Velmi oceňuji Annu za její odvahu stát se právě tou jedinou respondentkou a vzít na sebe zodpovědnost za příběh, který nabídne české společnosti. Je to příběh o člověku, který vnímá význam příslušnosti ke svému etniku reprezentovanému tradicemi, pravidly, zvyky, názory a optikou, kterou vidí celý život a svět. Díky tomuto rozměru je kniha *Anna* významným apelem v diskurzu asimilační, integrační a inkluzivní rétoriky české společnosti. Ukazuje, že různí lidé spolu mohou umět sdílet jeden společenský prostor, aniž by kultura jednoho musela pohltnout kulturu druhého.

Kateřina Thelenová,

*Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky,
FP TU v Liberci*

Online prakticko-publicistická část časopisu na www.socialniprace.cz

Online publicisticko-praktická část časopisu je dostupná **pouze předplatitelům časopisu jako celku** (tištěná akademická část + online prakticko-publicistická část). Ostatním čtenářům budou texty zpřístupněny **s časovým odstupem** přibližně jednoho roku.

Přístupy do online publicistiky zřizujeme v měsíčních intervalech, a to na základě uhrazeného předplatného. V případě, že jste časopis zakoupili mimo distribuční firmu SEND Předplatné a máte zájem o přístup k publicistice časopisu, kontaktujte, prosím, paní Olgu Cídlou (olga.cidlova@socialniprace.cz), která vám online přístup zřídí.

Obsah prakticko-publicistické části čísla 2/2017:

O čem se mluví

Reflexe praxe

Martina Mrkvová a Andrea Špírková: Integrace držitelů mezinárodní ochrany v České republice a Státní integrační program 2016

Rozhovor

S Lídou Bobysudovou o povaze, možnostech a bariérách sociální práce s uprchlíky

Reflexe praxe

Eva Illová: Role sociálního pracovníka v azylovém zařízení při práci s žadateli o udělení mezinárodní ochrany

Inspirace pro praxi

Inspirace

Zuzana Schreiberová diskutuje roli dobrovolnictví při práci s uprchlíky

Profil

Sdružení pro integraci a migraci, Liga za lidské práva, Občianske združenie Marginal

Inspirace

Petra Uhlíková: Role sociálního pracovníka při práci s žadateli o udělení mezinárodní ochrany

Fakta, legislativa, dokumenty

Expertiza

SIMI: Žadatelé, strpitelé a další příchozí: sociální práce s lidmi hledajícími ochranu v České republice

A další tři texty, na kterých pracujeme. Online publicistika bude postupně zveřejňována v průběhu dubna až června 2017.

Veřejný závazek časopisu

Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci

Časopis pre teóriu, prax a vzdelávanie v sociálnej práci

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životní problémy lidí prostřednictvím sociální práce;
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizaci praxe sociální práce;
- přispívat k rozvoji sociální práce jako vědní disciplíny a ke zkvalitnění vzdělávání v sociální práci;
- podporovat zájmy poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.

V zájmu dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných oborů podporovat:

- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenná kritéria kvality sociální práce;
- postoje, které kladou důraz na propojení teoretického zdůvodnění postupů sociální práce s její praktickou orientací na problémy klientů a jejich reálné možnosti;
- soudržnost všech, kteří se angažují ve prospěch řešení problémů klientů prostřednictvím sociální práce;
- otevřenou, odlišnosti chápající, poučenou a věcnou diskusi v rámci obce sociálních pracovníků;
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidět sebe samé očima jiných.

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životné problémy lidí prostřednictvím sociálnej práce;
- podporovat kvalitu sociálnej práce a profesionalizáciu praxe sociálnej práce;
- prispievať k rozvoju sociálnej práce ako vedeckej disciplíny a k skvalitneniu vzdelávania v sociálnej práci;
- podporovať záujmy poskytovateľov a užívateľov sociálnych služieb.

V záujme dosiahnutia týchto cieľov bude časopis v rámci obce sociálnych pracovníkov a s nimi spolupracujúcich a pomáhajúcich pracovníkov iných odborov podporovať:

- postoje, ktoré považujú odbornosť a ľudskosť za rovnocenné kritériá kvality sociálnej práce;
- postoje, ktoré kladú dôraz na prepojenie teoretického zdôvodnenia postupov sociálnej práce s jej praktickou orientáciou na problémy klientov a ich reálne možnosti;
- súdržnosť všetkých, ktorí sa angažujú v prospech riešenia problémov klientov prostredníctvom sociálnej práce;
- otvorenú, odlišnosti chápajúcu, poučenú a vecnú diskusiu v rámci obce sociálnych pracovníkov;
- chuť a záujem sociálnych pracovníkov vidieť samých seba očami iných.

Anotace čísla 3/2017

Sociální práce, zdraví a životní styl
Social Work, Health and Lifestyle

Tentokrát zkusme začít otázkami: Kolik lidí na světě žije v chudobě nebo na hranici bída, v komunitách, kde zdraví nemůže být prioritou, v teratogenním životním prostředí, bez základní zdravotní péče, hodnotné stravy a nezávadné vody? Kolik lidí pracuje v otrěsných podmínkách bez ohledu na všudypřítomné riziko úrazu nebo poškození zdraví? Kolik lidí nemá žádné nebo má nedostatečné sociální i zdravotní pojištění a ocitají se ve „vakuu“, mimo záchytné sítě profylaxe či zdravotní prevence a dispenzarizace? Víme, že stamiliony. Proto není náhodou, že jsme se v našem časopise již věnovali tematice chudoby, bezdomovství, zdravotního postižení, humanitární a rozvojové pomoci, bydlení, sociální politiky aj. Sociální práce zasahuje všude tam, kde je narušeno osobní i sociální fungování člověka, je ohrožena jeho důstojnost a integrita i kvalita života. Zaměřuje se na osoby rizikové, znevýhodněné, ohrožené sociálním vyloučením a se sníženými kompetencemi v zacházení se svým životem. V praxi by mělo jít o holisticky pojatou péči o „blaho“ (welfare, wellbeing) člověka a snahu o sociální spravedlnost včetně dostupné zdravotní péče a možnosti žít zdravý, nebo alespoň zdravější život.

Zmíněné osobní i sociální fungování člověka a kvalita jeho života jsou ovlivněny potřebami a kompetencemi každého jedince tyto potřeby definovat, reflektovat a naplňovat, vč. rozpoznání toho, co je a není řešitelné vlastními silami a zdroji. Předpokládá to tzv. zdravotní gramotnost, tedy způsobilost přiměřeně pečovat o své zdraví, předcházet jeho zhoršování, uvědomovat si vliv nevhodného životního stylu na své zdraví, řešit své zdravotní obtíže i popř. se přizpůsobovat svému zhoršenému zdravotnímu stavu a usilovat o jeho zlepšení nebo alespoň nezhoršování. Rovněž sem patří orientace ve zdravotnickém systému, jeho využívání a aktivní spolupráce s lékaři aj. zdravotníky. V některých společenstvích se na nízké úrovni těchto „zdravotních“ kompetencí podílí prostředí, nízká vzdělanost, nedůvěra,

předsudky a podněťová chudoba, což je mj. ovlivnitelné právě cílenou sociální prací i posílením veřejných zdrojů.

Spektrum vlivů, které formují zdravím modifikovanou kvalitu života, navozuje další validní otázky – např.: Víme, kolik lidí kvůli problémům se svou psychickou a fyzickou kondicí ztratilo práci, zázemí a skončilo na ulici? Víme, nakolik se u lidí bez domova podepsal na jejich zdraví život, který vedou? Víme, jaké okolnosti způsobují zhoršený zdravotní stav dětí ze sociálně vyloučených lokalit? Víme, jaké mají podmínky lidé s postižením k překonávání dopadů svého postižení a do jaké míry mohou participovat na péči o svůj zdravotní stav? Víme, jaká rizika lidstvu přináší mj. soudobý životní styl, krize rodinného života a hodnotová orientace tzv. „konzumní“ společnosti? Víme, nakolik se devastace životního prostředí, ruinování přírodních zdrojů, nefunkčnost veřejné správy a chudoba na straně jedné a plýtvání potravinami, vodou, energiemi i lidským potenciálem na straně druhé podílí na špatném zdravotním stavu obyvatel v rozvojových zemích a jaké to má či může mít důsledky?

Takových otázek je samozřejmě mnohem více. Vzpomeňme na slova papeže Františka, nabádající jak k vzájemné úctě, zájmu o každého člověka a pomoci potřebným, tak k pokoře, sociální spravedlnosti a ochraně životního prostředí. Nedobrá zdravotní stav a rizikový životní styl se mj. následně podílejí na rodinné patologii, na omezení přístupu k pracovnímu uplatnění a občanskému životu i na ohrožení chudobou a sociální exkluzí. V rámci diskursu zacíleného na to, nakolik a jakými způsoby může sociální práce působit na zdraví lidí a jak mohou sociální pracovníci ovlivňovat životní situaci a podmínky svých klientů, se těšíme na praktické příspěvky i akademicky koncipované statě.

*PhDr. et Mgr. Libor Novosád, Ph.D.,
editor čísla*

Pokyny pro autory

(zkrácená verze, plný text je dostupný na www.socialniprace.cz)

Časopis vychází čtyřikrát ročně v českém a slovenském a dvakrát ročně v anglickém jazyce a publikuje co nejširší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis je rozdělen na tištěnou akademickou část a online publicistiku dostupnou na www.socialniprace.cz. Zatímco akademická část referuje o výzkumu a informuje o zajímavých knihách, online publicistická část je určena pro publikaci tematicky atraktivních námětů z praxe zpracovaných různorodými publicistickými žánry. Tištěná část časopisu má následující strukturu:

1. Editorial
2. Studie, výzkumy, analýzy
3. Recenze knih

1. Pokyny autorům studií, výzkumů a analýz

Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociální práce. Počet příspěvků od jednoho autora je omezen na dva za jeden rok.

Nabídka rukopisů a recenzní řízení

Akademickým textem se pro účely našeho časopisu rozumí výzkumná, popř. přehledová stať (teoretická, historizující aj.). Předpokladem zařazení příspěvku do recenzního řízení je skutečnost, že v textu autor systematicky pracuje s relevantními prameny, objasňuje výzkumnou metodologii a s ohledem na svůj výzkumný cíl prezentuje také zjištění. Vzhledem k profesnímu charakteru časopisu preferujeme texty, které obsahují vedle zmíněných aspektů také aplikační dimenzi, v níž autor objasňuje relevanci svých zjištění v kontextu sociální práce.

Recenzní řízení je oboustranně anonymní a je prováděno dvěma na sobě nezávislými recenzenty. Studentské práce procházejí jedním recenzním řízením. Práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. V případě potřeby může být práce vrácena autorům k doplnění či k přepracování. Na základě posudků bude rozhodnuto o jejich přijetí či odmítnutí. Ve sporných případech rozhoduje editor čísla. Redakci se prostřednictvím e-mailové komunikace zasílají dvě provedení rukopisu. Jedno z nich nesmí obsahovat žádné údaje, které by mohly vést k identifikaci autora. Druhé provedení příspěvku odešle v kompletní verzi.

Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Rozhodnutí o vydání

O výsledku recenzního řízení je autor vyrozuměn nejpozději do šesti měsíců od data obdržení stať.

Náležitosti rukopisu

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami (viz plná verze Pokynů autorům na www.socialniprace.cz).

- I. **Titulní strana** obsahuje výstižný a stručný název práce v češtině – nebo slovensky ekvivalent – a v angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku a v poznámce pod čarou také afilaci autora.
- II. Český nebo slovenský **abstrakt** v rozsahu maximálně 200 slov.
- III. **Klíčová slova** v češtině (slovenštině).
- IV. **Abstrakt** v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov.
- V. **Klíčová slova** v angličtině. Používejte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.
- VI. **Vlastní text** (rozsah maximálně 10 000 slov).
- VII. **Seznam citované literatury: Autorů žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování** (viz plná verze Pokynů autorům na www.socialniprace.cz).
- VIII. Tabulky a grafy: **Tabulka nesmí být širší než 14 cm. Výška písma alespoň 8–10.** Při grafech používejte laskavě výrazné kontrastní barvy (upozorňujeme, že časopis je černobílý).

2. Publikáční etika a jiné informace

Rukopisy jsou posuzovány v publikačním řízení sestávajícím z posouzení 1. oborové přiměřenosti článku jedním členem redakční rady a 2. oboustranně anonymního recenzního řízení dvěma odborníky z veřejného seznamu recenzentů umístěného na našich webových stránkách.

Texty jsou posuzovány výhradně na základě jejich intelektuální hodnoty bez ohledu na autorovu rasu, pohlaví, sexuální orientaci, vyznání, etnický původ, občanství nebo politické nároky.

Redakce časopisu SP/SP vynaloží veškeré úsilí k zachování nestrannosti recenzního řízení, aby nedošlo k odhalení identit akterů recenzního řízení.

Autor, u něhož byl prokázán plagiat nebo falšování dat, ztrácí možnost v časopise SP/SP publikovat.

Autor zasláním příspěvku uděluje souhlas k užití svého příspěvku v elektronických databázích, ve kterých je časopis SP/SP indexovaný. Časopis je též volně dostupný na webových stránkách www.socialniprace.cz.

Přetisknout část uveřejněného textu nebo jeho užití v jiné publikaci lze jen s citací původu textu.

Notice to Contributors

(short version, full text is available at www.socialniprace.cz)

The journal Czech and Slovak Social Work is published four times in the Czech and Slovak language and twice in the English language each year. The journal publishes the widest range of articles relevant to social work. The articles can discuss on any aspect of practice, research, theory or education. Our journal has the following structure:

- Editorial
- Articles (academic part)
- Book reviews

1. Instructions to authors of academic articles

Editors accept contributions that correspond to the profile of the journal (see "Our mission"). The contribution has to be designated only for publishing in the journal Czech and Slovak Social Work. It can also be a contribution which has already been published in another journal, after being reviewed and supplemented.

The offer of manuscript receipt and review procedure

The academic text intended for publishing in the journal should be a research or overview essay (theoretical, historical, etc.). For the article to be accepted to the review procedure, the author of the text must work systematically with the relevant sources, explain the research methodology and present a conclusion with regard to the research goal. Because the journal has a specific professional nature, texts are preferred which also contain application aspects where the author explains the relevance of their conclusions in the context of social work.

The review process is reciprocally anonymous and is carried out by two independent reviewers. Student works are subject to single review process. Academic and student works are judged in terms of content and form. If necessary, a work may be returned to the authors for supplementation or rewriting. Based on the assessments of the review process a decision will be made to either accept and publish the article in our journal or to reject it. The Chairman of the Editorial Board will decide in questionable cases. Please send two versions of the article to the editor via e-mail. The first one may contain information which could reveal the identity of the author. The second version should be the complete and final text.

Decision to publish

Authors are informed about the result of the review process within six months from the date of receipt of the text/manuscript.

Manuscript requirements

The text must be written in accordance with applicable language standards.

- I. **Front page** contains a descriptive and brief title of the article in English; the names of all authors, biographical characteristics and also contact affiliation of all authors in the footnote.
- II. **Abstract** in English with a maximum of 200 words.
- III. **Keywords** in English.
- IV. **The text of the article** (maximum of 10,000 words).
- V. **List of references:** Authors are requested to pay attention to correct and accurate referencing (see full Notice to Contributors on www.socialniprace.cz).
- VI. **Tables and charts:** tables must not be wider than 14 cm. Font size is to be at least 8 to 10 points. In the charts, please use contrasting colours (mind the journal is black-and-white only).

2. Ethics and other information

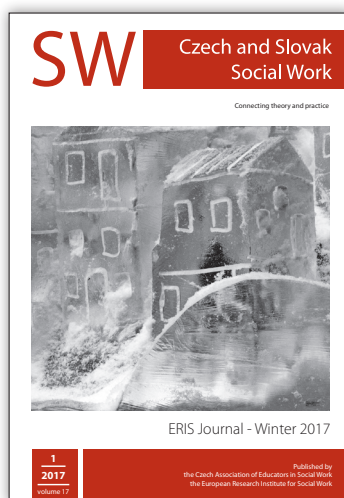
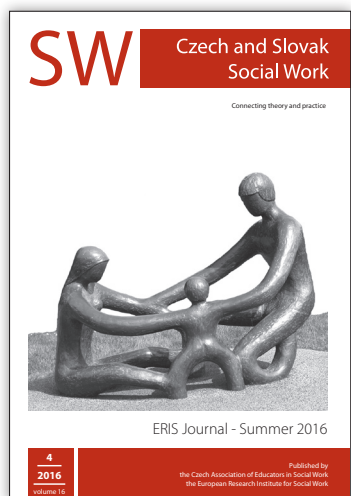
Manuscripts are assessed in the review proceedings which comprise 1) the assessment of professional appropriateness by one member of the Editorial Board, and 2) bilaterally anonymous review by two experts from the list of reviewers posted on our website.

The text is assessed exclusively on the basis of its intellectual value, irrespective of the author's race, gender, sexual orientation, religion, ethnic origin, citizenship or political views.

The editors of the journal make every effort to maintain impartiality of the review proceedings not to disclose the identity of the reviewers and other participants in the proceedings. The author whose work was demonstrably proved to contain plagiarisms or forged data shall lose an opportunity of publishing in the Journal.

By sending the article, the authors give their consent to its use in the electronic databases where the Journal is indexed. The Journal is freely available at HYPERLINK "<http://www.socialniprace.cz>".

Poslední vydaná čísla

ISSN 1213-6204 (Print)
ISSN 1805-885X (Online)

www.socialniproace.cz